

בענין

אפיקומן

חלק א – גדרי חיוב אכילתו הלכה למעשה

חלק ב – אכילתו "על השובע" והאיסור לאכול אחריו

שיעורו של

רבי יוסף צבי רימון שליט"א

ראש בתי המדרש ורב המרכז האקדמי לב
וראש מרכז הלכה והוראה

ערב לימוד כ"א אדר ב' תשע"ו

רעננה

לעילוי נשמות

ר' יוסף חיים קאופמן

ב"ר שרגא יצחק ז"ל

נלב"ע י"ב ניסן תשע"ג

ת.נ.צ.ב.ה.

אפיקומן

גדרי חיוב אכילתו הלכה למעשה

- א. בסוף מסכת פסחים נאמר במשנה: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", ומבואר בסוגיא שאין לאכול מיני מתיקה לאחר אכילת בשר קרבן הפסח, ונחלקו הראשונים בטעם האיסור, וצ"ב [ביאור השם "אפיקומן"].
- ב. עוד מבואר בסוגיא כי "אין מפטירין אחר המצה אפיקומן", ומבואר שבזמן הזה אין לאכול מאומה לאחר אכילת המצה הנאכלת זכר לקרבן הפסח הנקראת "אפיקומן". ונחלקו הראשונים, האם אכילת המצה ל"אפיקומן" היא המצה שיוצאים בה ידי חובה בליל הסדר, או שהיא מצה הנאכלת זכר לקרבן פסח, או שזו תקנת חכמים שטעם המצה ישאר בפיו.
- ג. האם מותר לדבר בין ברכת אכילת המצה ועד אכילת ה"אפיקומן" [הכוונה הנצרכת לברכה "על אכילת המצה"].
- ד. שיעור אכילת ה"אפיקומן": האם צריך לאכול ב' כזיתים, ומה הדין אם אכל כזית אחד בלבד • שיעור "כזית" למעשה • אכילת ב' כזיתים בבת אחת.
- ה. זמן אכילתו: לכתחילה ובדיעבד • עצת ה"אבני נזר" לעשות תנאי באכילתו.
- ו. חיוב הסבה: יישוב הסתירה בדברי המשנה ברורה, בנדון מי שאכל "אפיקומן" בלא הסבה, האם צריך לחזור ולאכול.
- ז. אכל כזית אפיקומן ותוך כדי דיבור נמלך ורוצה להמשיך בסעודתו, האם מועילה חזרתו מהכוונה למצות "אפיקומן".
- ח. שכח ולא אכל "אפיקומן" ונזכר לאחר ברכת המזון, כיצד ינהג למעשה.
- ט. נאבדה מצת ה"אפיקומן" - מה יעשו.

מסורת הש"ס
עם הוספות

[illegible]

הגהות הב"ח

[illegible]

גליון הש"ס

תמו' ד"ה בפטירין
כו' דפסח בן שנתו
זוא ורכיך. ע"י משונת
מעיל לדהה ס' ו' :

בראשונה ^א. דלן אלס רשאי לטול כלום אחר מלת מוצה: מזה
 רמזין רשות. דמכין ויזון טבעי עולת דלן כתיב חטלו מלת
 טבעי הולאזן מן הכלל: אן שתי מית פישות. אס רזני טול מלת
 טבעי גזל לזס או להטעת: מותני^ב מוצה ^א יאמל אס התמיל
 בראשונה לא לא יביב
 בראשונה דקאביל לה
 דילמא אתי לבזוב א
 אפון פתח אס ישן מוצה^ג: (ו): ג'
 ג

רשב"ם

[illegible]

בראשונה לא לא מביעיא קאמר לא מביעיא
בראשונה דקאביל לתיאבון נסח באחרונה
תיילמא אתי למיכל אביהא נסח אימא לא
קאמר ל' מר וזוטרא מתני הכי אמר ר' יוסף
קאמר ר' יהודה אמר שמואל מפטירין אחר
המצה אפיקומן נימא מסייע ליה אין מפטירין
אחר הפסח אפיקומן אחר הפסח דלא אכל
אחר מצה מפטירין לא מביעיא קאמר לא
מביעיא אחר מצה דלא נפיש מעמייה אבל
לאחר פסח אימא לא קמ' מיתבי הסופגני
הדובשנין והאיסקריטין אדם ממלא כריסו
מזה ובבלד שייכל (אילת) כוית מצה
באחרונה באחרונה אין בראשונה לא לא
מביעיא קאמר לא מביעיא בראשונה דקאביל
לתיאבון אבל באחרונה דאחי למיכל אביה
הסח אימא לא קמ' ¹ אמר רבא ² מצה בזמן
ההוא אדורייתא ³ מרור דרבנן ומאן שגא מרור
יכתוב' על מצות ומרורים (ב) בזמן דאיכא פסח
ש מרור ובזמן דליכא פסח ליכא מרור מצה
ומי לא כתיב על מצות ומרורים (ג) מצה
ומרור הדי ביה קרא ⁴ עקרב תאכלו (ד) מצות
ומרור אחא ר' יעקב אמר אחרי זה ואחרי זה
דרבנן אלא הכתיב עקרב תאכלו מצות
ההוא ⁵ מביעי' ליה למפא ושהיה בדרך
החוקה קר"ד אמאי כיון דפסח לא אכלי מצה
מרור נמי לא ניכול קמ' ורבא אמר ל'
שטמא ושהיה בדרך החוקה לא צריך קרא דלא
ינעי מערל וכן נבר דתנא' ⁶ כל ערל לא
אכל בו ⁷ בו טו אינא אוכל אבל אוכל במצה
מרור ויודק ⁸ כתיבי כתיבי רבאי בראי
יצריכ' תניא כוותיה דרבא ⁹ ששת ימים
תאכל מצות וכיום השביעי עצרת לה אלהך
מה שבעי' שרות אף ששת ימים שרות
מא' שטמא הוי דבר שיהיה בכלל ויצא מן
הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא
ללמד על הכלל כולו יצא יכול אף לילה
בראשון שרות תלמוד לומר על מצות ומרורים
ויאכלו אין לי אלא בזמן שבת המקדש
קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מנין
ל' בערב תאכלו מצות הכתוב בקעו חומר:
מתני' ¹⁰ ישנו מקצתן יאכלו כולן לא יאכלו

באחרונה אין בראשונה א.א. פיר בראשונה בלא אחרונה
 כען דלית ליה אלא כית מנה ויהי ארץ וטוב ללכת
 על השועה ויהיה טעם מנה כפי ודעלי ואי חת ליה מנה
 פקדומו טעו לו ללכת מנה בחתלה לחתמן וקבר עליה ופא"ר
 גומר
 פקדומו ויאלץ כחל מנה ויהיה טעם
 מנה כפי ויעקב מנה על הבראשלה
 שאיל מנה לחתמן ונס יאלץ לבקש
 טעם מנה כפי גמורו כית אחרון
 ופסלו על עיקר מנה בחתונו פ"ר
 זה ממה אם חת מזכיר על הבראשלה
 על לפקוד המנה על אחרונה שאיל
 אין לבקש על הבראשלה משום שאיל
 שאלה כרסו אחר ואל יטול הוא לבקש
 על הבראשלה ויפסלו הבראשלה שאיל
 עיקר המנה דפרשיות (ל"ג) לרב
 חסד צד חר מטייל ומדור וכו' צ"ל
 הלא"ה שיהי סוד מנה ופסח צ"ח
 המסערה ויהי סוד מנה דלורא צ"ח
 אם כן בחתלה מסערה היה מזכיר על
 המנה ויחלץ ודמעלת חתום ברקע
 לבקש מנה עם הפסח שבקו ויחיו
 להאחר פירוש' ונעלי' (ל"ג) חסד
 לחזר על שאר ירקות ונעלי לחזר
 כדי שיכיר על המדור מטייל שי
 אצל ה"ר יחזר כמו כן על הפסגין
 ללכת בחתלה כדי שיכיר על אילת
 מנה בחתלה מיהו לפי שאר' שגם לרב
 חסד אין לבקש לחזר על שאר ירקות
 אלא מזכר על המדור כשיטל אחר
 ויחלטה ברקע אלא מטייל שי ב"ר
 מנה על מנה בחתלה ואל שגל חסד
 שיהי שלפסח' **מפסחיו** אין
 כזה אפיקומן. וזה"ל חסד הפסח
 מנה עומד חסד מפסחיו לא נפיש
 טעמה טעם ממנה כי למד דמפסח
 מרשמי' דמשה הכי נכלל על השועה
 שאל יחל צרעת עומד ויחסי
 (פסח) ו' ועלם לא משפחין ע' ומש"י
 אין אולבין שום דבר וז"ל הא במנה
 נמי אמר' (תמורה) כ"ה ונמנמו
 (פסח) דלנאלה על השועה וילכא
 למחר להי טעמה י"ל דהס ה"ט
 שאל אי משפחין רב דעב אלא במנה
 לא שייך אלא טעמה דלא משפחין רב
 היא כולי היא ויגבינה הנאה עם
 הפסח אלא דלחל מ"ר דלחיה ה"ה
 משום פסח' עם וזלפ"י אינה נכללת
 על השועה היינו משום דפסח * ק שנו
 ויהי ויחסיין נשפחה עם אלא
 מגינה לא ומחל למחר אין מפסחיו
 חסד מנה ופסח אם כן לא מ"ל כעס
 ויחסיין אלא פסח דעבין ע' וזה
 טעם מנה ופסח כפי: **דבין** אין
 אקמור לא מיבעיא
 נאבן אבל באחרונה
 יחל נסה אימא לא
 דבין אמר רב יוסף
 מואל מפסחיו
 שיע ליה אין מפסחיו
 רב הפסח דלא אבל
 מיבעיא אקמור לא
 נפיש מטייל אבל
 מ"ל מיתבי הסופגין
 אדם כמות כרסו
 אכילת) כית מנה
 באחרונה לא לא
 יא בראשונה דקאביל
 דאחי למוכיל בזמנה
 רב רבא * מצה בומה
 דבין ומאי שגא מרור
 (ס) בומה דאיכא פסח
 וית ליכא מרור מצה
 ותרורים (י) מצה
 ערב תאכלו (י) מצות
 מר אחד זה ואחד זה
 ערב תאכלו מצות
 ושהיה בדרך
 ופסח לא אכל מצה
 וזל רבא אמר לך
 ה"ר א"ר ערל דלא
 נ"א * כל ערל לא
 אבל אובל בבצה
 בהאי וכתבי בהאי
 דרבא * ששת ימים
 יגיע עשרת ל' אלהך
 ששת ימים רשות
 שהיה בכלל ויצא מן
 על עצמו יצא אלא
 אמר יבול אור' לילה
 יצא על מצות ויפסח
 בומה שבת המקדש
 הכתוב קיום מנין
 הכתוב קדש איבול
 אכלו בוקע ע' וזהו
 ר

עין משפט
נר מצוה

קו א מר' פ"ו מלכות
מנה הלכות א סנה עשין
מ:
קב ב מר' פ"ו מל' מנה
הלכות י:
קג ג מר' פ"ו מלכות
מנה הל' א סנה עס
טו"ש ע"א א"ת ענה עשין
מ:
קד ד מר' פ"ח מל' מנה
הלכות טו ופ"ח מל'
קרב פסח הל' א סנה עשין
רט טו"ש ע"א א"ת ק"י ענה
עשין ב:

רבינו חננאל

באתודנה ש"מ אק
מפטימן אחר מצה
אפיקומן. ודחי' דלמא
לעולם מפטימן וזיק
באשונה דלחמאן אק
אכלי (זה) לה למצה דאי
נפיק אלא אפי' באשונה
דאיכא למימ' דלחמאן
למיכל למצה אכילה גסה
קמ"ל. מד' זוטרא מתי
להר' רשומאל מפטימן
אחר מצה אפיקומן לימא
מתי' מסייע ליה אק
מפטימן אחר הפסח
אפיקומן כר'.

הגהות וציורים

6 בְּכַחַי דִּבְתִּים וְכִי
 לֵילֵךְ כִּי עֵרִי: **3** בְּנִי
 עָלָה עִתָּה עִי עִי
 לֵאחָ חֻבֵּה וְיֹאכִלִי
 וְעִישִׁי בְּרִשִׁי לֵאחָ
 צִיטוֹת הֵא דֵּלָא
 כְּרִשְׁבִּים
7 מְקוֹמוֹת עֵין
 מִפְּרוֹשׁ הַשִּׁבְעִי
 [מִזְכָּר: (7:10)]: **8** בְּכַחַי
 עָרָא וְכֵן נִבְרָה
 בְּרִשְׁוֹת יִשְׁנֵי הַשִּׁבְעִים
 בְּחִשְׁבִּים
 (רַקְסִי)
9 עֵין יִשְׁנֵי מִשְׁכֵּי
 הוּא וְעַל מִשְׁכֵּי
 וְכִי לֵיחָ כְּעֵל
 וְכִי עַל מִשְׁכֵּי: **10** שִׁי
 (עֵלִי): **11** מִחֻבֵּה
 עֵלִי וְכִי וְכִי
 (מִרְשָׁא)
 מִקֵּי הָיִי: **12** וְכִי
 שִׁי: **13** לִפְנוֹת
 וְכִי אֶחָד מִמֵּנֵם:

רייטב"א - סדר ההגדה

אחר כל זה אוכלין סעודתן. ואחר גמר הסעודה קודם שיטלו ידיהם לברכהמ"ו אוכלין יית מצה ממצה השמורה כל א' וא' כמו שאכלו בתחילה¹⁰⁰. ואין עליו שום ברכה. שאין אלא כדי שישאר טעם מצה בפיו¹⁰¹.

100 ברא"ש כ' שהוא זכר לפסח וברשב"א כ' שהוא זכר למצה הנאכלת עמו ומחמירים כתריוהו ולכן כ' במהר"ל, ב"ח ומג"א תעז דלכתחילה יאכל ב' זיתים.

101 וכ"ה ברמב"ן בלקוטיו, חוס' קכ, א ד"ה באחרונה ורא"ש סי' לד ובערוה"ש תעז שכן דעת הסור. אבל דעת רש"י ורשב"ם קט, ב ד"ה אין, שבה"ל ריה, מרדכי וערוה"ש שם בדעת הרמב"ם שאחרונה היא עיקר לחובת מצה, וזה שאינו מברך עליה אלא על הראשונה, דלאחר שמלא כרסו א"א שיחזור ויברך. ועי' מרדכי שיבאר בשימימה היו אוכלים תחילה מצה עשירה ריק בסוף מצת חובה שהיא עיקר ועליה ברכו, ואנו א"א שננהג כן שיש לחוש שנאכל אכילה גסה, ולכן אוכלין מצת חובה בראשונה בעלי מברך.

מדהרי"ל (מנהגים) - סדר ההגדה

[לח] אפיקומן אובליין אחר גמר הסעודה^א. ואמר מהר"י סג"ל דצריך לאכול כשישעור ב' זיתים^ב, דהיינו כביצת תרנגולת, דחביבה היא^ג משאר המצות דשיעורם ככזית שהיא חצי ביצה^ד. ונאכל על השובע וגם כדי שביעה, ואם לא יוכל לאכול כולי האי ט"ט לא יפחות מלאכול כזית^ה, ובעי הסיכה^ו.

[לח] א. על השובע¹ (1.) הוספה: קודם זרבת המזון וטרם שנטלו מים אחרונים². (מהרא"ק קיד א) (2.) ב. מזומו ממנח מזוה³. ג. הוספה: מהר"ש ט"י כט א. ב. מהרא"ק ט"י קטו. קסז א—ב (1.) 2. 5. 6. שכתס.).

1. פסחים ע, א ונפסק בשו"ע סי' תעז ס"א.
2. דלאחר שנטלו מים אחרונים א"א לאכול יותר ראה שו"ע סי' קעט סעיף א.
3. האחרונים הסכימו לדברי רבינו דלכתחילה יקח שני כדיות לאפיקומן ראה משנ"ב סי' תעז ס"ק א וכ"ה המקור חיים שם.
4. ראה ב"ח סי' תעג כד"ה ורמ"ש וחציה השני דכתב דטעם זה אין לו יסוד, והוא כתב דהטעם הוא דכיות אחד לפסח וכיות אחד למצה.
5. כן פסק בשו"ע סי' תעז סעיף א. וכן הסכימו האחרונים שבדיעבד מהני כדיות.
6. כן פסק בשו"ע סי' תעז ודלא כדעת הרמב"ם.

מגיד משנה

יא מדברי סופרים שאין מפטירין וכו'. פרק ערבי פסחים (קט): אמר שמואל אין מפטירין אחר מנה אפיקומן מר זוטרא מתני (הכי אמר רב יוסף וכו') אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן אבל אחר מנה מפטירין. ובהלכות מסכתא לן ולישנא קמא אליבא דגמ' ולישנא בתרא (אמר כמר) [אליבא דמר] זוטרא הלכ' עבדינן בלישנא קמא [והוא] אליבא דגמ' והכין נהוג עלמא וכו' כתבו הגאונים ז"ל:

זמנים הלכות חמץ ומצה פ"ו

מגיד משנה

אדם עד שתחשך (טז). ובגמרא (קז). ליבעיש להו סמוך למנהג גדולה תנן או דלמא סמוך למנהג קטנה תנן וכו' ומשמע ההם דסמוך למנהג קטנה תנן וכן כתוב בהלכות סמוך למנהג מתשע שעות ולמעלה דמנהג גופא מתשע שעות ומחלה ולמעלה לסמוך לה טעם שעות ע"כ:

מקורות וצינונים

קטן שיכול שם קטן. חזו לובלין. חולה או וקו' מג"ל סי' מס"א בבי"מ כתב הרמב"ן וכו' רש"י גרסות מת: הי"א. מדברי סופרים פסחים קט: למתן פ"ח ה"ט. פת"נ עשין מ"א, שו"ע סי' תש"ח:

לאכול פת מחנכין אותו במצות ומאכילין אותו כזית מצה. חולה או זקן שאינו יכול לאכול שורין לו ריקק במים ומאכילין אותו והוא שלא נימוח: יא מדברי סופרים שאין מפטירין. אחר מצה כלום אפילו קליות ואגוזים וכיוצא בהן. אלא אף על פי שאכל מצה ואכל אחריה מאכלות אחרות ופירות וכיוצא בהן חזר ואוכל. כזית מצה באחרונה ופוסק: יב אסרו חכמים לאכול מצה [ה] בערב הפסח כדי

מצה באחרונה ופוסק: יב אסרו חכמים לאכול מצה [ה] בערב הפסח כדי

מגיד משנה

זמנים הלכות חמץ ומצה פ"ח

מגיד משנה

מקורות וצינונים

מחבורה לחבורה ומירלו לא קשיא כלן כשעת אכילה כלן שאל כשעת אכילה. וזה מבורר וע"כ לא אמרו דכשעת אכילה אסור אלא משום פסח וזה ברור:

וזו מצה נעיל פ"ו סי"א. ומטביל בחרוסת עין טור דלמי העזרי חזק: דה"ש. ואח"כ מבשר וכו' ובאחרונה אוכל שם קטן. שו"ע סי' תעז. אפילו כזית שם פט. פס: ואינו טועם אחריה כ"כ הר"ק. שו"ע סי' תש"ח:

כל שללו כולו כלאחר נחתך ממנו אכר או נשלק ממנו אכר אין זה נדי מקולס. ופי' שם אפילו נשלק במחור לו. והובאה ברייתא זו בהלכות פרק מקום שנהנו:

שיהיה הפסח סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו שאכילתן היא המצה: י ואחר כך נוטל ידיו

ספר החינוך - מצוה כא - דיני הסדר בקצרה

וּבְרִיכֵי בְּהִדֵּי הַדֵּי — לֹא-אֶפְשָׁר. וְאַחַר שְׁאֹכְלִין מִן הַמָּרֹר בְּטָבֹל, כּוֹרְכִין מִמֶּנּוּ צֵל גַּבִּי מִצָּה וְאוֹכְלִין. וְאַחַר כֵּן אוֹכְלִין סֶדֶדָּתָן. וְאַחַר כֵּן אוֹכְלֵי כָל אֶחָד וְאֶחָד מִצֵּט מִצָּה, וְכֵן לִפְסַח שֶׁהֵיאָךְ לֹאכֵל צֵל הַשֶּׁבַע.

גבורות ה'

פרק כג

מהר"ל

דהבי קאמר אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן וכל שהוא משום מצות הפסח כגון מצה הנאכלת עם הפסח שזה בכלל פסח הוא. ועוד לפירוש רש"ם מאי שנא דאנו אוכלים מצה זכר למצה הנאכלת עם הפסח. והיה לנו לאכול בסוף גם כן מרור זכר למרור הנאכל עם פסח. ועוד קשיא דקאמר בגמרא לימא מסייע ליה הורבשונין והסופגנין ממלא אדם כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה באחרונה אין בראשונה לא. ומאי דייק בזה בודאי בראשונה לא דהא בעי לאכול כזית באחרונה זכר לפסח שנאכל על השובע ולכן קאמר באחרונה. ולא משום שאסור לאכול אחר מצה דבר רק שיהיה נאכל על השובע זכר לפסח או למצה הנאכלת עם הפסח. ומכל מקום אי אכיל לכזית מצה באחרונה על השובע מותר לו לאכול עוד. אלא מחזורתא כדאמרין דמצה שאנו אוכלין באחרונה כדי שיהיה נשאר טעם מצה בפיו ותו לא מדי וכן מוכח מדברי התוספות:

דבר. והרא"ש פירש שהמצה באחרונה זכר לפסח עצמו שהוא נאכל על השובע באחרונה לפיכך נתנו לאותה מצה כל דין פסח שאין נאכל אחריה. משמע מדבריהם דמשום מצה עצמה לא אסרינו מלאכול אחריה. וצריך עיון דמריך בגמרא תנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן אחר הפסח אין אחר המצה לא. ולדברי הרא"ש דפי' שהמצה שאנו אוכלין זכר לפסח עבדינן הא טעמא דמצה הוא בשביל זכר הפסח גופיה ובודאי דוקא אחר הפסח אין מפטירין ולא אחר המצה והך מצה באחרונה הוא זכר לפסח ושם פסח עליה. ואי הוי תנא אין מפטירין אחר המצה אפיקומן הוי משמע אפילו בזמן הפסח דלא עבדינן זכר לפסח לא. ולפי' רש"ם גם כן קשיא. כיון דס"ל משום דהך מצה היא זכר למצה הנאכלת עם פסח אין אוכלין אחריה דבר. אבל משום המצה שפיר מפטירין. אם כן שפיר תנא אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן דהא בפסח לחזר תליא דהא משום המצה מצי אכיל ליה. והוי ליה לתרוצי

ואוכלים כל צרכם ואחר האכילה יאכל כזית מצה השמורה ונקרא אפיקומן מפני שאין להוציא אחריה מיני אכילה אחר המצה. והוא אפיקומן שאין אומרים אחריה אפיקו מיני אכילה. וטעם זאת האכילה כדמוכח סוגיא דגמרא דערבי פסחים דכמו שאסור לאכול אחר הפסח דבר כדי שלא יתבטל טעם הפסח. כך לא יאכל אחר המצה כדי שלא יתבטל טעם המצה. ולפיכך יאכל כזית מצה באחרונה כדי שיהיה אותו הטעם נשאר בפיו. וכן מוכח מדברי התוס' דזה הוא הטעם של אכילת מצה באחרונה. ואף על גב דיש שתי לשונות דללישנא קמיתא אין לאכול אחר המצה וללישנא בתרא מותר לאכול אחר המצה. פסק רב אלפס בלישנא קמא דהתא לישנא דגמרא דלישנא בתרא מר זוטרא מתני לה ולא הוי לישנא דגמרא. ורש"ם פי' דמצה הנאכלת באחרונה זכר למצה הנאכלת עם הפסח בזמן שבית המקדש קיים. ואחר אותה מצה שאנו אוכלין זכר למצה הנאכלת אין אוכלין אחריה

בית חדש על א"ח סימן תעג

כתב במהרי"ל (סדר ההגדה עמ' קג סי' כא) דחלק הגדול יקח לאפיקומן ולא פחות מחציה, דהיינו חלק הקטן, וכ"כ מהרש"ל (שו"ת סי' פח). ונראה דהטעם הוא משום דראוי להחמיר לאכול אפיקומן שני זיתים על פי פירוש רש"ם (קט ע"ב ד"ה אין מפטירין) אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עם הפסח, כמו שיתבאר לקמן בראש סימן תע"ז (עמ' קמ ס"ה ד"ה ומנהגינו), לכך הצריכו ליקח חלק הגדול נראה לי, ודלא כמ"ש במהרי"ל (סי' לח) משום חיובו מצוה ונאכל על השובע וגם כדי שביעה, דטעמים אלו אין להם יסוד כנ"ל.

בית חדש על א"ח סימן תעז

ומנהגינו ליקח חלק הגדול לאפיקומן כאשר נתבאר למעלה בסימן תע"ג (סי"א ד"ה כתב) ואוכלין ממנו כשיעור שני זיתים אחד זכר לפסח כאשר כתב הרא"ש ואחד זכר למצה הנאכלת עם הפסח כאשר פירש רש"ם. ומשום דלהרא"ש אין אכילה זו אלא זכר לפסח ולא לשם חובת אכילת מצה, ולפירוש רש"ם היא משום חובת מצה הנאכלת עם הפסח, על כן צריך שני זיתים ולא סגי כזית אחד לאפוקי נפשיה מפלוגתא, ודו"ק: כתב הרוקח שלא יהא לו אכילת אפיקומן לטורח בנזיר אכל מצה לשם אכילה גסה עליו נאמר ופושעים יכשלו בם עכ"ל ואע"ג דבפרק רביעי דנזיר לא אמרוה לענין מצה אלא לענין פסח מכל מקום מאחר דבריש פרק ערבי פסחים (קז ע"ב) אמרינן דאסור לאכול מצה אכילה גסה וכמו שנתבאר למעלה (סימן תע"א ס"ה א) ואף באכילת אפיקומן שהוא באחרונה אמרינן בסוף פרק ערבי פסחים (קכ). דאין לאכול לשם אכילה גסה דאמרין התם לא מיבעיא בראשונה דהא אכיל לתיאבון אבל באחרונה דילמא אתי למיכלה אכילה גסה והיינו טעמא דלהרא"ש דזכר לפסח הוא כי היכי דפסח אסור לשם אכילה גסה הכי נמי מצות אפיקומן שהוא זכר לפסח ולפירוש רש"ם נמי שאנו אוכלין באחרונה לשם חובת הא פשיטא דאכילת מצה דמצוה אסור למיכלה אכילה גסה כדין פסח ולפיכך לא דקדק הרב וכתב כדאמרין בנזיר אכל מצה וכו' דדין פסח ומצה אחד הוא לענין אכילה גסה ולפיכך צריך לזוהר שלא לאכול ולשתות יותר מדאי שלא יאכל אפיקומן על אכילה גסה ובמדרכי בסדר האחרון (לח ע"ד) כתב שאין אנו זורקין כמותן בזה ולפע"ד נראה עיקר דצריך לזוהר בזה:

מאימתי פרק ראשון ברכות

מ.

עין משפט
נר מצוה

לח א מר מר מר
קדש סל י (ממז)
פסח (ח) טו טז
סמן נה ספד י
לח ב מר מר מר
קמן סמל סל י

הנהגה אור השלם

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש
א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

א ואכלו את הקדש
ב קדש על קדש

ספודת הש"ס
קס הוספות

(א) נלקח יא: שם סמ.
לח: קס: מירוקן מ: סל.
ימות: ס: מוטות מ: ס.
קד: כ: ירמ: סל: קל: סמ.
מחל: מ: קט: קד:
שטות סל: סל: סל: סל.
קל: מוטות מ: סל: סל.
קד: ירדש: סל: סל: סל.
ס: נשח: סל: סל: סל.
מ: סל: סל: סל: סל.
(ב) נלקח יא: שם סמ.
קל: סל: סל: סל: סל.
ימות: מ: מ: מ: מ: מ.
קד: סל: סל: סל: סל: סל.
מחל: סל: סל: סל: סל: סל.
קד: ירדש: סל: סל: סל.
ס: נשח: סל: סל: סל.
מ: סל: סל: סל: סל.
(ג) נלקח יא: שם סמ.
קל: סל: סל: סל: סל.
ימות: מ: מ: מ: מ: מ.
קד: סל: סל: סל: סל: סל.
מחל: סל: סל: סל: סל: סל.
קד: ירדש: סל: סל: סל.
ס: נשח: סל: סל: סל.
מ: סל: סל: סל: סל.

הנהגות חב"ח

(א) נלקח יא: שם סמ.
לח: קס: מירוקן מ: סל.
ימות: ס: מוטות מ: ס.
קד: כ: ירמ: סל: קל: סמ.
מחל: מ: קט: קד:
שטות סל: סל: סל: סל.
קל: מוטות מ: סל: סל.
קד: ירדש: סל: סל: סל.
ס: נשח: סל: סל: סל.
מ: סל: סל: סל: סל.
(ב) נלקח יא: שם סמ.
קל: סל: סל: סל: סל.
ימות: מ: מ: מ: מ: מ.
קד: סל: סל: סל: סל: סל.
מחל: סל: סל: סל: סל: סל.
קד: ירדש: סל: סל: סל.
ס: נשח: סל: סל: סל.
מ: סל: סל: סל: סל.
(ג) נלקח יא: שם סמ.
קל: סל: סל: סל: סל.
ימות: מ: מ: מ: מ: מ.
קד: סל: סל: סל: סל: סל.
מחל: סל: סל: סל: סל: סל.
קד: ירדש: סל: סל: סל.
ס: נשח: סל: סל: סל.
מ: סל: סל: סל: סל.

הנהגות וציונים

(א) נלקח יא: שם סמ.
לח: קס: מירוקן מ: סל.
ימות: ס: מוטות מ: ס.
קד: כ: ירמ: סל: קל: סמ.
מחל: מ: קט: קד:
שטות סל: סל: סל: סל.
קל: מוטות מ: סל: סל.
קד: ירדש: סל: סל: סל.
ס: נשח: סל: סל: סל.
מ: סל: סל: סל: סל.
(ב) נלקח יא: שם סמ.
קל: סל: סל: סל: סל.
ימות: מ: מ: מ: מ: מ.
קד: סל: סל: סל: סל: סל.
מחל: סל: סל: סל: סל: סל.
קד: ירדש: סל: סל: סל.
ס: נשח: סל: סל: סל.
מ: סל: סל: סל: סל.
(ג) נלקח יא: שם סמ.
קל: סל: סל: סל: סל.
ימות: מ: מ: מ: מ: מ.
קד: סל: סל: סל: סל: סל.
מחל: סל: סל: סל: סל: סל.
קד: ירדש: סל: סל: סל.
ס: נשח: סל: סל: סל.
מ: סל: סל: סל: סל.

סבירא להו וחיבין אתם והאי דקאמרי עד
הצות כדי להרחיק אדם מה העבודה: ולא זו
בלבד אמרו אלא וכו': ור"ג מן קאמר עד הצות
דקתני ולא זו בלבד (א) אמרו דבי קאמר דלר"ג
לכניה אפילו לרבין דקאמרי עד הצות מצותה
עד שיעלה עמוד השורר והאי דקאמרי עד
הצות כדי להרחיק אדם מה העבודה: הקמי
חלבים וכו': (א) ואילו אמר פסחים לא קחני
ורמינני ק"ש ערבית והלל בלילי פסחים
ואכילת פסח מצותן עד שיעלה עמוד השורר
אמר רב יוסף לא קאמי הא ר' אלעזר בן
עזריה הא רבי עקיבא (א) דתניא (א) ואכלו את

ר' אלעזר בן עזריה אומר
נאמר כאן בלילה
הזה וכו'. וא"כ היכי מלי למימר רבי
אלעזר ק עזריה עד מצות וכו' (א) (א) (א)
לא מומדו ממנו עד בקר (שטות י)
דמשמע עד בקר מיכא מלי לאלט.
וה' למר דמלי למימר דהכי קאמר
לא מעשו דמי שיעל ליד טמח עד
הבקר. שאם לא יהא נאכל עד טמח לא
מוכל לאוכל ולא לשורפו בלילה כדקא
למרינן (א) מוס אמה שורפו ולא אמה
שורפו בלילה ואם ק ישרא עד הבקר:
אלה

הבשר בלילה הזה רבי אלעזר בן עזריה אומר
לחל (א) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה לחל
אמר ליה ר' עקיבא והלא כבר נאמר (א) בחפון (א) עד שעת חפון (א) א"כ מה תלמוד
לומר בלילה זה? אמר ר' אלעזר בן עזריה (א) בלילה הזה
נאכל ולא ביום בשלמא לר' אלעזר בן עזריה דאית ליה גזירה שוה אלעזר
למכתב ליה הזה אלא לר' עקיבא האי חזו מאי עביד ליה למעושי לילה אור
הוא דאמא סד"א הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים מה שלמים
נאכלין לשני לילה אחד אף פסח נאכל שתי לילות במקום ב' ימים ויהא
נאכל לב' לילות ויום אחד קמ"ל בלילה הזה בלילה הזה הוא נאכל ואינו נאכל
בלילה אחד ור' אלעזר בן עזריה (א) מלא תותירו עד בקר נפקא ורבי עקיבא אי
מותרם הוא אמינא מאי בקר בקר שני ורבי אלעזר אמר לך כל בקר בקר
ראשון הוא. והני תנאי כהני תנאי (א) דתניא (א) שם תזבח את הפסח בערב כבוא
השמש מועד צאתך ממצרים אומר בערב אתה זוכה וכבוא השמש
אתה אוכל ומועד צאתך ממצרים אתה שורף רבי יהושע אומר בערב אתה
זוכה כבוא השמש אתה אוכל ועד מתי אתה אוכל והולך עד מועד צאתך
ממצרים א"כ אבא הכל מודים כשנאכלו ישראל ממצרים לא נאכלו אלא בערב
שנאמר (א) הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה ובשצא לא יצאו אלא ביום שני
(א) ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה על מה נחלק על שעת חפון ר'
אלעזר בן עזריה סבר מאי חפון חפון דמצרים ורבי עקיבא סבר מאי חפון
חפון דירשאל (א) תניא הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכו' בלילה יצאו והלא
לא יצאו אלא ביום שני (א) ממוחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אלא מלכא
שורתחילה להם גאולה מבערב: (א) דבר נא באוגי העם וגו' אמרי דבי ר' ינאי
(א) אין נא אלא לשון בקשה אמר ליה הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור
להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב שלא יאמר
אחרו

סבירא להו וחיבין אתם והאי דקאמרי עד
הצות כדי להרחיק אדם מה העבודה: ולא זו
בלבד אמרו אלא וכו': ור"ג מן קאמר עד הצות
דקתני ולא זו בלבד (א) אמרו דבי קאמר דלר"ג
לכניה אפילו לרבין דקאמרי עד הצות מצותה
עד שיעלה עמוד השורר והאי דקאמרי עד
הצות כדי להרחיק אדם מה העבודה: הקמי
חלבים וכו': (א) ואילו אמר פסחים לא קחני
ורמינני ק"ש ערבית והלל בלילי פסחים
ואכילת פסח מצותן עד שיעלה עמוד השורר
אמר רב יוסף לא קאמי הא ר' אלעזר בן
עזריה הא רבי עקיבא (א) דתניא (א) ואכלו את

הבשר בלילה הזה רבי אלעזר בן עזריה אומר
לחל (א) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה לחל
אמר ליה ר' עקיבא והלא כבר נאמר (א) בחפון (א) עד שעת חפון (א) א"כ מה תלמוד
לומר בלילה זה? אמר ר' אלעזר בן עזריה (א) בלילה הזה
נאכל ולא ביום בשלמא לר' אלעזר בן עזריה דאית ליה גזירה שוה אלעזר
למכתב ליה הזה אלא לר' עקיבא האי חזו מאי עביד ליה למעושי לילה אור
הוא דאמא סד"א הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים מה שלמים
נאכלין לשני לילה אחד אף פסח נאכל שתי לילות במקום ב' ימים ויהא
נאכל לב' לילות ויום אחד קמ"ל בלילה הזה בלילה הזה הוא נאכל ואינו נאכל
בלילה אחד ור' אלעזר בן עזריה (א) מלא תותירו עד בקר נפקא ורבי עקיבא אי
מותרם הוא אמינא מאי בקר בקר שני ורבי אלעזר אמר לך כל בקר בקר
ראשון הוא. והני תנאי כהני תנאי (א) דתניא (א) שם תזבח את הפסח בערב כבוא
השמש מועד צאתך ממצרים אומר בערב אתה זוכה וכבוא השמש
אתה אוכל ומועד צאתך ממצרים אתה שורף רבי יהושע אומר בערב אתה
זוכה כבוא השמש אתה אוכל ועד מתי אתה אוכל והולך עד מועד צאתך
ממצרים א"כ אבא הכל מודים כשנאכלו ישראל ממצרים לא נאכלו אלא בערב
שנאמר (א) הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה ובשצא לא יצאו אלא ביום שני
(א) ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה על מה נחלק על שעת חפון ר'
אלעזר בן עזריה סבר מאי חפון חפון דמצרים ורבי עקיבא סבר מאי חפון
חפון דירשאל (א) תניא הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכו' בלילה יצאו והלא
לא יצאו אלא ביום שני (א) ממוחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אלא מלכא
שורתחילה להם גאולה מבערב: (א) דבר נא באוגי העם וגו' אמרי דבי ר' ינאי
(א) אין נא אלא לשון בקשה אמר ליה הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור
להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב שלא יאמר
אחרו

לחל (א) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה לחל

נזר

הלכות פסח - שו"ת סימן שפא

אבני

סימן שפא

מלכים ה' ברגע חלות ממש. ואיך יליף לאכילת פסח
עד חלות. וז"ל כיון דאי אפשר לאכול בחלות ממש
שלין בו המשך זמן כלל. והמטעם לריך המשך זמן.
על כורחך הפירוש שבהחלות יח' כבר הבשר פסח נאכל.
וכן במלה דיליף מפסח וכל שכן מרור דכתיב גבי
פסח. ואם כן כיון דמלוות מלה ומרור שבהגיע חלות
יח' כבר נאכל יותר טוב לבדך בעל כניל:

(ד) ובוזה יש ליתן טעם שאין מפטירין אחר הפסח
אפיקומן. שאמור לאכול לאחר הפסח.
ולחג'ל יש לפרש כיון שהמלה בהגיע חלות. אם כן
לריך שיה' טעם פסח אז בפיו שלא יח' כלה אכילת
פסח מכל וכל. על כרחך שיה' טעם מלה אז וישרא
אז רושם מהמלה:

(ה) ועל כן נראה לדינא לחאן דאמר אין הפסח נאכל
[אלה] עד חלות. והוא הדין מלה. דלחאן
חלות מותר לאכול. וכלאז הכי נראה כן דודאי אין חיוב
שישרא טעם פסח ומלה בפיו רק בזמן המלה. ועל כן
נראה דאם בחילת הסעודה אז בחלוצה רואה שהוא
קריב לחלות. יאכל כזית מלה על תנאי אם הלכה
כר' אלעזר בן עזריה יח' לשם אפיקומן. וימחין עד
לאחר חלות ויאכל סעודתו. ואחר כך יאכל שנית אפיקומן
ויזלא ממה נפשך. אם הלכה כר'אב"ע דעד חלות יזלא
באפיקומן ראשון. ואחר חלות מותר לאכול דברים אחרים
ואם הלכה כר' עקיבא דעד שיעלה עמוד השורר יזלא
באפיקומן השני:

(א) נתתי אל לבי לעיין בענין ברכת על אכילת מלה
ועל אכילת מרור. ומהראוי ה' לבדך
לאכול. כיון שהוא מלה שאי אפשר לקיים על ידי שליח.
והרמב"ן והר"ן כתבו בזאת בלמד לאכול. אך גירסת
ספרים שלנו בפרק ערבי פכחים על אכילת כו'
והלכוס כתב משום דבעל הבית מוסיף כל המסביבין שיך
יותר על אכילת כו'. ותיירן זה אינו עולה למנהגינו
שכל אחד מברך לעצמו ומכל מקום מזכירין על.
והחק יעקב ס' תליז כתב לפי שאין משנין לשון מורה
על חלות ומרורים וכו' ותימה דמה ענין על חלות לכל
אכילת:

(ב) ורפעינדי נראה ליתן טעם מה שמזכירין על
בישור חמץ. ולכאורה ה' יותר
רחוי לבדך לכשר דודאי להבא משמע. ועיין בתוספות
ור"ן. ולפנינדי נראה כיון דמלוות ביטור נעשה בהגיע
פסח. דאין הביטור מלה מרר הזמן שנעשה בו הביטור,
רק מרר הפסח שכל אחר הביטור. וכיון שבהגיע פסח
כבר נתבער החמץ שיך יותר לבדך על ביטור דמשמע
מאי לשטבר ולא לבדך דלא משמע אלא להבא לבד:

(ג) ובוזה יש ליתן טעם דמזכירין על אכילת
מלה ומרור לראב"ע דאכילת פסח עד
חלות ויליף מגזירה שוה דועברת בארץ מצרים בלילה
הזה מה להלן עד חלות אף בלילה הזה דכתיב באכילת
פסח עד חלות. והדבר יפלא. שהרי העברה בארץ

תעזו דיגיין אכילת אפיקומן, ובו ב' סעיפים:

ג שם ע"ד טור בשם
הירושלמי
א ה"ר"ף והרא"ש בסוף
פרק ערבי פסחים
ובסב"ם ב צנתיו לציל
בסימן תעב סע"ף ז
ג מירא דרבא אלקא
דב"י אלצור בן צורה
ק"ב וכתב הרא"ש
שנזכר להתמיר, ושא"ר
פוסקים

מִשְׁנָה פְּרוּרָה

לְאֵלֶּיךָ, וְאִם לֹא אֵין זֶה מִן הַמִּכְתָּה. וְאִם שָׁבַע בְּלִפְנֵיךָ עַד שֶׁנִּפְשָׁךְ קָצָה בְּאֵכִילָה מְרֵב שֶׁבַע, אִם שִׁשָּׁה עֲצָמָה לְאֵלֶּיךָ (ו) אֵינוֹ יוֹצֵא דְּרִי חֻכְתּוֹ כִּלְל בְּמִצְוָה זוֹ, שֶׁאֵכִילָה סָפָה כְּזוֹ אֵינָה נִקְרָאת אֵכִילָה כִּלְל. כְּתוּב הַפּוֹסְקִים: אֵל הִיחָה אֵכִילָת אֶפְסִיקוֹמֵן עָלֶי לִשְׂרָה, דַּעַל יְדִידָה אֵין מִתְקַםֵּם הַמִּצְוָה הַמִּבְחָר: (ז) וַיִּשָּׁן מִיָּד. וְהִנֵּה הַמִּסְפָּפָה: (ח) חֵבֵב אָדָם לַעֲסֹק בַּהֲלָכֹת פֶּסַח כֹּל הַלַּיְלָה: ב (ח) אֶפְסוֹ בִּשְׂר עֲגַל יַעֲקֹב. רֹצֵחַ לּוֹמֵר, אִם

(ד) קָמָא: (ה) פּוֹסְקִים: (ו) מְגוֹן־אֲבִירָהֶם: (ז) אֶל־מִבְּרֵיתֶם: (ח) פּוֹסְקִים: (ט) תּוֹסַפְתָּא בְּרִצָּה פָּדָה ב, וְהָיָה אִם בִּירוּשָׁלַיִם: (י) וּבִקְרָתָא לְפִי טַעַם הַגִּבּוֹרִת הָיָה רַק לְבִיצָה אַחַת שֶׁשָּׁמָּה עַל הַקְּצֵרָה: (כ) בְּגִיל סִימִין חֶבֶק סִיפֵי דִי: (ג) פִּירִי תִּרְשִׁי, שֶׁסָּפֵק בְּרִצָּבֵר עַל דַּעַת הַמְּבִיטִים, עֵינֵי שָׁם: (ד) שְׁמִיעִית רַשִׁי"ש מִשְׁמַע רִבְאִסְיִקוֹמָן וְיוֹאֲצִין עֵצִים הַמְּפֹרָה וְאֲבִילִית מִצָּה אֵלָּא שֶׁתִּשְׁתַּנּוּ לְבָרֵךְ בַּתְּחִלָּה: (ה) הַשְׁעִינִיָּה, וְצִרִיךְ אָמַת לִבְנֵי בִּכְרָה לְפִסְדָּה אִם הַאֲפִיקוֹמָן. וְלִידְרֵהוּ וְלִשְׁוֹר לֹאֲכֹל בַּתְּחִלָּה:

פח באר הגולה

ד טור בשם רבנו פרץ
והנהוה מ'מוני בשם
סמ"ק ה שם בשם אבי
העזרי, וכן פתב הרא"ש
ו שם ז הרא"ש
בתשובה כלל כר

בְּאוֹר הַלֵּכָה

(ס) עין באור הלכה: (א) הגר"ז, וצ"ח בחי' צדק שמוכח גם כן שרק לבתולה יש לזהר בזה: (ז) נקט המחבר בדיעת רבנו פרץ המוכח בטור והנהגות ממנו בשם סמ"ק, וכן בדיעת התוספות בפרק דב, ואף נוסחו הביא בדיעת האב"י הסו"ר ורא"ש שלא בכוונה פרץ, מקל מקום ספק בכוונה להקל: (ח) מגן אברהם: (ט) והגר"ז וסמ"ק דמקבץ פ"ב ג' נטילת ידים', ונראה היכא שיעור הפסוק דעתו, גם הוא מוכח ודאי ידבר: (י) עלת' שבת פ"ב ופירש"י: (יא) ודבר צדק ונגדו', וקצת עומק שהיכא בגמ' אברהם ושא: (יב) מגן אברהם, ובינו א' שבתהוה לכל בנות שבתהוה דין (פס"ח ופסח"ש): (יג) ואם התחיל לומר חל וצדן הוא קדם לשמת' או קדם השתמיה, יבדק 'במצוי' ראובל אפיקומן ויבדק בדיעת המסון על הסוס ויחזיר ראמט חלל על הסוס על השתמיה, והגר' (ד) פוסק דסדורו (ה) ולא יפסקהו יבדק' דעת השלחן ערוך: (ז) הרא"ש: ויש מקום שנהיגו ודבר שיהיה מכון על דעת השלחן ערוך: (ח) הרא"ש:

משנה ברורה - או"ח - סימן תעב

(כב) וכן באכילת מצה. הינו, שיחזור ויאכל הפצית מצה ובלא ברכה. (ג) מיהו, באפיקומן אם שכח לאכול הפסח לא יחזור ויאכלנו, דהא אסור לאכול שני פעמים אפיקומן:

שער הצינן (ג) חיראדם, וסומקין על הראבי"ה או על דעת הרמב"ם שלא הזכיר הפסח באפיקומן, צ"ל פיתיוס:

הלכות פסח סימן תעה

פיחד (כג) הפסחה. ומשפך על אכילת מצה ילא (י) יסיח בדבר שאינו מענין הסעודה עד שיאכל פריכה זו, (כד) פרי שפעלה ברכת אכילת מצה ובפרט אכילת מרור גם לקריכה זו: ב (כה) לאם אין

משנה ברורה

הקא: (כג) הפסחה. משום (כא) מצה שאוכל: (כד) פרי שפעלה. ומקל מקום אין זה אלא לבתחלה, וידיעבד (כז) אם סח ביניהם אינו רוצה לומר, דהא עושין אנו וזכר למקדש, ואז היה עקר המצוה רק בקריכה, ולכן צריך שלא להפסיק, פרי שתחול הברכה על הקריכה. ודלכתחלה צריך להיות הפסח ממין שאינו מחמשת מיני מרור.

שער הצינן (כז) חקיעקב ושי"א:

משה אגרות או"ח חלק ג - סימן סו

לתרץ סתירה במ"ב בדין שכח ואכל האפיקומן בלא הסיבה

בדבר הסתירה שנשאל כתר"ה מתלמידו במשנת ברורה שבסימן תע"ב ס"ק ר"ב כתב בשכח ואכל האפיקומן בלא הסיבה ולא יחזור ויאכלנו דהא אסור לאכול שני פעמים אפיקומן, שלטעם זה הא דאי אף שלא קשה לפניו לאכול ואף אם רוצה להחמיר ולחזור לאכול עוד הפעם אסור לו לחזור כמו שכתב הרמ"א בשתה כוס שלישי וזכר רביעי בלא הסיבה דבה"ז אין לו לחזור ולשתות מצד החשש שנראה כמוסוף על הכוסות, וכן יש להיות באפיקומן מאחר שכתב שהוא מצד שאסור לאכול שני פעמים אפיקומן. ובסימן תע"ז סק"ד כתב המ"ב דבשכח ואכל האפיקומן בלא הסיבה א"צ לחזור ולאכול אם קשה עליו האכילה, דמשמע דבלא קשה עליו האכילה צריך לחזור ולאכול בהסיבה, וכ"ש ברוצה להחמיר עליו שרשאי, מטעם שכתב בשעה"צ אות ד' דלרשי ורשב"ם עיקר המצוה דאכילת מצה הוא באפיקומן שלדידהו צריך לחזור ולאכול בהסיבה ולכן כשלא קשה עליו האכילה צריך להחמיר.

נראה דבסימן תע"ז איירי כשעדיין הוא קודם בהמ"ז וגם קודם שנטל ידיו ולא אמר הב לן ונברך שודאי רשאי לאכול מצה אפילו הרבה זיתים לאפיקומן, ולכן אף כשכבר אכל כזית לאפיקומן ודאי יש לו להחמיר כשיטת דש"י ורשב"ם שיאכל עוד כזית אחד לאפיקומן, ורק כשקשה עליו האכילה אין לחייבו לאכול יותר, ולא משום שיטת הראב"ה שהרי כתב עליו הב"י בשם הגמ"י שהוא דעת יחיד, אלא על דעת הרמב"ם שסובר דבאפיקומן א"צ הסיבה, וכדכתב בשעה"צ אות ג' מהפ"ח. ומפורש בפרי"ח שבדיעבד יש לסמוך על הרמב"ם משום שבידו שלמי משמע כוונתו כהביא בסימן תע"ב סעיף ז' וכתב שם נמי מפורש שאין לסמוך כלל על הראב"ה עיי"ש. ובסימן תע"ב איירי המ"ב אחד בהמ"ז שאף כשזכר קודם ברכת כה"ג על כוס שלישי הרי הוא ענין איסור לגרום ברכות הרבה שלא לצורך, ואף אחר שנטל ידיו ואמירת הב ונברך שאם נפטר באפיקומן שאכל בלא הסיבה אסור לאכול, משום דאם יצא אין זה שוב אתכא דרחמנא שבה איכא חשש איסור אסור לו לאכול אפיקומן אחד בשביל הסיבה אף שלא קשה עליו האכילה ואף ברוצה להחמיר, והכא בשעה"צ כתב גם הא דראב"ה משום דבמקום חשש איסור סומכין גם על הראב"ה אף שהוא דעת יחיד בדכתב הרמ"א בשני כוסות האחרונים, ואף שהכא לא צריך להא דראב"ה, דהא דעת הרמב"ם איכא גם כאן, מ"מ נקט בשעה"צ גם דעת הראב"ה להורות שגם בשביל דעת הראב"ה סגי בזה.

קודש

פסח - סימן נד

מקראי

יסוד לדברי המהרי"ל שאכילת אפיקומן שיעורו כביצה

בט"ז סימן תעו ס"ק א הביא דברי המהרי"ל שצריך לאכול כשיעור שני זיתים דהיינו כביצת תרנגולת "דחביבה היא משאר המצות" דשיעורם בכזית שהוא חצי ביצה, ובמג"א כתב: ומהרי"ל כתב לכתחילה יקח ב' זיתים א' זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עמו.

והנה לכאורה הט"ז והמג"א כתבו שני טעמים נפרדים ושניהם כתבו כן בשם המהרי"ל, ובאמת המהרי"ל עצמו לא כתב הטעם משום אחד זכר לפסח ואחד לזכר למצה כמ"ש המג"א בשמו אלא כדברי הט"ז וז"ל המהרי"ל: צריך לאכול כשיעור שני זיתים דהיינו כביצת תרנגולת דחביבה היא משאר מצות דשיעורה בכזית שהיא חצי ביצה ונאכל על "השובע" וגם "כדי שביעה" וכו' והטעם שכתב המג"א הוא הטעם שכתב הב"ח, וכוונת המג"א שמקור הדין לכתחילה יקח ב' זיתים הוא ממהרי"ל והטעם שכתב שא' זכר לפסח וא' זכר למצה הוא הטעם שכתב הב"ח, וכך הוא לשון ב"ח סימן תעג: כתב במהרי"ל דחלק הגדול יקח לאפיקומן ולא פחות מחציה שהוא חלק הקטן וכ"כ המהרש"ל. ונראה דהטעם הוא משום דראוי להחמיר לאכול אפיקומן ב' זיתים עפ"י רשב"ם אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עם הפסח כמו שיתבאר לקמן בריש סימן תעו לכן הצריכו ליקח חלק הגדול כך נראה לי, ודלא כמ"ש במהרי"ל "משום חבוב מצוה" ונאכל על השובע וגם כדי שביעה דטעמים אלו אין להם יסוד, עכ"ל.

הבחנה בין "נאכל על השובע" ל"אכילה כדי שביעה"

ועל מה שכתב הב"ח שהטעמים של המהרי"ל אין להם יסוד, העיר הגאון מוהרי"פ פערלא שיסוד דברי המהרי"ל הוא מדברי הרמב"ם (הלכות קרבן פסח פ"ח ה"ג) שכתב וז"ל: מצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח "אכילת שובע" לפיכך אם הקריב שלמי חגיגה ב"ד אוכל מהן תחילה ואח"כ אוכל בשר הפסח "כדי לשובע ממנו" ואם לא אכל אלא כזית יצא י"ח עכ"ל, וכן כתב הסמ"ג (עשין רכה רכו) דלמצוה מן המובחר צריך לאכול אכילת שובע שהיא "אכילה חשובה", ומקור דבריהם הוא מן המכילתא פ' בא דאמרינן שם "יאכלוהו" פסח נאכל "אכילת שובע" ואין מצוה ומרור נאכלין אכילת שובע.

והן הן דברי המהרי"ל וז"ל דכיון דהאפיקומן משום זכר לפסח הוא בא כמ"ש הרא"ש וסייעתו, צריך לאכול ממנו "כדי שביעה" דהיינו כביצה, דשיעור שביעה היינו כביצה כמבואר בפ"ב דיומא ושאר דוכתי, ובפסח דשיעורו לכתחילה כדי שביעה בעינן "אכילת שובע" ומשמע מדברי המהרי"ל דאפילו כשיש עמו חגיגה צריך לאכול ממנו כדי שביעה [היינו דצריך לאכול מגופו של פסח לכה"פ שני זיתים שהוא כדי שביעה] אלא מ"מ מצוה לאכול החגיגה תחלה דאז איכא שביעה טפי, וכן משמע מפשטות דברי הרמב"ם (1) והסמ"ג, ונמצא שדברי המהרי"ל יש להם יסוד חזק ודלא כהב"ח [והיינו דקאמר המהרי"ל "ונאכל על השובע" וגם "כדי שביעה" דשני דברים נפרדים הם]

הררי קודש

(1) דאפילו כשיש עמו חגיגה צריך לאכול מגופו של פסח וכן פשטות דברי הרמב"ם. שהרי הרמב"ם כתב "אכילת שובע" שמשמעותו שיעור אכילה של שובע מגופו של פסח דהיינו כביצה (ועינין ברכות דף מט ע"ב ר"י סבר ואכלת ושבעת אכילה שיש בה שביעה ואיזו כביצה וכו') ויעינין "הררי קדש" ח"א סימן כח ציון (2).

אכילת אפיקומן

נר. האוכל שני כיתים לאפיקומן קד, מסתבר שאין לו לאכלם בבת אחת אלא בזה

אחר זה ק"ה ³⁵¹.

נה. אבל כוית אפיקומן ³⁵⁹ אולם תוך כדי דיבור נמלך ורוצה להמשיך מעוררתו קי, יש להסתפק אם מועילה חזרתו מהבונה לפצות אפיקומן קי ³⁶⁰.

הפסח ³⁵² ולדעת הרשב"ם שם (ק"ט ע"ב ד"ה אין) ³⁵³ הוא משום חיוצ מזה הנאכלת עם הפסח ³⁵⁴, ולפ"ז מסתבר שאם רוצים באמת לאכלת ידי שניהם אין לאכול ב' הכותים צבת אחת כי אם בזה אחר זה ³⁵⁵. ואפשר שזה מקורו של השו"ע הרב שכתב בקי' חע"ט ס"א דמותר לאכול מזה שמורה לאחר אפיקומן עי"ש ³⁵⁶, דכיון דאמרן דלהצ"ח אכילת ב' הכותים ל"ל בזה אחר זה דוקא,

קד. כמ"ש המג"א סי' תע"ז סק"א נשם מהרי"ל ודרכי משה והצ"ח, וכ"ה צמ"צ שם סק"א דלכתלה טוב שיקט שני ימים. קה. שהרי הצ"ח צקי' תע"ז כחצ דהטעם שאוכלים שני כותים לאפיקומן הוא לאפוקי נפשא מפלוגתא, כי לדעת הרא"ש צפרק ערבי פסחים (סי' ל"ד) האכילה היא רק זכר לפסח ולא לשם מזה הנאכלת עם

ארחות הלכה

351. מכתב הסכמה לספר מראה מקומות וציונים לשו"ע הרב. 352. דעת הרא"ש (פרק ערבי פסחים סי' ל"ד) דאפיקומן אינו זכר למצה הנאכלת עם הפסח אלא זכר לבשר הפסח עצמו, וצ"ב איזה זכר יש במצה להפסח ואין שייכי אחריו. ונראה דכיון דהמצה היא המאכל היחיד שיש לנו בזה"ז מצוה מדאורייתא באכילתו, לכן משתמשים בה גם כזכר לאכילת המצה דקרבן פסח, ובפרט להסוברים (ראה לעיל ציון 298) דבכל כוית מצה שאוכל בלילה זה מקיים מצות בערב תאכלו מצות. כתבי תלמידים. 353. וכיה ברש"י שם, ועיין ערוך השלחן ס"ב שמצדד שכיח גם דעת הרמב"ם. וראה לעיל דבר הלכה אות ע"ט. 354. ועיין ט"ז שם שהביא דברי מהרי"ל בסדר ההגדה שנתן טעם אחר לאכילת ב' כותים משום חביבות המצה עי"ש (ועיין ל' מהרי"ל שם דנאכל על השוכב וכדי שביעה, וראה שו"ע הרב שם סל"ו דהיינו מפני שהיה לנו במקום הפסח), אולם המג"א כתב טעם ה"ח וכיה בשאר פוסקים ובמ"ב שם (ובחי' אדם כתב טעם חודש דאחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, אך לא נזכר בן בשאר פוסקים כלל). 355. נראה שכונת רבנו משום דלהרשב"ם בעינן טעם חובה הכוית השני שהוא רשות ויבטל טעם החובה. ועיין רא"ש שם שכתב דלהרשב"ם הו"ל להצריך גם אכילת מרור עם האפיקומן, להלל בבת אחת ולרבנן בזה אחר זה, ובכ"ח שם כתב דבמרור בזה"ז שהוא מדרבנן אין קפידא שיהא באחרונה עי"ש, ופשוט דהיינו דוקא לרבנן (וצ"ל דס"ל להב"ח דלא היישין לעשות זכר להלל בשעת אכילת חובה דוקא. וראה לעיל דבזה"ז גם להלל יש לאכול בזה"ז ואין הכריזה אלא לזכר בעלמא). ובהגדות עם מנהגי החתם סופר הביאו מספר לקוטי חבר בן חיים ח"ג בהקדמה שכתב דחתם סופר נהג ללעס ב' יותים דאפיקומן מעט מעט ולבלעם בבת אחת, כמו ב' היותים דתחלת השו"ע, אך לא נתבאר טעמו. וראה קובץ "ארחות הסופר" גליון ק"א (עמ' ע"א) שצדדו דהיינו בשם מהרי"ל דשיעור זה הוא משום חביבות המצה ס"ל להחתם סופר דיש לאכול כולו בבת אחת. אך לכאורה הטעם לאכול בבת אחת הוא עפ"י המג"א סי' תע"ה סק"ד דאע"פ שאכילה בתוך שיעור כדי אכילת פרס מצטרפת מ"מ לכתלה צורת האכילה בכל דיני תורה היא בבת אחת, ועיין שו"ת חתם סופר א"ח סי' קצ"ד דיהו צל"ע ובלקוטי הערות שם, ועיין עוד חתם סופר שם סי' ק"מ דמרור איתקש למצה ומרור לענין שם אכילה (וראה הגש"פ חתם סופר מהדורת מכון חתם סופר עמ' קצ"ט הע' ד'). וא"כ בשיעור בביצה שאינו מחמת שם אכילה אלא שיעור שביעה כנ"ל לא שייך דין זה. ברם עיין בלקוטי חב"ח שם שכתב ח"ל: ויורך וכו' והכניס מהם מעט מעט לפיו ולעסו והניחו בצד הפה על הלחי השמאלית ולאחר שלעס כל השני יותים בלען בביא וכן אצל כוית מרור וכן אצל חב' יותים של הכריזה וכן בשני יותים של האפיקומן, עכ"ל, ולענין המרור הרי ודאי כוונתו כנ"ל דכל אכילת כוית בדיני תורה צ"ל לכתלה בבת אחת, וא"כ אולי יש לשער שבאמת אין כוונת הלקוטי חב"ח לומר דבר מחודש זה דאכילת ב' כותי אפיקומן היתה בבת אחת כמו ב' הכותים דמצה, שלא נזכר בן בשום מקום, אלא שכל כוית מן האפיקומן אכל החתם סופר בבת אחת. וצ"ע. 356. בספר מ"מ הציונים הנ"ל כתב: ואולי הוא ממשמעות הרא"ש סי' ל"ה בקושיותיו על הר"ף, ויאכל משאינה שמורה ויבטל טעם מצה שמורה, משמע שבשמורה אין חשש. ועל כך כתב לו רבנו "מסופקני דאפשר שמקורו הוא מ"מ"ש הב"ח וכו'. 357. והיה איפכא שאם כיוון בראשון כהרשב"ם שוב אינו ראוי לאכול עוד כהרא"ש. 358. מכתב הסכמה הנ"ל. וראה עוד לעיל ציון 341. 359. המג"א בסי' ת"ק סק"ז כתב דנהגו לתלות בבית תחיתה מהאפיקומן (ועיין גם מ"ב שם סקט"ו), והביאוהו הפוסקים בסי' תע"ז. ועיין שו"ת סי' תע"ז סק"ד ח"ל: ומשי"ב בקצור של"ה משום בוזי אוכלין, לא ידעתי מה בוזי אוכלין יש בזה ומעולם ראיתי אבותי ורבותי נוהגין בן וכו' ואין כאן ביוזי מצוה והוא זכרון ליציאת מצרים. עכ"ל. ויש שהעירו דבקצור של"ה הביא עוד דברי הגמ' בפסחים ק"א ע"ב דתלית סל ופת בתוכה קשה לעניות, ועיין שו"ע הרב הל' שמירת גוף ונפש סי' דה"ה בלא סל ואורחא דמלתא נקטו. ברם ראה מאה"ש ח"ב עמ' תר"ד בשם רבנו לענין תלית תיקי אוכל של ילדים וכדו', שגם דברי הגמ' הללו הם רק באופן של בויין, אבל באופן דליכא בויין לית לן בה, עי"ש (ומטעם זה אמר רבנו דאין להקל בזה כשתולה פת שאינה שלו, כמ"ש בשו"ת אור לציון ח"ב (פ"ב סי"ח) דכיון שהוא ענין סגולי אין לנו אלא כמו שאמר ולשון רש"י בפסחים שם הוא "תולה פת" עכ"ל - דבכגון דא שהטעם הוא משום בויין ונכ"ל אין לנו להקל בין פת שלו לפת של אחרים. כתבי תלמידים. 360. תקונים ומלואים לשמירת שבת כהלכתה פ"ט הע' ל"ד. 361. עיין שו"ת אגרות משה א"ח ח"ג סי' ס"ז ושו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' מ"ו ומ"ז. 362. כתבי תלמידים. וראה להלן דבר הלכה אות ק"י. 363. שמירת שבת כהלכתה פ"ט הע' ל"ד ושיח הלכה סי' מ"ו אות ט"ז. 364. תשרי כתי'. והוסיף שם: ולצער עדיין לא ברור לי דבר זה. 365. ח"י כתי' למס' נדרים כ"ג ע"ב

מעמה תיקי הרי מיד כשאל כוית זכר לפסח הרי לדעת הרא"ש כבר ילא ידי אפיקומן, וא"כ איך אפשר לאכול אח"כ עוד כוית ולכין משום מזה כהרשב"ם, הלא לדעת הרא"ש הוא עושה איסור בזה שאוכל מזה לאחר האפיקומן ³⁵⁷, ומוכח מזה דמזה שמורה שפיר שרי (ואין לומר דהרי בלא"ה א"ל לזמנא ולאכול כוית בדיוק וכדי לאכל ודאי ידי מזה אוכלין הרבה יותר מכוית, ולענין זה כבר מבואר צמנת חינוך ועוד שגם הרבה כותים חשיבי כאכילה אחת ודינם כוית אחד, וכדמוכח מאכילת מזה ומרור צידד דאין מושגין שהעודף על כוית מהמזה יבטל טעם המרור) ³⁵⁸.

קו. אבל אם רוצה להמשיך לאכול מן המזה הרשות צידד, דאכילת אפיקומן אריכתא היא, והנה המ"צ צקי' תע"ז סק"ד כתב דצדיעבד אם שכת ואכל אפיקומן בלא הסיצה א"ל לחזור ולאכול אם קשה עליו האכילה, ומדבריו נשע"ל שם סק"ד מבואר דעכ"פ יש מקום להדיר לאכול שנית משום דעת רש"י והרשב"ם עי"ש. וכבר תמהו דצקי' תע"צ סק"ד כתב דלא יחזור לאכול שנית משום דאסור לאכול ב' פעמים אפיקומן ³⁶¹. ולהנ"ל אולי י"ל דצקי' תע"צ מ"ירי שכבר חלה לאכול ואילו צקי' תע"ז מ"ירי שעדיין לא הפסיק מאכילת המזה, וממילא אין כאן האיסור של אכילת ב' פעמים, כי כל מה שמוסיף לאכול בלא הפסק חשיב כאכילה אחת, וזוה שפיר ש מקום לחוש לדעת רש"י והרשב"ם ולאכול כוית נוסף דצדיעה ³⁶². קו. יש לדון בכל מנות שהכוונה לאכל מעכצת צהן אם מהני חרטה חו"ה, לכאורה נראה שעל מחשבה גרידא לאכלת ידי מזה שפיר מהני חזרה, וכדמצינו לענין קידושין דאי לא משום דודאי גמר ומקדש היה יכול לחזור כמו דמהני חזרה בכל הקנינים (עיין בר"ן נדרים פ"ו ע"א ד"ה והלכתא), והיינו משום דכיון שחזר ממחשבתו ממילא הכל בטל, ואפי' צמנדק שכבר עבר עזירה היה שייך חזרה אי לאו משום דודאי גמר דעתו וכמס"כ הר"ן שם דכיון שחמור הדבר ציור ודאי עשהו צהקמה גמורה, וא"כ כ"ש לענין כוונה לאכלת דלא תמיר כולי האי וגם רק נחמין ולא דיצר כלום נראה לכאורה דמהני חזרה, דכיון שחלות הכוונה מעכצת הו"ל ככל חלות קנינים דמהני חזרה חו"ה. אך גם אפשר דכיון שהיה רגע שכבר ילא שוב אינו חוזר ומתחייב ³⁶³. וכמו כן יש לדון איפכא, צמי שרק צמור"ד לאחר גמר קיום המזה (או גמר צריכה) נחמין לאכלת, אם מהני. ואולי הא צהא תליא ³⁶⁴. ויחירה מו"י להסתפק צמכין לאכלת ידי חובה ואח"כ נצברר שהיתה צדבר זה טעות כו" אשר צדיני ממנות הו"ל טעות גמורה לענין מקח וממכר וכדו', דאפשר דאף בלא חזרה בטל הדבר ממילא וכאילו לא נחמין לאכלת, וצ"ע ³⁶⁵.

צפון

א. לאחר גמר כל הסעודה, אוכלים ממצה השמורה תחת המפה כוית כל אחד, וזכר לפסח הנאכל על השובע. ואוכלה לבדה בלא תערובת ליפתן, כדי שיהא טעם מצה בפיו. ויש מחמירים לאכול שני כותים, אחד זכר לפסח, ואחד זכר למצה הנאכלת עמו. ומדינא די בכיות. שכן דעת הרבה מן הראשונים ומן השלחן ערוך (סי' תעז). ויכוין באכילתו שהוא זכר לפסח, והוא גם זכר למצה הנאכלת עם הפסח, וזכרון אחד עולה לכאן ולכאן. והרצת להחמיר ולאכול כשיעור שני כותים, יחמיר לעצמו ותבא עליו ברכה, אבל אין לדחוק עצמו בשביל זה. (שו"ת חזון עובדיה סי' מד).

ב. יאכל את האפיקומן לתיאבון, ולא יכרך עליו. ואם היה שבע כל כך, עד שהוא קץ באכילתו, לא יצא ידי חובת אכילת אפיקומן. שאכילה גסה אין שמה אכילה. וכמו שאמרו בגמרא (הוריות י:), אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב "כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם"? משל לשני בני אדם שצלו פסחיהם, אחד צלאו לשם מצוה, ואחד אכלו לשם אכילה גסה, זה שאכלו לשם מצוה, "צדיקים ילכו בהם", וזה שאכלו לשם אכילה גסה, "ופושעים יכשלו בהם". (ועי' תוס' פסחים קז:). ועל כן ישים לב לזה בשעת סעודתו. ומכל מקום אם אינו אוכל לתיאבון כל כך, רק שאינו קץ במזונו, שפיר דמי, שהרי צריך לאכול על השובע, ונכון לאכול את האפיקומן בעודו מתאוה קצת לאכול. (א)

ג. יזהר לאכול האפיקומן בהיסבה. ובדיעבד אם אכלו ללא היסבה יצא. ומכל מקום אם עדיין לא בירך ברכת המזון, ואין האכילה שנית קשה עליו, יש לו לחזור ולאכול האפיקומן בהיסבה, לצאת ידי חובה אליבא דכולי עלמא. ואם קשה עליו אכילתו אין צריך לדחוק עצמו לחזור לאכול בהיסבה, ויסמוך על המקילים בזה. ואם כבר בירך ברכת המזון, אין צריך לחזור ולאכול בהיסבה. (שו"ת חזון עובדיה סי' מה).

ד. אם אין המצה שהצניע לאפיקומן, מספיקה לכל המסובים, יקח ממצה שמורה אחרת. ואם נוהגים לאכול שני כותים, טוב שיתן תחלה לכל המסובין כל אחד כוית מן המצה של האפיקומן, כאשר יוכל שאת. ואחר כך יקח ממצה שמורה אחרת להשלים שני כותים.

ה. אם אבדה או נאכלה המצה שהניח לאפיקומן, יקח מצה אחרת ויאכלנה לשם אפיקומן. (ב)

ו. יזהר לאכול האפיקומן קודם חצות. ובדיעבד יצא ידי חובה גם לאחר חצות.

אכילה כדפריך ריש לקיש. דפסח מיהא קאכיל. ועל כרחק דהיינו כמו שכתבו התוס' פסחים (קז:), דבנייר מיירי שאינו קץ באכילתו כל כך, אלא יש לו בה טעם. ועל פי זה תירץ המחצית השקל הג"ל, את קושיתו באופן נכון, דהרוקח מיירי בקץ במזונו והוא עליו לטורח. ובנייר מיירי שיש לו הנאה במזונו. אולם תירוצו הרב ערונת הברוש לא יגהה מזוהר. ועיין מש"כ בשו"ת חזון עובדיה (סי' יז). ומכל מקום לענין זהירות לכתחלה, יש לומר דבענין באפיקומן שיאכלנו לתיאבון, ולא רק שנהנה בטעמו, וכדאמר ריש לקיש דלא מקיים מצוה מן המובחר. ולפע"ד יש לומר עוד, שאף ריש לקיש דפריך התם פסח מיהא קאכיל, היינו משום דשאני בשר הפסח צלי, דקיימא לן (מגילה ז:), רוחא לבסומי שכיחא, אבל מצת אפיקומן שאוכלה גם כן לבדה בלא תערובת ליפתן, כדי שיהא טעם מצה בפיו, בנקל יש לחוש שיבא לידי אכילה גסה. ועיין מהרש"א פסחים שם ובכפות תמרים (יומא פ.). ובספר דברי צבי (סי' תעז). ועיין בשו"ת כתב סופר (סי' קיא).

ומכל מקום נלע"ד שאם אינו אוכל לתיאבון כל כך, רק שאינו קץ במזונו, שפיר דמי. שהרי צריך לאכול על השובע. ועיין במאירי פסחים (שם) שכתב, שדבר זה לאכול על השובע ממוצע בין מי שאוכלו רעב, למי שאוכלו אחר אכילה מרובה עד שיהא קץ באכילה זו. ואכילת פסח אוכלה אחר אכילה שכאשר מצטרפת זו עמה נעשה שבע. ע"ש. ומשמע דלא סבירא ליה כהתוס', דסבירא ליה דריש לקיש מיירי שנהנה באכילתו, רק שאינו מתאוה לאכול, ועם כל זה לא קיים מצוה מן המובחר. ובעיני שיאכלנו בעת שיהא מתאוה לאכול קצת. ע"ש. דאי סבירא ליה להמאירי כהתוס', היאך כתב שהיא ממוצעת וכו'. ועיין עוד באור זרוע חלק ב (הלכות שבת אות נב), שכיון שמתחיל לאכול כשהוא רעב אפילו יאכל אח"כ אכילה גסה מקריא אכילה, לחכי קאמר ריש לקיש דמקיים מצוה פסח. ע"ש. ודו"ק. ומ"מ טוב לעשות לכתחלה, כמו שכתבו התוס'. וביחוד לפי מה שכתב החק יעקב שדעת הפוסקים כהתוס'. וע"ש. נכון לאכול את האפיקומן בעודו מתאוה קצת לאכול. ועיין פרי מגדים ושאר אחרונים (סי' תעז).

ב. אם אבדה המצה שהניח לאפיקומן, בבית יוסף (ס"ס תעז) הביא מחלוקת בזה, שהכל בו כתב בשם הרא"ש, שיכולים לסמוך על מה שאכלו כבר, ואין צריך יותר. והרוקח כתב, שאם נאכל האפיקומן בסעודה יקח מצה אחרת ויאכל באחרונה, שכל המצות שלנו בחזקת שימור הן. ע"כ. ונראה שדעת מן כהרוקח. וכן פסק הרמ"א בהגה"ע ע"ש.

הוא דבר פרטי ואי אפשר לקיים המצוה אלא בו, ודמי לשחיטת קדשים דסתמן לשמן קיימי. אבל מצה ומרור שאין חתיכת מצה זו מיוחדים למצוה שכל המין ראוי למצותו סתמן לאו לשמה וצריכים כוונה. ע"ש. ולפי זה נראה, שבאפיקומן אין חתיכת מצה זו מיוחדת למצוה אפיקומן, שאפשר לקיימה על ידי חתיכת מצה אחרת, לכן לא יצא ידי חובה כלל, למאן דאמר מצוה צריכות כוונה, ושפיר קאמר הרוקח דמקרי פושע. עכ"ד. ולפע"ד אין זה תירוצו כלל ליישב דברי הרוקח. שהרי הרוקח מדבר באוכלו אכילה גסה והוא עליו לטורח, אפילו הוא מכין לשם מצוה. ואם כן באוכל אכילה גסה מה יש חילוק בין פסח למצה. הא בתרוייהו נימא אכילה גסה שמה

א) כתב הרוקח (סי' רפג), וכשאוכל האפיקומן לא יהיה לו לטורח, דאמר בנייר (כג.). אכל מצה לשם אכילה גסה לא יצא. ע"כ. והובא בבית יוסף (סי' תעז), וסיים בשמו, עליו נאמר ופושעים יכשלו בהם. והקשה הרב מחצית השקל (סי' תעז סק"ב) דנהי דהרוקח סבירא ליה דאפיקומן דין פסח יש לו, מ"מ הא גם בפסח מסיק התם ריש לקיש, דלא הוי פושע, אלא דלא עבד מצוה מן המובחר. ע"ש. וכתב בשו"ת ערונת הברוש (סי' קמג) לתרץ שיש לחלק בין פסח למצה על פי דברי הטורי אבן (ראש השנה כט.). דאף דריש לקיש סבירא ליה מצוה צריכות כוונה, מכל מקום קאמר גבי פסח שאף אם אכלו לשם אכילה גסה, פסח מיהא קאכיל, דפסח

עצה לאלו שאינם מספיקים לאכול האפיקומן קודם חצות

א. סעי' א', שו"ע: ויהא זהיר לאכול קודם חצות. והנה, מצינו אצל² גדולים וצדיקים שלא הקפידו על אכילת אפיקומן קודם חצות, וכן יש מקומות שצה"כ מאוחר ומתחילים הסדר בשעה מאוחרת ואם ימהרו לאכילת אפיקומן נעשה סיפור יצ"מ ואמירת ההגדה בחיפזון וכן סעודת יו"ט א"א לקיים כמצותו.

וליישב המנהג אפשר³ לומר, שאכילת אפיקומן קודם חצות הוא ענין של זהירות ולאכילתה וכלשון השו"ע "ויהא זהיר וכו'",

ומכיון שבתוך הסעודה — שהוא עדיין קודם חצות — אנו אוכלים מצות, ובדיעבד יוצאים בה ידי חובת אכילת אפיקומן אף שאוכלים אחריה שאר דברים (כמב' בשו"ע סעי' ב' ומ"ב סק"ב), א"כ לא נשאר לנו אלא חובת הלכתחילה ד"אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן" — שיהיה האכילה האחרונה האפיקומן, וזאת יכול לתקן אפילו לאחר חצות ע"י אכילת האפיקומן בגמר הסעודה.

והאבני נזר (בשו"ת סי' שפ"א) חידש, שבתוך הסעודה, אם רואה שהוא קרוב לחצות, יאכל כזית מצה בהסיבה על תנאי, אם הלכה

תעז — עיין סי' מנחת שלמה להגרש"ז אויערבאך שליט"א סי' צ"א אות ט"ו שחקר דלכא"י יש לחשב זמן חצות מהשקיעה עד עלותה ולא כנהוג עלמא עד נץ החמה, ועיי"ש שבא"א תנינא מסתפק בזה, ועי"ע בתשובות והנהגות ח"א סי' ש"ז בענין זמן חצות. 2. במנהגי החת"ס שהאריך עם הסדר ולא הקפידו על אכילת אפיקומן עד חצות, וכן מובא שהנצי"ב מואליון זצ"ל לא הקפיד, ועי"ע ושיעו"ת יעקב סי' זה סק"א שהעתיק תשובה לשאלו שאי אפשר לו להקדים אכילת אפיקומן ואמירת הלל לפני חצות מפני גדול ההכנות, והשיב לחוק שיטת הרמב"ם דפסח נאכל כל הלילה וממילא היה אפיקומן שהוא זכר לפסח (ועיין נט"ג פצ"ו הע' כ"ד בשם סי' שם ושארית לנפש היה סי' א' שהשואל את הגאון הישיבות יעקב היה הרד"ק רמ"ל מסאסוב זי"ע), ועי"ע בס' מנחם ציון להרה"ק רמ"מ מרימנוב זי"ע, "אשר מצניעים האפיקומן עד חצות מחמת שליטת החיצונים ולוקחים אותו מתחת הכר אחר חצות" וכו', וכן אא"י זצ"ל אף כי זורז את הסעודה על מנת להספיק לאכול אפיקומן קודם חצות, לא עמד על כך ופעמים שאכל האפיקומן אחר חצות. ובחור"ל בליל סדר השני רבים הם המקילים בזה, ועיין בתשובות שבסו"ס אמרי נועם — דיוקוב ח"ב סי' ד' שמישב מנהג כמה אנשי מעשה שביל"ב נתעכבו אף באכילת כזית מצה הראשון עד לאחר חצות, וכ"ה בדרכי חיים ושולם — מונקאטש אות תר"ה, ועי"ע בשלחן הטחור — קומראן סי' רל"ה סעי' ד'. 3. שו"ת מנח"י ח"ט סי' מ"ח. 4. להבנת הדברים, דר' אלעזר בן עזריה ס"ל דזמן אכילת קרבן פסח הוא עד חצות, ור' עקיבא ס"ל דזמן אכילת קרבן פסח הוא כל הלילה, ולר' אלעזר בן עזריה שאחר חצות כבר אינו זמן אכילת קרבן פסח שוב אין איסור של אכילת

דברים אחרים, ואפיקומן שלנו הוא נגד אכילת ק"פ. 5. הדין בהגש"פ מבית לוי, דאף בלא תנאי כל שאכל כזית מצה קודם חצות יועיל הדבר, ועי"ע שו"ת מנח"י שם שסובר שאדברה עדיף שלא יעשה תנאי, כי יש לחשוש דאף דלר"ע זמן אכילת אפיקומן מדינא הוא כל הלילה, מ"מ לכתחילה יש לאכול קודם חצות משום הירחקה (ובקובץ עם התורה מהר"ב חוברת ז' מביא תשו' הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שביה מפורש ברא"ש פסחים ק"ב ע"ב דגם לר"ע מדרבנן הזמן הוא עד חצות כדי להרחיק וכו') ואם יעשה תנאי דאכל האפיקומן רק לשיטת ראב"ע נמצא דלר"ע לא יצא, משא"כ כשלא יעשה תנאי יהיה אכילתו אף לר"ע, ואף דלר"ע אסור לטעום שום דבר כל הלילה, מ"מ אין הדבר לעיכובא (וכמו שביארנו בשמו בתחילת רבינו). ועיין עור בקובץ עם התורה שם בשם הנ"ל להקשות על האבני, דעיקר חידושו לראב"ע מותר לאכול ולשתות אחר חצות כיון שכבר אינו זמן אכילת ק"פ הוא שלא כהמקובל מדורות שאחר אפיקומן אסור לאכול כל הלילה, וכן הקשה ג"כ בשו"ת קנין תורה ח"ה סי' מ' (ובפשטות דבריו תמהים דמה שמקובל שאין אוכלים הוא דחיישין לשיטת ר"ע, דהרי גם האבני מודה שאחר אכילת האפיקומן האחרון בסוף הסעודה שוב לא יאכלו כלום עד עלותה) ועיין שו"ת להורות נתן ח"ד סי' מ"א — מ"ג שהאריך ליישב ולהצדיק דברי האבני, וכן הצדיק והסכים לדברי האבני במקראי קודש פסח ח"ב סי' נ"ו, ועיי"ש שכתב שהגר"ח מבריסק זצ"ל נהג כן, ועי"ע בענין חידושו של האבני בשו"ת או נדברו ח"א סי' ל', תשובות והנהגות ח"ב סי' רל"ט ומועדים חז"ק סי' רנ"א. 6. הגש"פ חיים לראש. 7. שו"ת הלב סעי' ג'. 8. ויג"מ סי' כ"ח אות ז' וסי' כ"ד סוף אות כ"א בשם מ"א סי' תרכ"ה סעי' ג"ב דכן הוא בכל אכילת חובה כזית פת בליל סוכות ואכילת חובה דשבת ויו"ט יש לכתחילה לבלוע כזית פת בבת א"י. 9. מנהגי החת"ס שהיה מכניס ב' זיתים של אפיקומן ע"י לעיסה לפיו ואח"כ היה בולעם. 10. ויג"מ שם דכ"ה פשיטות לשון המהרי"ל הדין במ"א דא"צ בב"א, ועי"ע משי"ב לעיל תע"ה

אות ד' דהחזו"א היה מקיל גם בכזית ראשון של מצה, וכ"ש באפיקומן. 11. ט"ז סי' קס"ז סק"ה בשם הרקנטי כדא"י ברש"י פ' בא עה"פ משארות צורות בשמלותם "שיורי מצה ומרור" הרי שיש חיוב מצה במה שנשתתו מן המצה, ועי"ע ירו' סנהדרין פ"ה ה"ב דר"י לוקט פירושים משיורי סעודת מצה, וכ"ה בשל"ה הק' מס' פסחים חלק מצה עשירה דרוש ה', שו"ת בשמים ראש סי' קס"ט, ועי"ע בבה"ה סי' קס"ז ס"ק ק"מ מעשה נורא מוקינו של מהר"ח מבגד בעל שו"ת רב פעלים שאמר לאחר שהאכיל מצה את שכינו הנכרי כי בזאת השנה אפשר שיוקנו נזק גדול ויהי היום ואותו העכ"ם בא וחרבו שלופה בידו ובנס הצליח לברוח מפניו. ועי"ע בס"ק קמ"א דה"ה לחיות ועופות טמאים יש לזהר מלתת משיירי מאכל שעל השלחן, וכ"ש מצת מצה. 12. עיין דעת תורה סי' תע"ד סעי' א'. 13. ויג"מ סי' כ"ז אות ט"ז בשם דרך פיקודין עיי"ש דברים חוצבים בזה. 14. עיין לעיל סי' ת"ס אות ב' ולקמן סי' תקי"ב אות ב'. 15. אורחות חיים סק"ג בשם פתחי תשובה סי' זה, תולדות שמואל מצה כ"א סי' א' אות ח'. 16. שו"ת משכנות יעקב סי' קל"ט שמוכח מהרבה ראיות שהעיקר כדעת הרמב"ם וטעויות הדמות

אכילת מצה וסיפור יצ"מ כל הלילה וכלשון ההגדה בנזק חכמים שהסיבו בבני ברק וסיפור ביצ"מ כל הלילה וביניהם היו גם ר"ע וגם ראב"ע, וכן בשו"ת שבסו"ס אמרי נועם להרה"ק מדויקוב זי"ע סי' ד' מישב מנהג אנשי מעשה שביל"ב נתעכבו באכילת מצה ומרור עד אחר חצות (ומאידך גיסא במסגרת זהב שבקי"ש ע"י סי' קי"ט סק"ב בשם שו"ת בני שלמה הכריע שביל"ב אם איחר עד אחר חצות לא יברך משום ספק ספקא, ספקא דיומא, וספק שמא הלכה כראב"ע דזמן ק"פ עד חצות). וכן העלה באור שמה פ"י מהל' חו"מ ה"א שצריך לברך על אכילת מצה אף לאחר חצות, דברי המשכ"י הנ"ל הובא להלכה בשו"ת חמד מ"ע חו"מ סי' י"ד אות י"א ובאור"ח שם, וכן בהגש"פ חו"ע מצה אות י"א מסיק מכמה פוסקים דיכול לברך אף לאחר חצות. 17. שו"ת התעוררות תשובה סי' רס"ט, ועלול לקרות בחור"ל בליל שני שמאחרין בעריכת הסדר, ויש מדינות שעלו"ה מוקדם, ויש מאוד לזהר בזה כי בזה אינו מקיים כוס רביעי, ומש"ה אין לו לברך על כוס רביעי כי אחד הטעמים שפסק הרמ"א שמברכין על כל כוס כי כל אחד מצה בפ"ע כמב' בס"י תע"ד.

כר' אלעזר בן עזריה יהיה כזית זה לשם אפיקומן ואם הלכה כר' עקיבא אין זה אלא אכילה גרידא, וימתין עד שיעבור חצות, ואח"כ ימשיך בסעודתו, ובגמר סעודתו יאכל שנית אפיקומן, וכך יצא י"ח מ"מ, ואמר הגר"ז מבריסק על זה "נאים הדברים למי שאומרים" ושיבט⁵ עצה זו, והוסיף שאף בלא שיעשה תנאי מפורש, מועילה עצה זו.

סדר אכילת האפיקומן

ב. מ"ב סק"א: ולכתחילה טוב שיקח שני זיתים אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עמו. ולנשים⁶ וקטנים, וה"ה לאנשים⁷ וקנים וחלושים, די שיאכלו כזית אחד (ושיעור הכזית לענין אפיקומן — להלן סי' תפ"ו אות ג').

לכתחילה יש⁸ לאכול כזית מהאפיקומן בבת אחת, וכמבואר לעיל סי' תע"ה (סעי' א') ובאות ד'), ויש⁹ שהיו אוכלים ב' הכזיתים בבת אחת, אמנם למי שיש לו קושי ברבר ויכול¹⁰ גם לכתחילה לסמוך שאין צריך בבת אחת אלא די לאכול כזית בכדי אכילת פרס (שיעור אכילת פרס — לעיל סי' תע"ה אות י').

ובענין מש"כ המ"ב (סק"ד) אם שכח ואכל בלא הסיבה א"צ לחזור ולאכול אם קשה עליו האכילה — עיין מש"כ בזה לעיל סי' תע"ב אות ו'.

לא להאכיל מצות מצוה לנכרי

ג. מ"ב סק"ה: כתב של"ה ראיתי מבני עליה שהיו מנשקין המצות והמרור וכן הסוכה וכו' והכל לחיבור מצוה. וכמו כן יש¹¹ לזהר שלא להאכיל מהמצות מצוה (ומכל שיו"ר מצוה) לנכרי, כי יש בזה משום ביו"ר מצוה, ויש¹² המצדדים שהכוונה דווקא במצות שנשתתו ממצות המצוה שאכלו בלילי פסחים, וכמו"כ למומר ואפיקורס יש¹³ לזהר לא לתת לו לאכול מצות ומרורים, ובפרט מצת אפיקומן שהוא זכר לקרבן פסח (וחילונים שבזמננו רובם¹⁴ הם בבחינת "תינוקות שנשבו" ואינם בכלל זה, ואדברה יש לקרבן למצוות).

נתאחר באכילת הכזית מצה ואמירת

ההגדה עד לאחר חצות

ד. ביה"ל ד"ה ויהא זהיר: ואף שבדאי חייב לאכול מצה אף כשאחר עד לאחר חצות, דשמא הלכה שמן התורה זמנו כל הלילה, עכ"פ לא יברך אז על אכילת מצה דספק ברכות להקל. והוא הדין בעבר חצות ולא אמר ההגדה, יאמר

אחר חצות, אבל לא¹⁵ יברך ברכת "אשר גאלנו" כי מצוות סיפור יצ"מ הוא בזמן "שמצה ומרור מונחים לפניך", ולאחר חצות שלכמה מן הפוסקים אין חיוב מצה ומרור גם חיוב סיפור יצ"מ ליכא, וספק ברכות להקל.

וכמה מגדולי¹⁶ הפוסקים כתבו שהמברך על אכילת מצה ומרור ועל אמירת ההגדה לאחר חצות לא הפסיד, כל זמן שעדיין לא עלה עמוד השחר.

ומיהו אם עלה עמודה"ש אסור לכו"ע לברך, ולכן אם¹⁷ נתאחר באמירת "הללוך" עד לאחר עלותה"ש יאמרוהו בלי חתימה וגם לא יברך על כוס רביעי כופה"ג.

צפון - אפיקומן

3. קיימת גם שיטה שלישית, שעל פיה האפיקומן אינו זכר – לא לקרבן הפסח, ולא למצה הנאכלת עמו. האפיקומן הוא תקנה עצמאית של חכמים, שטעם המצה יישאר בפיו. חכמים למדו רעיון זה מקרבן הפסח, אך המצה איננה זכר לקרבן הפסח. כך משמע מדברי התוספות (קכ, ר"ה באחרונה), כך כתב הריטב"א (הלכות סדר ההגדה, ד"ה אחר כל זה, עמ' יד במהדורת מוסד הרב קוק), וכך מסיק גם המהר"ל (גבורות ה', פרק ס"ג).

למעשה, אנו נוהגים כרעת הרא"ש ומקפידים על דיני מצת המצווה (הסכה, מרור וכו') במצה הראשונה. אמנם, לכתחילה אנו חוששים לדעת רש"י ומקפידים על חלק מהדינים גם באפיקומן, כפי שנפרט להלן.

לסיכום: ראינו שלוש הבנות בעניין מהותה של מצת האפיקומן:

1. זוהי מצת החובה של "בערב תאכלו מצת" (רש"י ורשב"ם).
2. האפיקומן הוא זכר לקרבן הפסח (רמב"ן ורא"ש).
3. האפיקומן אינו זכר אלא מטרתו שיישאר טעם מצה בפיו (ריטב"א ומהר"ל).

בין ההבנות ישנן נפקא מינות שונות, שבחלקן נדון להלן.

דיבור בין 'על אכילת מצה' לאכילת האפיקומן

נפקא מינה אחת נוגעת לשאלה, האם ברכת 'על אכילת מצה' אמורה להתייחס גם לאכילת האפיקומן. השל"ה (ריש פסחים, ד"ה ויחזור) כותב, שאין להפסיק בדיבור מברכת 'על אכילת מצה' ועד אכילת האפיקומן. דבריו מבוססים כנראה על שיטת רש"י, שעיקר מצוות המצה היא באפיקומן, ולכן ברכת 'על אכילת מצה' צריכה להתייחס לאפיקומן. אמנם, למעשה העולם מקל בכך, וייתכן שהוא סומך על הדעות האחרות, שהאפיקומן הוא זכר לקרבן או כדי שישאר טעם מצה בפיו¹⁵⁴. גם השולחן ערוך (תע"ה, א) כתב להימנע מלדבר רק עד סוף הכורך. מכל מקום, בשער הציון (תע"ז, ס"ק ד) כתב, שיש לכוון בברכת 'על אכילת מצה' לפטור גם את האפיקומן.

שיעור האכילה

כמה מצה יש לאכול לאפיקומן? בפשטות יש לאכול כזית, בדומה למצוות האכילה האחרות, וכן עולה מדברי הרמב"ם (פ"ה, ה"ט) ורוב הראשונים. ברם, יש הסוברים שיש לאכול יותר מכזית או פחות מכזית, והדבר מתקשר למחלוקת הראשונים בעניין מהותו של האפיקומן, כפי שנראה להלן.

המהר"ל (סדר ההגדה, ל"ח) כתב, שמאחר שהאפיקומן הוא מצווה חביבה, יש לאכול

עבודה שני יתים:

אפיקומן אוכלין אחר גמר הסעודה. ואמר מהר"י סג"ל, דצריך לאכול כשיעור ב' יתים, דהיינו כביצת תרנגולת, דחביבה היא משאר המצוות דשיעורם בכזית... ואם לא יוכל לאכול כולי האי, מכל מקום לא יפחות מלאכול כזית...
הב"ח (תע"ג, ד"ה ומנהיגו) דחה טעם זה, אולם הוא אימץ את מסקנתו של המהר"ל מטעם אחר:

ומנהיגו ליקח חלק הגדול לאפיקומן... ואוכלין ממנו שיעור ב' יתים – אחד זכר לפסח, כאשר כתב הרא"ש, ואחד זכר למצה הנאכלת עם הפסח, כאשר פירש רשב"ם... ומשום דלהרא"ש אין אכילה זו אלא זכר לפסח ולא לשם חובת אכילת מצה, ולפרש"ם היא משום חובת מצה הנאכלת עם הפסח, על כן צריך ב' יתים ולא סגי כזית אחד, לאפוקי נפשיה מפלוגתא.

לדבריו, מאחר שנחלקו הראשונים האם האפיקומן הוא זכר לקרבן הפסח או זכר למצה הנאכלת עמו, הרי שכדי לצאת מן הספק יש לאכול שני יתים: אחד זכר לפסח, ואחד זכר למצה הנאכלת עם הפסח¹⁵⁵.

מאידך, בעל החינוך (מצווה כ"א) מחדש (בכיוון הפוך מהמהר"ל), ש"אוכל כל אחד ואחד מעט מצה". מדבריו משמע, שניתן לצאת באפיקומן גם כפחות מכזית. דרך זו מובנת על פי השיטה השלישית דלעיל, שהאפיקומן אינו נאכל כנגד הפסח או כנגד המצה שעמו, וכל מטרתו היא רק שיהיה טעם מצה בפיו¹⁵⁶, ולעניין זה אין צורך בכזית. למעשה, הפוסקים לא קיבלו חידוש זה.

להלכה, השולחן ערוך (תע"ז, א) פסק שיש לאכול לאפיקומן כזית, ואילו המשנה ברורה (ס"ק א) כתב שלכתחילה טוב לאכול כשני יתים. כפי שראינו, בוודאי שאין זה מעיקר הדיון, ואם כן, מי שקשה לו לאכול כשני יתים או שאכילה זו תיהפך לאכילה גסה, נראה שיוכל להסתפק בכזית אחד (ובחזון עובדיה [צפון, א] הקל אף יותר, וכתב שמעיקר הדיון די בכזית, אלא שהמחמיר לאכול שני יתים תבוא עליו ברכה). ובענין זה הדחק כתב ערוך השולחן (תע"ז, ג), שרי לאכול חצי כזית לאפיקומן.

אמנם, שיעור המצה שיש לאכול להלכה למעשה תלוי גם במחלוקת הראשונים בעניין מהותו של האפיקומן. כפי שראינו לעיל (עמ' 124), ישנן דעות שונות בעניין שיעור

כזית, ולהלכה יש להחמיר בדיני דאורייתא ולהקל בדיני דרבנן. ממילא, לפי שיטת רש"י, שהאפיקומן הוא מצת החובה, יש להקפיד לאכול כזית בשיעור הגדול; אולם עיקר הדיון הוא כשיטות האחרות, שאכילת האפיקומן היא רק מדברנן, וזכר לקרבן הפסח¹⁵⁷, ולפי זה אפשר להסתפק בכזית בשיעור הבינוני או הקטן, וכן עולה מדברי המשנה ברורה (תפ"ו, ס"ק א).

שיעור האכילה להלכה למעשה: לכתחילה, כאמור, טוב לקחת לאפיקומן כשני יתים, אולם מאחר שפסקי דין זה היא חומרה, אפשר להסתפק בשני כזיתים לפי השיעור הקטן, דהיינו כשני שליש מצה, שהם יותר מכזית אחד לפי השיעור הבינוני (עינינו לעיל [עמ' 126], שניתן להקל בדומה לכך לגבי מצת החובה, וקל וחומר לכאן). אם רואה שאכילתו תהיה גסה, יסתפק בכזית אחד לפי השיעור הבינוני, דהיינו כחצי מצה. אם

דינים רבים סובבים את האפיקומן. לחלקם השלכה על אכילת האפיקומן עצמה, ולחלקם השלכה על הסעודה כולה, כגון על מועד סיומה של הסעודה.

בזמן שבת המקדש היה קיים, היו אוכלים בסוף הסעודה את קרבן הפסח יחד עם מצה. זכר לכך אנו אוכלים את האפיקומן. כפי שנראה להלן, הראשונים נחלקו האם האפיקומן נאכל כזכר למצה הנאכלת עם קרבן הפסח, או כזכר לקרבן הפסח עצמו. רוב הלכות האפיקומן נלמדות אפוא מקרבן הפסח. לגבי קרבן הפסח נאמרו דינים רבים: חלקם שייכים גם לאפיקומן, וחלקם שייכים לקרבן הפסח ואינם שייכים לאפיקומן (לעתים מסיבה מהותית, ולעתים מסיבה טכנית, כגון רינים השייכים בבשר ולא במצה).

מהו האפיקומן ומדוע אוכלים אותו?

נחלקו ראשונים באיזו מצה אנו מקיימים את המצווה של "בערב תאכלו מצת" – במצה הנאכלת בתחילת הארוחה, או שמא במצה הנאכלת באפיקומן בסיום הסעודה.

1. **רש"י** (קט"ז, ד"ה אין מפטירין) סבור שהחוב הוא במצת האפיקומן:

שצריך לאכול מצה בגמר הסעודה זכר למצה הנאכלת עם הפסח, וזו היא מצה הבצועה שאנו אוכלין באחרונה לשם חובת מצה – אותה שלאחר אכילה.

כלומר, אכילת המצה לאפיקומן היא מצת החובה שבה יוצאים בליל הסדר. מצה זו נאכלת בסוף הסעודה, כמו המצה שהייתה נאכלת עם קרבן הפסח¹⁵⁸. כך כותב גם הרשב"ם (שם), כך מביא הכלבו (סימן נ') בשם הראב"ד, וכך מבין ערוך השולחן (תע"ה, ב) בדעת הרמב"ם (פ"ה, ה"ט)¹⁵⁹.

אמנם, **רש"י** (שם) מקשה על עצמו: אם מצת האפיקומן היא מצת החובה, מדוע מברכים 'על אכילת מצה' על המצה שבתחילת הסעודה, ולא בסמוך לאפיקומן? רש"י עונה, שמאחר שאוכל מצות בתחילת הארוחה, לא ייתכן שיברך 'על אכילת מצה' בסוף הארוחה, לאחר שכבר מילא כריסו במצותיו:
ועל כרחינו אנו מברכים על אכילת מצה בראשונה, אף על פי שאינה באה לשם חובה, כדאמר רב חסדא לעיל (קטו). גבי מרור, דלאחר שמילא כריסו הימנו, היאך חוזר ומברך עליו? הכי נמי גבי מצה.

רש"י משיב גם על שאלה אחרות (סמויה) בתוך דבריו: מדוע לא אוכלים את האפיקומן עם מרור? רש"י עונה, שהואיל ומרור הוא חיוב דרבנן, לא הצריכוהו חכמים לאוכלו שוב בסוף (וכן כתב בשבולי הלקט, סימן ר"ח, ק ע"ב)¹⁶⁰.

2. שיטה שנייה היא שיטת הרמב"ם (למחמה ה', כו: בדפי ה"ר"ף), כעל המאור (שם), הרא"ש (פ"י, סימן ל"ד; שו"ת הרא"ש, כלל י"ד, ו) ואחרים¹⁶¹. הם דוחים את דעת רש"י, כיוון שלדעתם אילו האפיקומן היה מצת החובה, היה ראוי לאוכלו עם מרור וחרוסת. לכן הם מבארים שהאפיקומן אינו מצת החובה, אלא זכר לקרבן הפסח. וכך כתב הרא"ש (בפסקיו שם):

ולפי זה (=לפי שיטת רש"י) היה נראה שצריך לאכול עמה מרור וחרוסת, כיוון שהיא זכר למצה הנאכלת עם הפסח בכריכה... אמנם תמנהי, למה עושין כריכה בתחילה, יספיק בכריכה אחרונה זכר למקדש? הלכך נראה לי, דאותה מצה אינה לשם חובה, אלא אוכלין אותה זכר לפסח...

הרא"ש כותב שהאפיקומן אינו זכר למצה הנאכלת עם הפסח, אלא זכר לקרבן הפסח עצמו. את קרבן הפסח היו אוכלים בסוף הסעודה, וזכר לכך אנו אוכלים כיום מצה בסוף הסעודה.

153 אמנם, לשנו של רש"י תמוה, שכן רש"י פתח בכך שמצת האפיקומן אינה אלא זכר למצה הנאכלת עם הפסח, וסיים בכך שמצה זו היא חובה (וכך תקשה בשרי השולחן, תע"ה, ב). ייתכן שבעצם האכילה של מצה זו היא חובה, אולם מאחר שאין קרבן פסח אפשר היה לאוכלה בתחילת הסעודה, ומה שאנו אוכלים אותה בסוף הסעודה הוא משום זכר למצה שהייתה נאכלת עם הקרבן, בסוף הסעודה.

154 הנדיר חלק על הבנת ערוך השולחן כדמכס, עיינו הרח"ק, ד"כ, סימן צ"ח.

155 כך מסבירים גם התוספות (קכ, ר"ה באחרונה) בכיטו זו. הם מסופקים, שיתכן (במיוחד לשיטת הלל, שיוצאים ידי חובה דוקא באכילת המצה עם הקרבן כיחיד) שבתחילת הסעודה היו משתדלים לאכול סופגנים ודובשנים (כנראה מצה עשירה), ובסוף הסעודה היו מברכים 'על אכילת מצה'. הפנה"ג (הלכות פסח, סימן פ"ו) כותב, שיתכן שהיו אוכלים בתחילת הארוחה מצות לא שמורות. והיו מברכים 'על אכילת מצה' רק בסוף הארוחה, ואילו לאחר החורבן חששו להקל בכך, כדי שלא יחשבו בטעות שיוצאים ידי חובה גם במצה שאינה שמורה.

[לפי זה, לשיטות הסוברות שיוצאים ידי חובה במצה שבתחילת הארוחה, הרי שגם בזמן המקדש היו אוכלים מצה גרילה בתחילת הארוחה ובה היו יוצאים ידי חובה. ובסוף הארוחה היו אוכלים שוב מצה יחד עם קרבן הפסח, ואילו לשיטות הסוברות שיוצאים ידי חובה באפיקומן, ייתכן שבכל זאת היו אוכלים מצה בתחילת הסעודה אלא שלא היו יוצאים בה ידי חובה, וייתכן שהמקדשים היו אוכלים בתחילת הסעודה מצה עשירה או מצה שאינה שמורה, ורק בסוף הארוחה היו מברכים 'על אכילת מצה' לפני המצה הנאכלת עם הפסח. וצריך עוד לבחון את המציאות בזמן המקדש (לענין גם "תבורי, מסע דודות, עמ' 127)]

156 בספר המנהיג (הלכות פסח, סימן פ"ו) כותב, שאכן רצוי לאכול מרור וחרוסת גם בסוף הסעודה ואף לעשות כזכר לאפיקומן (אלא שאי אפשר להפוך: קודם לאכול בכריכה, ורק אחר כך מצה לברה, כי אין מפטירין אחר מצה אפיקומן). ברם, אין נוהגים כדברי המנהיג.

157 כך כתבו גם החניך (מצווה י"א) ומהר"ם חלאוה (קט"ז, ר"ה אין מפטירין).

159 אמנם, לכאורה נימוק זה תמוה: הרי אדם יכול לאכול כזית אחד ולכוון עליו את שתי הכוונות, וממילא הוא יוועיל רק לזכר שחשב כמצווה. כנראה לדעתו יש הבדל מהותי בין שני הדברים, ולכן אי אפשר לכוון את שתי הכוונות על אותה המצה.

160 גם לפי השיטות האחרות אין לאכול מאומה לאחר האפיקומן, כרי שטעם המצה יישאר בפה, כדלהלן, אולם לפי השיטות הללו דין זה הוא אחד מדיני האפיקומן ולא עיקר מהותו של האפיקומן.

161 עיינו חידושי הגר"ח על הש"ס, סימן מ"ב. שיש לאכול כזית לפסח, למצה ולמרור יחד (לאכול הכזית שיש לאכול למצה החובה). לפי זה, כדור שרי כפחות מכזית למצות האפיקומן.

162 כמו כן, מאחר שאנו מתכוונים לקיים את המצווה בכזית הראשון, ייתכן שגם **רש"י** יורה שאנו יוצאים בו ידי חובה, וממילא גם לדעתו אכילת האפיקומן אינה אלא מדברנן (ראה הערה 157). ואפשר להסתפק בכזית בשיעור הבינוני או הקטן.

הלכה ממקורה – המשך

לכן, יש להקפיד לאכול את האפיקומן בהסבה, אם שכח, רצוי שיאכלנו שוב בהסבה, אך אם קשה לו, יוכל לסמוך על המקלים. ואם כבר ברח ברכת המזון – לא יאכלנו שנית.

זמן אכילתו

הגמרא בברכות (ט.) מביאה מחלוקת תנאים בשאלה, האם יש לאכול את קרבן הפסח עד חצות, או שניתן לאכול עד עלות השחר:

דתיא: 'ואכלו את הבשר בלילה הזה' (שמות י"ב, ח) – רבי אלעזר בן עזריה אומר: נאמר כאן 'בלילה הזה', ונאמר להלן 'וערבתי בארץ מצרים בלילה הזה' (שם, יב) – מה להלן עד חצות, אף כאן עד חצות. אמר ליה רבי עקיבא: והלא כבר נאמר 'בחפזון' (שם, יא) – עד שעת חפזון... על מה נחלקו? על שעת חפזון – רבי אלעזר בן עזריה סבר: מאי חפזון? חפזון דמצרים. ורבי עקיבא סבר: מאי חפזון? חפזון דישראל.

רש"י מבאר:

חפזון דמצרים – מכת הבכורים, שעל ידם נחפזו למהר לשלחם. חפזון דישראל – לא שמעו להם לצאת עד בקר.

כלומר: מוסכם על רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא שיש לאכול את קרבן הפסח עד שעת חפזון, אלא שלפי רבי אלעזר בן עזריה הכוונה לחפזון של מצרים, והיינו לחצות הלילה, שאז הייתה מכת בכורות והמצרים מהירו לשלח את בני ישראל מן הארץ, ואילו לפי רבי עקיבא הכוונה לחפזון של ישראל, כלומר לזמן שבו עם ישראל הורד לצאת בפועל, דהיינו עלות השחר (שהרי נאמר "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר" [שמות י"ב, כב]).¹⁶⁴

בגמרא (ק): קובע רבא, שמחלוקת זו נוגעת גם לאכילת מצה בזמן הזה, שכן לפי רבי אלעזר בן עזריה, האוכל מצה בזמן הזה לאחר חצות אינו יוצא ידי חובתו (ומשמע שלפי רבי עקיבא יוצא ידי חובתו).

האם דין זה נוגע גם לאפיקומן? לשיטת **רש"י והרשב"ם**, שהאפיקומן הוא מצת החובה, ודאי שדברי רבא נוגעים לאפיקומן. אולם גם לדעת החולקים, שאפיקומן הוא זכר לקרבן פסח, מסתבר שזמן אכילתו של האפיקומן זהה לזמן אכילתו של קרבן הפסח, וכן עולה מדברי הראשונים (**רשב"א**, ברכות ט; **רא"ש**, פ"י, סימן ל"ח; **ר"ן**, כז; בדפי הרי"ף; ועוד).¹⁶⁵

פסק ההלכה

כיצד פוסקים במחלוקת זו?

כמה כללי פסיקה מתנגשים כאן זה בזה. מצד אחד 'הלכה כרבי עקיבא מחבירי' (עירובין מו:), וגם מצאנו משנה הסתמת כדעת רבי עקיבא וקובעת, ש"דבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה" (מגילה כ:). מצד שני, **המשנה (קכ):** סותמת כדעת רבי אלעזר בן עזריה, שהפסח נעשה נותר לאחר חצות, וכך סותמת גם **המשנה בזבחים (נו)**, ש"הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות...". גם דעתו של רבא בעניין זה אינה חד משמעית. מצד אחד הוא הוכיח רק את דעתו של רבי אלעזר בן עזריה, ומשמע שפסק כמותו. מצד שני, ייתכן שכונתו הייתה לחדש שהחומרה של רבי אלעזר בן עזריה משמעותית אפילו בזמן הזה, אבל אין ללמוד מכאן שדעתו להלכה. אדרבה, **האור זרוע (ח"ב)**, סימן רל"א, טען, שמה שרביא אמר שלדבי אלעזר בן עזריה לא יצא, משמע שאין זאת ההלכה לדעתו, אלא ההלכה כרבי עקיבא יצא.

לאור השיקולים הסותרים הללו, מצאנו מחלוקת בראשונים כיצד לפסוק:

רבנו חננאל (קכ): **התוספות** (מגילה כא, ד"ה לאתויי), **המרדכי** (לח ע"ד) ואחרים פסקו כרבי אלעזר בן עזריה, שאין לאכול את המצה לאחר חצות.

לעומתם, **הרמב"ם** (קרבן פסח פ"ח ה"ו) פסק כדעת רבי עקיבא, שמעיקר הדין ניתן לאכול קרבן פסח עד עלות השחר, וכן כתב לגבי אכילת מצה ש"מצוותה כל הלילה" (פ"ו ה"א). כך משמע גם מהרי"ף, שהשמיט את המימרא של רבא, ומשמע שפסק כרבי עקיבא (וכן כתב הב"ח, תע"ז, ר"ה ומה שכתב ויהא, בדעת הרי"ף). וכן כתב **המגניז משנה (שם)**, וגניק שמאחר שהמשניות סתמו לכאן ולכאן, חוזרים לכלל שהלכה כרבי עקיבא מחבירי.¹⁶⁶

יש לציין, שלפי פשוט **הגמרא בזבחים (נו)**, גם רבי עקיבא מודה שמדברנו יש לאכול את קרבן הפסח עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העברה. וכן כתבו **הרשב"ם** (קכ), ר"ה ר"א בן עזריה **והרא"ש** (פ"י, סימן ל"ח), וכן פסק **הרמב"ם** (קרבן פסח שם)¹⁶⁷, אף על פי כן, כתב הב"ח, תע"ז, ר"ה ומה שכתב ויהא, בדעת הרי"ף). ואמנם לכתחילה שחכמים עשו הרחקה רק לקרבן הפסח, ולא לאכילת המצה.¹⁶⁸

ברם, **הרא"ש** (שם) סבר שאין לחלק בכך בין קרבן פסח למצה, ולפי זה יש לסיים אכילת מצה עד חצות, אפילו אם הלכה כרבי עקיבא:

ומיהו נכון להחמיר כר' אלעזר, דאפשר דרבי עקיבא מודה להרחיק את האדם מן העברה באיסור דאורייתא. וכן היה נוהג רבינו תם ז"ל, למהר לאכול אפיקומן קודם חצות.

כלומר, שמאחר שעיקר שיטתו של רבי עקיבא נוגעת לאיסור דאורייתא (נותר בקרבן פסח), מסתבר שחכמים הרחיקו את האדם מן העברה וקבעו שיש לסיים את האכילה עד חצות, וממילא יש לומר כך גם לגבי אפיקומן, שהוא זכר לקרבן פסח.

להלכה כתב השולחן ערוך (תע"ז, א): "ויהא זהיר לאכול קודם חצות". מדבריו עולה שפסק להתחמיר, אולם מזה שדבריו על 'זהירות' בלבד נראה שהכריע כדעת **הרא"ש**, שמעיקר הדין הזמן הוא עד עלות השחר, אלא שמדברנו יש לאכול עד חצות, כדי להרחיק את האדם מן העברה. כך כתב גם **הגר"א** (שם), שמשום שהרחקה יש לסיים את אכילת האפיקומן עד חצות.

לפי זה, לכתחילה יש לסיים את האפיקומן עד חצות¹⁶⁹, אך אם לא אכל עד חצות, יאכלנו אחר כך (משנה ברורה, תע"ז, ס"ק ו).

גם זה קשה לו, ויכול לסמוך על הרמב"ם ולהסתפק בכזית אחד בשיעור הקטן, דהיינו **כשליש מצה** (משנה ברורה, תע"ז, ס"ק א). חולה יכול להסתפק אפילו ברבע מצה (שיטת הרב בניש שכזית הוא 7.5 סמ"ק) ואולי אפילו בפחות (אפשרות לפי ר' חיים מלוצ'ין).

מאיזו מצה אוכלים?

לכתחילה יש לאכול את האפיקומן מן המצה שהוצפנה למטרה זו. בעל הבית נותן חתיכה גדולה ממצה זו לכל אחד מהמסובים, וכל אחד משלים לעצמו ממצות שמורות אחרות (אלא אם כן יש לו שלוש מצות משלו).

אם המצה שהוצפנה לאפיקומן **אברה**, יש הסוברים שבמקרה זה אין אוכלים אפיקומן אלא סומכים על המצה שנאכלה בסעודה (**בית יוסף**, סוף סימן תע"ז, בשם **הכסלוב**), אולם למעשה יש לאכול כזית ממצה שמורה אחרת (**רמ"א**, תע"ז, ב, על פי הרוקח).

הסבה באפיקומן

השלכה נוספת למחלוקת בעניין מהותו של האפיקומן נוגעת לשאלת ההסבה. לפי **רש"י והרשב"ם**, הסוברים שהאפיקומן הוא מצת החובה, מסתבר שצריך להסב באכילתו. מהי דעת הראשונים החולקים? **התוספות** (קח, ר"ה מאי, **הרא"ש** (פ"י, סימן כ'), **ההגהות מיימוניות** (פ"ו, אות ה) ואחרים כתבו, שאף שהאפיקומן אינו מצת החובה, בכל זאת יש להסב באכילתו. **הגר"א** (תע"ז, א, ד"ה ויאכלנה) ביאר שטעם הרב ר' הוא שעיקר אכילת המצה בזמן הבית הייתה בסוף הארוחה עם קרבן הפסח.

לעומת זאת, מדברי **הרמב"ם** (פ"ו, ה"ח) משמע שאין חובה להסב באפיקומן (אלא שטוב להסב בו, כפי שטוב להסב בכל הסעודה):

ואימתי צדיכן הסיבה? בשעת אכילת כזית מצה ובשתיית ארבעה כוסות האלו.

ושאר אכילתו ושתייתו, אם היסב הרי זה משובח, ואם לאו אינו צריך.

להלכה פסק **השולחן ערוך** (תע"ז, א), ש"יאכלנו בהסיבה".

מה הדין אם לא אכל את האפיקומן בהסבה?

מדברי **הגמרא (קח)** **והרא"ש** (פ"י, סימן כ') עולה, שכל דבר הטעון הסבה, אם לא הסב באכילתו לא יצא, וצריך לאכול שוב בהסבה, וכן פסק **השולחן ערוך** (תע"ז, ז). לפי זה, מי שלא הסב באפיקומן, צריך לחזור ולאכול בהסבה, ואולם, **הפרי חדש** (תע"ז, א) כתב שבדיעבד יש לסמוך על דעת הרמב"ם, ואין צריך לחזור ולאכול את האפיקומן בהסבה.

החיי אדם (כלל ק"ל, יג) הרחיק לכת יותר, וכתב שהאוכל אפיקומן בלא הסבה לא יחזור ויאכלנו שוב בהסבה, שאין לאכול אפיקומן פעמיים. הדבר רומה לפסק **הרמ"א** (תע"ז, ז), שמי ששתה את הכוס השלישית או הרביעית בלא הסבה לא יחזור לשתות, כיוון שגראה כמסויף על הכוסות (עינו להלן, עמ' 260).

המשנה ברורה לכאורה סותר את עצמו. במקום אחד (תע"ז, ס"ק כב) פסק כדעת **החיי אדם:**

מיהו באפיקומן אם שכח לאכול בהסיבה אל יחזור ויאכלנו, דהא אסור לאכול שני פעמים אפיקומן.

אולם במקום אחר (תע"ז, ס"ק ד) כתב, שרק אם קשה לו לאכול פעם שנייה לא יאכל, ומשמע שלכתחילה טוב שיאכל פעם שנייה בהסבה. **ובשער הציון** (ס"ק ד) גימק: שמדעת **רש"י ורשב"ם** משמע דבאפיקומן יוצאין עצם המצה ואכילת מצה...

ולדבריהם בוודאי צריך לחזור ולאכול בהסיבה.

בשו"ת **אגרות משה** (אגרות חיים, ח"ג, סימן ס"ז) התייחס לסתירה זו במשנה ברורה, ותייך שאם נזכר קודם ברכת המזון, רצוי שיחזור ויאכל שנית אפיקומן, אם הדבר אינו קשה לו (כדברי המשנה ברורה בסימן תע"ז), אך אם נזכר לאחר ברכת המזון, לא יאכלנו שנית (כדברי המשנה ברורה בסימן תע"ב). וכן כתב בשו"ת **חזון עובדיה** (ח"א, סימן מ"ה, בסופו) בשם כמה אחרונים.¹⁷⁰

¹⁶³ ייתכן ליישב אחרת: **המשנה ברורה** כסימן תע"ב מתייחס לדבר **הרמ"א**, ולכן כתב שאין לאכול שוב אפיקומן, כיוון שבדיעבד ניתן לסמוך על **הראב"ה**, שאין חובה להסב בזמן הזה (ראה להלן, עמ' 260). ואילו **המשנה ברורה** בסימן תע"ז מתייחס לדעת **השולחן ערוך**, שאינו סומך על הראב"ה, ולכן כתב שדאי לחזור ולאכול את האפיקומן בהסבה (עינו הסדר הערוך, פרק ל"ח, הערה 13).

¹⁶⁴ **התוספות** (שם, ר"ה ר' אלעזר) הקשו, איך סובר ר' אלעזר בן עזריה שהפסח נאכל עד חצות, הרי בפסוק נאמר בפירוש: "ולא תחזירו ממנו עד בקר, והנזיר ממנו עד בקר באש תשרפו" (שמות י"ב, י). הריה אחרונים הסבירו (אור שמח, חמץ ומצה פ"ו, ה"א): **חושני הגרים והגריר**, עמ' ענ-ע: הנה מבית לוי, עמ' פ"ב, בשם ר' חיים, ועוד). שיש חילוק בין שני דברים שונים. דין אחד קיים בכל הקודשים ונוגע לחפצא של הקרבן, שכאשר מגיע זמן מסוים נגמר זמן אכילתו של הקרבן והוא נעשה נותר. בעניין זה דומה קרבן פסח לקרבנות אחרים, שאינם נעשים נותר אלא בבוקר, ומשום כך גם נשפת שיעור קרבן הפסח נעשית רק בבוקר, אולם, ישנו דין שני שאינו נוגע להגדרת זמן אכילת המצה **האכילה**, שיש לסיים את אכילת הפסח עד חצות (כסם שישנם דברים אחרים הנוגעים לאכילת הפסח, כגון שיש לאכול בבית אחר ולא לשבור עצמות וכו'). ולפי זה דנו האחרונים, שיתכן שמותר לאכול את הפסח גם לאחר חצות, אלא שלא מקיימים בכך את המצוה של אכילת הפסח, עיינו בדבריהם.

¹⁶⁵ **הסור** (סימן תע"ז) הוכיח את החובה לאכול עד חצות רק לגבי אפיקומן ולא לגבי מצת החובה: **הבי"ח** (ד"ה ומה שכתב ויהא) ביאר, שהטור רצה לחדש, שדין זה אינו נוגע רק למצה שהיא מן התורה, אלא אפילו לאפיקומן, שאינו אלא זכר לפסח מדרבנן.

¹⁶⁶ דעה נוספת מצאנו ברשב"א (ברכות ט.) ובר"ן (כז; בדפי הרי"ף), שהסתפקו כמו מי שלפסוק, ולכן כתבו שמספק אוליין לחומרה.

¹⁶⁷ אבנא **הרשב"א** (ברכות ט.) חולק על כך וכותב, שחכמים לא עשו הרחקה לרבי עקיבא, ולדעתו מותר לכתחילה לאכול את קרבן הפסח עד עלות השחר.

¹⁶⁸ **הצ"ח** (ברכות ט.) דן בטעם החילוק בין פסח למצה לעניין זה, והציע הסברים שונים, כגון שמאחר ששיעור מצה הוא בבית, אין לחשוש שמא לא יספיק לאכולה, מה שאין כן בקרבן, שיש חשש שיבוא ליד נותר, או שהתחמיר יותר בקרבן פסח שיש בו ברה, ועיינו שם תירוצים נוספים.

¹⁶⁹ בשו"ת **נחת יצחק** (ח"ט, סימן מ"ח) כתב ליישב את המנהג שמאחרים את אכילת האפיקומן, לדבריו, בדיעבד ניתן לצאת ידי אפיקומן במצות שאובלים תוך כדי הסעודה (כתנאי שאובלים מצות שמורות), ואם שאובלים אחרות דברים אחרים, ואף שלא נאכלו לשם אפיקומן (ובפי' שנשפך בשולחן ערוך, תע"ז, ב, ובמשנה ברורה, ס"ק יב, לגבי השוכה לאכול אפיקומן, שיסמוך על המצוה שאכל בסעודה). ואמנם לכתחילה אין מפתחית אחר הפסח אפיקומן, כלומר שזו צריכה להיות האכילה האחרונה, אך זהו דין נפרד שניתן לקיימו על ידי אכילת נוספת של אפיקומן לאחר חצות.

אכן, מצאנו מספר גדולים שלא הקפידו על אכילת האפיקומן קודם חצות. **במנהגי חתם סופר** (פרק י, יד)

אפיקומן

מהי מצת החובה?

אין מפטירין אחר מצה אפיקומן - שצריך לאכול מצה בגמר הסעודה וזכר למצה הנאכלת עם הפסח, וזו היא מצה הבצועה שאנו אוכלין באחרונה לשם חובת מצה אותה שלאחר אכילה, ועל כרחינו אנו מברכין על אכילת מצה בראשונה, (הואיל ובאה) [אף על פי שאינה באה] לשם חובה, כראמר רב חסרא לעיל (קטו, א) גבי מדור דלאחר שמילא כריסו הימנו היאך חזר ומברך עליו, הכי נמי גבי מצה, הלכך תרוייהו מברך ברישא, וחדר אכיל מצה באחרונה בלא ברכה, אבל לא מדור דלאו חובה הוא.

א רש"י פסחים קט:

מצת החובה הנאכלת עם הפסח

פירש רשב"ם שצריך לאכול מצה בגמר סעודה וזכר למצה הנאכלת עם הפסח בכריכה וזו היא מצה הבצועה שאנו אוכלין באחרונה לשם חובה... ולפי זה היה נראה שצריך לאכול עמה מדור וחורסת כיון שהיא זכר מצה הנאכלת עם הפסח בכריכה ועליהן היה ראוי לברך [על] אכילת מצה אלא שכבר מילא כריסו ממנה וא"כ צריך לעשות כמו בזמן המקדש שהיו אוכלין הכל בחד הלל וסיעתו ואף לרבנן מצוה לאוכלו ביחד אמנם תמיהני למה עושין כריכה בתחילה יספיק בכריכה אחרונה וזכר למקדש הלכך נראה לי דאותה מצה אינה לשם חובה אלא אוכלין אותה וזכר לפסח שהיה נאכל על השוכע באחרונה ולפי שהוא זכר לפסח יש ליתן לה דין הפסח שלא לאכול אחריה. וא"צ עמה מדור וחורסת.

ב ראש פסחים, פרק י', לד

זכר לקרבן הפסח

ועיקר מצוה על הראשונה שהיא באה לתיאבון וגם יהא לבסוף טעם מצה בפיו באותו כוית אחרון.

ג תוספות פסחים קכ.

אלא מחזורתא כדאמרין דמצה שאנו אוכלין באחרונה כדי שיהיה נשאר טעם מצה בפיו ותו לא מידי וכן מוכח מדברי התוספות:

ד מהר"ל, גבורות השם ס"ב

כדי שישאר טעם מצה בפיו

השלכות

פחות מכזית

כוונה - שני זיתים

שיעור גדול?

דיבור

אכילה על השוכע

כרתניא: חגיגה הבאה עם הפסח נאכלת תחילה, כדי שיהא פסח נאכל על השוכע.

ה פסחים ע.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב: (חושע יר) כי ישרים ררכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם? משל, לשני בני אדם שצלו את פסחיהן, אחד אכלו לשום מצוה ואחד אכלו לשום אכילה גסה, זה שאכלו לשום מצוה - וצדיקים ילכו בם, וזה שאכלו לשום אכילה גסה - ופושעים יכשלו בם.

ו נזיר כג.

ואומר ר"ת דתרי גווי אכילה גסה אחת שנפשו קצה מלאכול ועל אותה פטור ביוה"כ ויש אכילה גסה שאינו מתאוה לאכול אך יש בה טעם והא דפסח נאכל על השוכע היינו שמתאוה לאכול קצת.

ז תוספות פסחים קז:

מדוע אוכלים את הפסח על השוכע?

כדמפרש בירושלמי דמשום הכי נאכל על השוכע שלא יבא לידי שבירת עצם וכתוב (שמות יב) ועצם לא תשברו בו.

ט תוס' פסחים ע.

סיהו נהגין באכילתו ותיחשב להן.

ח רש"י פסחים ע.

בענין

אפיקומן

חלק ב – אכילתו "על השובע" והאיסור לאכול אחריו

לעילוי נשמות

ר' יוסף חיים קאופמן

ב"ר שרגא יצחק ז"ל

נלב"ע י"ב ניסן תשע"ג

ת.נ.צ.ב.ה.

אפיקומן

אכילתו "על השובע" והאיסור לאכול אחריו

- א. נחלקו רבותינו הראשונים בטעם ההלכה שקרבן פסח נאכל "על השובע", ונפקא מינא האם דין "על השובע" שייך באכילת מצת ה"אפיקומן".
- ב. הגדרת אכילה "על השובע" ו"אכילה גסה", בקרבן פסח ובמצת "אפיקומן".
- ג. ביאור דברי הגמרא "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן" - מדוע אין לאכול לאחר קרבן פסח, והאם טעם זה שייך גם באכילת מצת ה"אפיקומן".
- ד. בעיקר ההלכה שצריך שישאר בפיו טעם המצה, צ"ע האם הסיבה לכך היא שהפסח צריך להיות הדבר האחרון בסעודה, או שהלכה זו היא בגלל שצריך שלאחר הסעודה ישאר טעם המצה בפיו.
- ה. בגמרא נזכר איסור אכילה לאחר ה"אפיקומן", וצ"ב האם גם שתיה נאסרה, ואלו משקאות נכללו - רק יין ומשקאות משכרים או כל סוגי המשקה [שתיית מיצים טבעיים, משקאות קלים, תה או קפה לאחר ליל הסדר].
- ו. בלע אפיקומן בלא לעיסה, האם מותר לאכול לאחר מכן.
- ז. לעיסת מסטיק, שטיפת פה, צחצוח שיניים ועישון לאחר אכילת ה"אפיקומן".
- ח. התעורר לפני עלות השחר, האם רשאי לאכול או לשתות.
- ט. רופא או "אח" שערכו את ליל הסדר כדין, וצריכים להיות ניעורים כל הלילה, האם מותר להם לאכול לאחר חצות.
- • •
- י. טעם מצות אכילת אפיקומן בסוף הסעודה בליל הסדר באגדה ודרוש.
- יא. ביאור התשובה לשאלת הבן החכם "ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן".

ע.

לאו חובה היא דאי סלקא דעתך חובה היא
 תיתי בשבת ותיתי במרובה ותיתי במזמאה
 ובמועט מיהו מ"מ אחיא כדתניא ^(א) חגיגה
 הבאה עם הפסח נאכלת תחילה כדי שיצא
פסח ^(ב) נאכל על השבע; ונאכלת לשני ימים

מי שאמר פרק רביעי נזיר

נחשט מלוי: **פסח** מירא קעניר.
 זענענעם דאסער גסס שמה אפער
 וקסע דעפער נטרל דיומא (97 פ:)
 קאמאר' האוכל אפער גסס זי"ר
 פשוט דלג שמה אפער ואומר ר"ת
 דמרי עניני אפלות גסס יס והוא
 [דיומא] כגון שנפשו קלע אפער
 מירא מירא שוועי והכא שפן שפן
 מלך אלף שוועי רעל אפער מלחמ'.

בשר חזיר^ב כגון שתי תחיות אחת של חלב ואחת של שומן^ג ונשא עונו המחבון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר על אחת כמה וכמה^ד על דבר זה ידיו^ה הדווים וכל הני למה לי צריך ראי תנא גבי אשה התם הוא בדעיא כפרה וסליחה משום דמעיקרא לאיסורא איכון אבל תחיתא משום של חלב ספק של שומן ולחיתא איכון לא בעי כפרה

לו: ואחד אביו י"שם אביה נסח.
 ב: או ממנת מאוה שאכלו ברעפן:
 מי דמי אנו אמרינן דבחד דרך. הולך
 אחד ונכשל אחד: והבא שני דריבם.
 אשמו ואחוריו דלוא מודמנה לו אשמו
 וזלוא אחוריו: כל הפסוק הזה י"שם
 עבירה נאמר. ולכן י"א אחת
 יכול לזוט לקב זכות: י"א נפש
 י"א. שפירא אח לא לזבדס

(א) לנעל כא: נדרים פנ.
(ב) [שנח מ: ושינ].
(ג) קדושין דף פא.
(ד) [תוספתא פרק ג].
(ה) [נכרית].
(ו) הוריות יג: (ז) [נכרית].
(ח) [ז: (ט) ויע"ע תוס' נצוח מ. ותוס' ב"ק קי. ד"ה חכילה ותוס' פסחים קי: ד"ה דלמא] (ט) [עי' ח"א הוריות פרק ג דף יב:] (י) [ב"ב ע"א].

(ג) מי חכם ויבן אלה
בבון וידעם כי ישרים
דרכי יי' וצדקים ילכו בם

דרכי " תצדקים ילכו בם ופושעים יפשלו בם: [המשע יד, י]

דא"ש - פרק ערבי פסחים

בעל המאור - פסחים, דף כ"ו ע"ב, בדפי הרי"ף

פספס לברכת המזון ולא בין מצה שבאחרונה לברכת המזון הוא רתנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן יש
 פשוטו שמו של דבר כדי שיהא הפסח נאכל על השבע וכדי שיאמר עליו את ההלל בכרס מלאה ובירושלמי
 פירשו מה טעם הפסח נאכל על השבע כדי שלא יבא לירי שברית העצם וכך ראינו במגילת סתרים לרבינו
 יצחק ז"ל. ואין טעם זה מספיק לנו להם ששנינו אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן הוא בגמ' דילן אמרין לא
 מיבעיא אחר מצה דכיון דלא נפש טעמא מפכח לה אלא אחר הפסח סלקא ודעתן אמרין כיון דנפש טעמא
 אימא לא מפכח לה קמ"ל אלמא משום פכח טעמא הוא יוש לשאלא לה לנו אם נתפכח טעמו לאחר אכלתו
 וכן טעם דבר זה כטעם שאמרנו בשתייתו אין שכיב כוס ג' דר' שלא יפסיד קריאת ההלל ולפי שדיוק כל ישראל
 נזכר בהנחמיה קיים אורליים לפנינו מן ההומות וההמקום עד פה כמו שאמרנו ביאור פסחא וההלל פקעי
 באגרא ופידשוה דאכלי אורעא ואמדי התם נראה לנו מזה כי צדק דרוח המקום היו צדיקין לזון המלא פקעי
 אחר אכילתו מיד ועוליים לראש אגיתיה לומר את ההלל לפיכך חשו להם חכמים שלא ישכחו מלומר את
 ההלל ב' לכן אסרו להפסיד אפיקומן שלא לפכח טעם הפסח והנחמיה הדבר אף אחר חורבן הבית במצה זכר
 למקדש (כמאן) אין מפטירין אחר מצה אפיקומן

[illegible]

רמב"ן - מלחמות ה' - שם

כ' ד' כס' וקניו רבנן דרך חירות ולא תמשה: והו' יודע שטעם אין מפטירין אחר הפסח אפיסקוין כדי שיהא
 שטעם נאכל על השפע ויזכר גבורו בזה שלא יאכלו אפילו דברים שאינן מביאין וזאין אלא חזין אלא בקצות והיינו
 לפיכך שהם דשמואל ורבי יוחנן השתאכל סבד לא יאכר אלא כגון ארדליהו וטעמיה לאכלה שון מבינים עטיו אלא
 ממלאין דקטן מהן ורבי יוחנן סבד אפי' קליזות ולאחוס אסור ותניא כוומיה דרבי יוחנן חסו שאמרנו לא מיבעיא
 בלשון רבנן שטעמיה ורבי יודניין אפי' מביך צעד שטעם פסח דפי' דרבי יסאל עו בכל עו היכר שלא
 יאכר ואלה נאכלים פסח נאכל חאמשע פסודה עו חמור ראשונים אלא קורס קריאה אלא בלד אסור אלא לא
 היליה כדי שלא יאכל פסח בכרס ריקנית מפני דומק חבורות ולאחר שיגמורו קדר היליה יהא עורק שולחן ואוכל
 ד כפורה ופרח ויכס שאמרנו בפסח קר אמרו בנמהו ולא שיהא דיעה קר שיהי לא חמור בפסח איהא נאכל על
 שטעם אלא חסוס פסח לא לירי שריתם עטיו אלא עססו לא בנמהו אלא מנות חמשים איהא נאכלתיה וזכר נפסח

בית חדש אורח חיים תפא הלכות פסח בית יוסף

כתב אדוני אבי ז"ל יראה מדברי רב יוסף טוב עלם שאמר
לשמות אחר ארבע כופות וכו' עד סוף הסימן. הכל נפקקי
הראש פרק ערבי פסחים (סס) וגם הגהות מיימון כתבו בפרק ו'
דפ' קושטא היא ועי' פ"ס אוח מ) שריטו יחילא היה מתיר לשפות יין
והעולם נהגו כדברי הרי"ף (סס) ומכל מקום לדברי הכל מותר לשפות
מיס ומיהו שאר משקין נראה לנתחן
לאסר לשפות יין הכי נמי אסר נהו.
והמדרש (לס:) כתב שהרז שמואל
מאזכר היה מחמיר על ענמו ולא
היה שותה אפילו מיס וכו' הגהות
מיימון פרק ו' (סס) ולא נהגו
ק (ב): כתב ה"ט (פ"ט מיס)
י. כ' אנשים שנהגו למעט ארזילתן
ביום ראשון של פסח כדי שיאכלו

ד כתב אדוני אבי ד"ר יראה וכו'. כמנ ד"ר והעולם נהגו כדברי
הר"ף ולדידיה שאר משקים נמי אסור וזממרי וייל (פי קג)
בכח דוקא מיס כמו שהם ולא מיס שנעמדו כגון עפ"ל טרנ"ק
דהוא מנצל טעם מנה וגרע מיין ע"כ ואפשר דמי לאקרייזן נמי
אסור אבל נמי וגבי"ל שקורין
אעגב"ר וואש"ר לא ראיני לאסור
וכמדומה שכן קבלמי להמיר
אעגב"ר וואש"ר:
תפא א ותמה עיו א"א
הרא"ש וכו'. ואפשר
לשנ דמי קאמר הר"ף דלית ליה
אלא כזית לאו כזית נסוד דוקא
הא דהא לא קאמר אלא אין מפטירין לאחר הפס
שלא לאכול אבל למישתי שרי. ומנהג פשוט הוא

דרכי משה

(ב) ומהר"י ווייל כתב בדרשות (סו"ס קצג) דדוקא מים כמו שהן שריין אבל מים שנתמדו שקורין עפ"ל טראנק גרע מין ואסור דמבטל טעם המצה והמנהג לשותות מים מבושלים עם שרשים המתוקים שקורין לאקריין וא"כ לפי זה אפשר דאף עפ"ל טראנק שרי: (ג) ובמרדכי דף (רנח ע"א) (לד ע"א) פרק ערבי פסחים כתב דאחר שסילק השלחן מותר לשותות יין:

הלכות פסח סימן תעח

באר הגולה 176

תעח שלא לאכל אחר אכילת האפיקומן, ובו ב' סעיפים:

א אחר אפיקומן (ב) אין לאכל (ב) שום דבר: הגה (ג) ולא יאכלנו (ד) בשני מקומות, (ה) דלא צריך מאלו הפסיק בשנה דאסור לאכלו משום דהוי בשני מקומות (טור): **ב** במי שישן (ו) בתוך הסעודה והקנין, (ז) אינו חוזר לאכל. בגי חבורה שישנו מקצתן בתוך הסעודה, (ח) חוזרים ואוכלים; נרדמו כלם ונעורו, לא יאכלו; (ט) *נתנמנמו כלם, יאכלו: הגה וכל זה אינו אלא שישנו לאחר שהתחילו לאכל האפיקומן, (י) אכל שנה (א) קדם לזה (יא) לא הוי הפסק (טור וריבנו ירוחם):

א משנה פסחים ק"ט
ובמקום לה שם
במקום שחולל ובי
יחזקו וקלשנא קמא ובי
החדה אמר שמואל
ב משנה שם (ק"ט)
ובמקום י"ט וקפדו
רמב"ם פסח ח ד"ב
י"ט א"ס"א קמא ובי
טור לענין מצה מצד
ד"ה שם

באר הגולה

* נתנמנמו כלם, יאכלו. עין בחק"עקב שכתב דהרבה פוסקים חולקים על זה, ודוקא דנתנמנו מקצתם, ובגדמו אפילו מקצתם אסור, וכתב שכן ע"פ. ואינו לא העסקנו דבריו במשנה ברורה, משום דהרבה פוסקים מקלים בענין דין ישנו, ולדעתם לא נאמר חזרה זו רק בפסח ולא במצח, עין תוספות שם בסוגיא, וכן דעת בעל-המאור ונראה כמו שכתב הרב המגיד בשמו, וכן דעת מהר"ם חלאני, ואם כן די לנו להחמיר בגדמו כלם וקפדו המספר:

א (א) אין לאכל. כ"ר (ב) שלא יעברו מפיו טעם מצה של אפיקומן, שהוא מצוה, על-ידי טעם אחרו מאכל. ובד"עכ"ר אם אכל אחריו שום דבר, (ג) יחזור ויאכל בזה מצה שמונה לשם אפיקומן: (ב) שום דבר. ולענין שתיה (א) נחלקו הפוסקים, ויש להחמיר במשקה המשכר, וכתבתי עליו נכון לזהר מפל משקה חוץ ממים ובהאי גזנא, כמו שכתבאר לקמן בסימן תפא במשנה ברורה סעיף קטן א: (ג) ולא יאכלנו. להאפיקומן, אבל שאר הסעודה לית לן בה: (ד) בשני מקומות. והוא הדין בהרר אחר, מקצתו בשלחן זה ומקצתו בשלחן אחר, דהוי בשני מקומות; וטעם, שאפיקומן ובר לפסח, ופסח אינו נאכל בשני מקומות, לפי שנגמר "בבית אחד יאכל": (ה) דלא צריך. במאי ראה שגם במצח מחמירין בשני מקומות כמו בפסח: **ב** (ו) בתוך הסעודה. עין בדברי הרמ"א בהג"ה: (ז) אינו חוזר לאכל. דהשנה חשוכה הפסק, וצ"ע אחריו רבנו באוכל בשני מקומות: (ח) חוזרים ואוכלים. דכיון שצ"ח בגי חבורה היו נעורים, לא חשיב הפסק אפילו לגבי השנים: (ט) נתנמנמו. הינו שלא נשקע בשנה כלי האי, ואם שואלים אותו הדין הנהיג כלי זה, וקשפוזכירין לו הנהיגו במקום פלוני נכר ואומר הן או לאו, זהו קרוי נתנמנו: (י) אכל שנה קדם לזה. דהנהיג בתוך האכילה: (יא) לא הוי כ"ר. ורצה לומר, דלא תשינוי להפסק זו כיון שאינו בתוך האפיקומן. ולענין אם צריך לברר המוציא, עוד הפעם משום השנה, עין לעיל בסימן קעח סעיף ז ובמשנה ברורה שם:

שער הציצין

(טו) ביח"י"ס"פ בשם הרא"ש, והוא בחק"עקב: (ב) רמב"ם ושאר פוסקים: (ג) אלהיה רבה, עין שם שהוכיח בן, דלא בחק"עקב: (ג) עין ד"ר רב"ל המאור ומלחמות ומתב"ם חלאני [וטור] סימן תפא. וקל"א על הפרי"מג"ר שכתב דמהרי"ף לא מוכח רק דאסור בחר ד' כוסות, ותמצין שם יראה דאינו כן: (ב) אחרונים: (ג) מירושלמי: (ג) רש"ם ושאר פוסקים: (ד) בגד"שע בסימן תעג (אף מוכח ממגן-אברהם בסימן תעב סעיף קטן ז דאם הנה

הלכות פסח סימן תפא

באר הגולה

תפא שלא לשנות אחר ארבע כוסות, ובו ב' סעיפים:

א אחר ארבע כוסות (א) אינו רשאי לשנות יין אלא מים: הגה וכל הפשקין דינו (ב) כיון (בית יוסף). ומי שהוא איסטניס או (ב) תאב הרבה לשנות, יכול לשנות כוס חמישי (ג) *ויאמר עליו הלל

א טור בשם אביו
סב"ר רבי יוסף טובי
עלם וישן כח הר"ף
ולשון קטב, כל האוונים

באר הגולה

אחרת. ועין בהנהגות ממוני בשם רב עקם ומשמע שם גמ"רן דאם יש לו כוס חמישית לא יאמר הלל הגדול כוס רביעית, וקפדו דבר מגן-אברהם, עין שם. אחר-כך מצאתי לשלטי-הגבורים שכתב דמדבריו ה"י"ף והרמב"ם משמע דכלי שום חתימה כולל ספר לשנות כוס חמישית באמירת הלל, אלא שמהדברי הטור לא משמע כן, עין שם, והוא ממש בדברינו, אלא שצ"ח מדבריו שיהיה לו נרסא אחרת בטור בדברי שו"שולם ודבריו רב עקם, עין שם, וצריך עיון:

חמר-מדינה אסור אף שאינו משכר. ויש שכתבו, משום שלא יתבטל טעם מצה מפיו על-ידי שתיהו, וכמו שאסור לאכל אחר הסדר משום זה, ולפי טעם זה, כל משקה אפילו אינו חמר-מדינה ואינו משכר אסור. ומסתמך דברי המחבר ורמ"א משמע (ד) שדעתם להחמיר בכל הני טעמי. ומכל מקום קחבו האחרונים, דאין נכפ"ר-וואסער"א והוא הדין שיי"א או עפ"ל-טראנ"ק"י, ויש שכתבו גם לא קרי"י"א, מחר, וזה אינו מבטל טעם מצה וכמיהא הוא נאכן בעפ"ל-טראנ"ק"י (ה) שכוונת את התפוחים בבית-הכר ויש להם טעם גדול, יש אוסרים. והנה אף דלכתחילה נכון להחמיר בכל דבר שמבטל טעם מצה, (ו) מכל מקום במקום צורך גדול יש לסמוך על סב"ר הראשונה להחמיר לו לשנות שאר משקין שאין משכרין, (ז) ובפרט בליל שני בנדראי יש להקל בשאר משקין שאין משכרין: (ב) תאב הרבה [וכו'] לשנות. אפילו יין: (ג) ויאמר עליו הלל הגדול. ודוקא (ט) אם לא סיס עדין הברכה וקשה כוס רביעית, (ט) אז יכול לומר הלל הגדול עד סוף ולחתם

שער הציצין

דמספיקא לן בעקר הסבה אם נהנהג כהיום, להכי אינו צריך לחזר ולשנות בהסבה משום דנראה כמסופר, עין שם, וכן כתב במאמר-מדינה: (ב) באור הגמ"א: (ג) פ"ר חדש: (ד) משמע מהנ"א: (ה) מגן-אברהם ורש"א: (ו) הגמ"א: (ז) עין אליה רבה וחק"עקב: (ח) כן כתב הפרי"מג"ר בבגנת המגן-אברהם, ועין שם שפצוד דאפשר בשב"ב אמר הלל הגדול, כל שלא סיס הברכה יכול לומר עוד הפעם הלל הגדול ולחתם בברכה ולשנות. ועין באור הלכה: (ט) פוסקים:

תרגום: 1 משקה מצחם הנקרא 'שוש'. 2 משקה תפוחים. 3 מי ונגביל. 4 תה.

הלכות פסח סימן תפא

באר הגולה

(ג) הגדול (מדינה): **ב** יחייב אדם לעסק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ובנפלאות שפעשה הקדוש-ברוך-הוא לאבותינו עד שתחטפנו שנה: הגה וכל דין ליל ראשון יש גמ"רן בליל (א) שני (אנור). ונהנהגים שלא לקרות על משות רב פרשת (ד) [ד] (ד) 'שמע' ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כ"ר להגן, כי ליל שמונים הוא מן המצויקין:

באר הגולה

* מצה משפחת. עין לעיל סימן תעג סעיף ד דמקצת הדין די בשמור משעת טחניה, ועל-ידי הדחק די משעת לישא, אלא שיש מחמירים שצריך שמור משעת קצירה. ולפיכך אם אין לו מצה משפחת משעת קצירה רק בזה וישאר מצה שלו משפחות רק משעת לישא, בזה יש לו להגן כמו שנהנהגם תירי, ונהנהגם שצריך על בזה המשפחת משעת קצירה המוציא, וגם על אכילת מצה, וברכה יצאה מפיה המשפחת משעת לישא

בברכה ולשנות הכוס חמישית, אבל אם כבר סיס סוף הברכה אין לחזר ולומר הלל הגדול ולברך לבסוף, דלא תקנו כי אם ברכה אחת: **ב** (ד) 'שמע'. וצריך לברך (י) ברכה 'המפיל'. ואם קרא קריאת שמע בבית-הכנסת קדם הלילה, (יא) צריך לקרות כל הקריאת-שמע כ"ר לצאת, וכו' בסימן רלה:

שער הציצין (י) אחרונים: (יא) מגן-אברהם ורש"א:

הליכות

סדר ליל פסח - צפון

שלמה

אכילה ושתיה לאחר "אפיקומן"

נו. גם אם בלע אפיקומן בלא לעיסה, נראה שאסור לאכול אחריו ק"א.³⁷⁵
 נח. "אח" רפואי שערך הסדר בדיון וצריך להיות ניעור כל הלילה, יש להתיר לו לאכול לאחר חצות הלילה ק"ב.³⁷⁷

להרגיש הטעם, וע"כ דקלף טעם מיהו איננו, וממילא אסור לאכול בכל גווני. ומ"מ אדם שנפגס אללו טעם הטעם ואינו מרגיש כלל טעם מאכל בפיו יתכן שאין נוהג כלפיו איסור זה (ולפי"ע אס שייך לומר כזה דלא פלוג), וזאת אס נאמר שמלכד טעם הפה יש חשיבות גם לטעם הנשאר בכלי

לשתות כוס זו (אך אפשר דשאני הכא דהרי טריס דעתו היתה לשתותו בהסיבה דוקא).³⁷⁵ ח"י גמט פסחים ק"ט ע"ב 376. שם. 377. נשמת אברהם ח"ד א"ח סי' תע"ח. ובהגדות הנצי"ב והערך השלחן (נ-ראה לעיל ציון 254) כתב דאסור לשתות מים אחר אכילת האפיקומן עד אחר ברכת המזון, והוא תמוה דמהיכ"ת לאסור או במים, ועיין מ"ב סי' תע"ח סק"ב דמים דאי שרי. ח"י בתי. והעירנו נכד רבנו, הרה"ג ר' חיים יהודה ליב אויערבאך שליט"א, דגם בערך השלחן (סי' תע"א סי' א) מבואר להדיא דשתיית מים ודאי מותרת, וא"כ מודתם ולא פירש דע"כ עד בהמ"ז אסור לכאורה לאו הערך השלחן חתים על הדברים שנדפסו בהגדות אלו. 378. נשמת אברהם שם. ונראה דכונתו רבנו לצרף בזה דברי האבני נזר (חא"ח סי' שפ"א) דלראב"ע שמצה נאכלת רק עד חצות אין איסור לאכול שאר דברים אחר חצות (וראה נשמת אברהם שם). ולפי"ז אם אכל האפיקומן לאחר חצות יש לדון אם מותר לאכול עוד. ומסתמית דברי רבנו מבואר שאינו צריך לאכול אפיקומן שנית אח"כ, ואולי גם לענין זה יש לסמוך על הסוברים דהלכה כראב"ע ולא להטריחו לקיים שנית המצה דרבנן של אפיקומן.

חשובי

פסחים

חמ"ד

דף קט ע"ב

אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן

האם מותר לחולה ללעוס מסטיק במעם מנחה או לשתות תרופה מרה אחר האפיקומן

ד. הכית הבחירה כתב: דרך העבר שאם יזדמן לו לאכול שוב, יוסיף ויאכל שנית, לא כן דרך הבן חורין, ובליל הפסח נוהגים כבני חורין. ומסתבר דגם זה רק על האכילה.

ה. הרמב"ם (פ"ח מהלכות חמץ ומצה ה"ט) כתב: ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפילו כזית, ואינו טועם אחריו כלל, ובזמן הזה אוכל כזית מצה ואינו טועם אחריה כלום, כדי שיהיה הפסח סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו, שאכילתו היא המצה. וכך כתבו התוס' (ר"ה מפטירין), דבעינן שיהיה טעם מצה ופסח בפיו, יעו"ש, וטעם זה כתב המשנ"ב (סימן תע"ח סק"א).

ולפי שיטה זו מסתבר שגם לעיסת מסטיק אסורה. ויעיין בבאר היטב (סימן תפ"א סק"א) שכתב שתיית הטיטון שקורין טבק שומר נפשו ירחק ממנו. הרי שאפילו לעשן אסור שלא להעביר את טעם המצה אע"פ שאינו אוכל, וכ"ש בעניניו שלועס מסטיק. אמנם בחולה הסובל מטעם מריר בפיו לאחר הסעודה וכן בחולה הזקוק לקחת תרופה אולי אפשר להקל על פי מה שכתב המשנ"ב (סימן תפ"א סק"א) שבמקום צורך גדול יכול לשתות שאר משקין אפילו שהם מבטלים ממנו טעם האפיקומן, צ"ע.

ולפי האבני נזר (סימן שפ"ה ה) דכתב דלאחר חצות מותר לאכול, דאין חיוב שישאר טעם מצה בפיו אלא בזמן המצה, יאכל כזית אפיקומן קרוב לחצות, ואח"כ ישתה את התרופה המרה או ילעס את המסטיק, ויהי לשיטת רבי אלעזר בן עזריה.

עובדיה

הליכות ליל הסדר - צפון

חזון

ז. אסור לאכול שום דבר אחר האפיקומן.¹ ואם טעה ואכל פירות וכיוצא בזה, חוזר ואוכל אפיקומן כדי שישאר טעם מצה בפיו. ואם בירך כבר ברכת המזון, אין צריך לחזור ולאכול אפיקומן.

ומכל מקום מותר לשתות מים או שאר משקאות קלים, וכן קפה או תה (ואפילו עם סוכר), אף בין כוס שלישי לרביעי, וכל שכן לאחר גמר ההלל והסדר. אבל לא יין, (חוץ מב' כוסות שתיקנו חכמים). ואם הוא אחר חצות הלילה יש להקל בזה גם לאחינו האשכנזים היוצאים ביד רמ"א, ובפרט כשיושב ולומר בהלכות פסח ובסיפור יציאת מצרים. וכן מותר לעשן סיגריות, למי שרגיל לעשן, ולא חישינן בכל זה שיפוג טעם המצה.²

1) אפיקומן. מפרש בגמ', אפיקו מיני מתיקה, אפיקומן. כלומר כשנפטרינן מן הסעודה, אין זה שאמר אין מפטירים אחר הפסח מסיימים אותה במיני מתיקה.

1) בדיון שתיית קפה ותה אחר אפיקומן, הכנסת הגדולה בתשובה אסר, וכתב עליו בברכי יוסף (סי' תפ"א) שכבר פשט המנהג להתיר. (והכנסת הגדולה עצמו בפסח מעובין (אות שמו) כתב בזה"ל: "מי הקפה לא רציתי לנהוג היתר בהם". ומשמע שאינו מן הדיון). וכן פסק הפרי חדש להתיר. וכן פסק הגאון רבי אברהם ענתבי בספר חכמה ומוסר (סי' קכ"ה). והגאון רבי ישמעאל הכהן בספר שבח פסח (דיני צפון אות ט). וכן דעת המעשה רוקח חלק ב (דף קמז רע"ד). וכן פסק בספר מאורי אור (עוד למועד, דף לא ע"א). ע"ש. וכן העלתי בשו"ת חזון עובדיה (סי' ג). ע"ש.

שטיפה במי פה לאחר אפיקומן

שאלה

אדם המעוניין לשטוף את פיו בליל הסדר, לאחר אכילת אפיקומן במי פה, האם רשאי לעשות כן? כידוע, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, כדי שטעם הפסח ישאר בפיו, ומי הפה הם רחניים ומטרתם לסלק מהפה שרידי טעם אחר שנשארו בו מהמזון שנאכל, א"כ שטיפה זו לא תשאיר את טעם הפסח בפה ולכאורה היא אסורה. או שמא לא נאסרה אלא אכילה, אך שטיפה לא נאסרה. מה הדין?

א. שיטת הראשונים בהסבר איסור הפסח אחר אפיקומן

במס' פסחים ק"ט ב' על המשנה: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", פרש שמואל שאפילו באותה חבורה שבה נאכל הפסח אין לאכול אחר הפסח בשר אחר ופטירות, ופירש הר"ח שדברים אלו מפיגין את טעם הפסח, ורב חנינא בר שילא ור' יוחנן סוברים שאפילו תמרים קליות ואגוזים אסורים.

הרשב"ם כתב בטעם הדבר, לפי שדינו של הפסח להאכל על השובע, וכן כל הקרבנות שנאמרו בהם "למשחה" כלומר לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלים. לדעתו, המטרה אינה השארת טעם הפסח בפה, אלא אכילת הפסח על השובע, שאם היה מותר לאכול אחר הפסח דבר אחר לא היה הפסח נאכל על השובע, ולא היינו מקיימים באכילתו "למשחה". לכן יש צורך שטעם הפסח ישאר בפה כדי שהוא יהיה המאכל האחרון, שאחריו אין אחר. ולדבריו, רק אכילה אחרת אסורה אחר הפסח, אך שטיפת הפה, שאין בה אכילה, מותרת.

התוספות (דף ק"א א' ד"ה מפטירין) פירשו בשם הירושלמי גם כן כי שהפסח יאכל על השובע. אך הנימוק הוא אחר: כדי שלא יבוא לידי שבירת עצם. שמכיון שאינו תאב כל כך לאכול, משום שהוא כבר שבע, הוא לא יגרם את העצמות ולא ישברם. אלא שלדעתם, הבבלי, הסובר שגם אין מפטירין אחר מצה משמע שסובר שהטעם הוא כדי שטעם המצה ישאר בפיו, שהרי במצה אין חשש של שבירת עצם. (מיהו אין הכרח לומר כן, שהרי המצה הנאכלת לאחרונה והנקראת אצלנו "אפיקומן" - היא זכר לפסח ולכן תיקנו לנהוג בה כאילו היתה פסח, אע"פ שאין בה חשש של שבירת עצם. אולם שיטת התוספות היא כנראה שאין צורך לנהוג במצה כאילו היתה פסח, וע"כ הטעם הוא כדי שישאר טעם המצה והפסח בפה).

לדבריהם, יתכן לומר שאסור לשטוף את הפה במי פה, כדי לא להפיג את טעם המצה מהפה. ועיין להלן בהסבר דבריהם.

בעל המאור מפרש שהטעם שישאר הטעם בפה הוא כדי שלא ישכח לקרוא את ההלל. משמע מדבריו שאחרי קריאת ההלל מותר לאכול ולשתות ללא הגבלה.

ובהסבר דבריו נראה אולי לומר, שכשם שההגדה צריכה להאמר על המצה דוקא, שנאמר "לחם עוני" לחם שעונים עליו דברים הרבה, ולכן המצה צריכה להיות מגולה לפניו בשעת

ההגדה, כך גם ההלל צריך להיות על הפסח דוקא, ומשום כך צריך להיות טעם הפסח בפה, כדי שההלל יאמר על הפסח ממש. לשיטתו, אמנם אסור לשטוף במי פה מיד לאחר אכילת אפיקומן, אך אחרי קריאת ההלל, וק"ל לאחר גמר ההגדה כולה, אין שום מניעה מלאכול ולשתות וק"ל לשטוף את הפה.

הראב"ד סובר טעם אחר, שלא ישאר נותר. ור"ל כנראה שמכיון שהוא יודע שאסור לאכול אחר הפסח דבר, יאכל לשובע רק מן הפסח ולא יתיר ממנו דבר. נמצא שהראב"ד מפרש שהפסח נאכל על השובע במשמעות שונה מזו שכתבו התוספות בשם הירושלמי. לא שהפסח נאכל על השובע, אלא שהפסח נאכל לשובע וכן לא ישאר ממנו נותר. (ועיין מקראי קודש להגר"צ פרק ד"א ע"ה - פ.)

לדבריו ג"כ יהיה מותר לשטוף את הפה אחרי אפיקומן, שהרי כל האיסור לאכול אחר הפסח אינו אלא איסור אכילה כדי שהפסח יאכל לשובע.

רבנו מנחם סובר שהבבלי והירושלמי אינם חולקים זה על זה, אלא משלימים זה את זה. הבבלי נותן טעם מדוע לא לאכול שום דבר אחר הפסח, והירושלמי נותן טעם מדוע לאכול על השובע, והוא בהא תליא, אין לאכול שום דבר אחר הפסח כדי שהפסח יאכל לשובע.

ואע"פ שכתב: "ומינה שאסור לשתות אחריו ולאכול אפילו דבר מועט, ואע"פ שאכלו על השובע" - אין כוונתו לאסור גם שטיפת הפה, כי הרי נימוקו עמו, סיבת האיסור כדי שהפסח יאכל על השובע, וא"כ רק טעימה נאסרה ולא שטיפה.

הרמב"ם לכאורה סותר את עצמו. בהל' קרבן פסח (פ"ה ה"ג) כתב:

"מצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע. לפיכך אם הקריב שלטי חגיגה בארבע עשר אונקיות חזן תחילה ואח"כ אוכל בשר הפסח כדי לשובע מחמתו."

פה לא הזכיר את האיסור של אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, אך משמע מדבריו שאין לאכול דבר אחר הפסח כדי שהפסח יאכל אכילת שובע.

אך בהל' חמץ ומצה (פ"ה ה"ט) כתב:

"ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפילו כית ואין טועם אחריו כלום, ובזמן הזה אוכל כית מצה ואינו טועם אחריה כלום. כדי שיהיה הפסח טעמו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו שאכילתן דא המצה."

מבואר בדבריו שאיסור אכילה אחר הפסח אינו אמצעי לשם השגת המטרה של אכילת הפסח לשובע, אלא מטרה לעצמה, שטעם הפסח ישאר בפיו. שלא כפי שעולה מדבריו בהל' קרבן פסח. ודבריו צ"ע, מדוע צריך שישאר הטעם בפה? ונימוקו "שאכילתן היא המצה" אינו מסביר את הדבר דיו. ועוד קשה, בהל' חמץ ומצה כתב שגם המצה צריכה שהטעם ישאר בפיו, משמע שיש באכילת המצה באפיקומן לא רק זכר לקרבן פסח, אלא מצוה עצמית של אכילת מצה שטעמה ישאר בפיו, ומדוע לא חייבו דבר זה גם בזמן המקדש, אלא רק בזה"ז?

ב. ביאור אין מצה ומרור נאכלים על השובע

והנה הכס"מ בהל' קרבן פסח שם הביא מכליתא על הפסוק: "על מצות ומרורים יאכלהו" - הפסח נאכל על השובע ואין מצה ומרור נאכלין על השובע. מבואר איפוא שמצה אינה נאכלת על השובע, וקשה על הרמב"ם והתוספות שכתבו שמעיקר הדין אין מפטירין אחר הפסח ואחר המצה אפיקומן. ובשלמא למ"ד שאיסור אכילה אחר המצה הוא רק מדרבנן, זכר לפסח, ניחא. אך מהרמב"ם והתוס' משמע שמעיקר הדין, מדאורייתא, אסור לאכול אחר המצה?

והנלע"ד בישוב קושיות אלו שהנה רבים מהראשונים סוברים שעיקר מצות מצה מתקיים במצה האחרונה דוקא ולא במצה הראשונה. עיין רש"י ורשב"ם בדף ק"ט ב' בהסבר דברי הגמ' "הסופגין והדובשנין והאיסקריטין אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה". ופירש רש"י: "ועל כרחנו אנו מברכין על אכילת מצה ראשונה אע"פ שאינה באה לשם חובה... אלא אתרוויהו מברך ברישא והדר אכל מצה באחרונה". וכן פירש הרשב"ם שם. ואע"פ ששניהם כתבו שהמצה האחרונה היא זכר למצה הנאכלת עם קרבן פסח, ע"כ צ"ל שבזמן המקדש המצה היתה חלק מקרבן פסח, אך בזה"ז המצה הפכה להיות מצוה בפני עצמה, וא"כ יש בה תורת, גם מצוה עצמית, וגם זכר למצה שנאכלת עם קרבן הפסח.

וכן דעת הר"ף שכתב בסוף המסכת שמי שאין לו אלא כזית מצה יאכלנו באחרונה. משמע שעיקר מצות המצה היא בסוף ולא בהתחלה, במקום שבו נאכלת המצה עם קרבן הפסח בזמן המקדש. הר"ף שם (ס"ט סימן ל"ה) חולק עליו וסובר שיאכל את המצה בהתחלה, ולטעמיה אזיל ששם בס"ל חולק על הרשב"ם שסובר שעיקר המצה הוא האפיקומן. וכן דעת הרמב"ם בהל' חר"מ (פ"ה ה"ג), כהר"ף, שעיקר מצות המצה היא בסוף.

והנה ידועה סברת המפרשים ששתי מצות הן. האחת הנאכלת עם הפסח, והשניה - מצוה בפני עצמה (עיין הגדה שלמה בשם הר"ד, ובש"ת זכר יצחק סי' פ'). ולפי"ז מסתבר איפוא לומר כמו שכתב הגר"י פרלא על סחמ"צ לרס"ג (נ"ע מ"ז) - מ"ט, ע"ה ר"ז) ששני דינים הם במצות מצה. בזמן המקדש המצה העיקרית היא בפסח, ואילו המצה והמרור רק מצטרפים לאכילת הפסח. שנאמר "על מצות ומרורים יאכלהו" כלומר, הפסח נאכל על מצות ומרורים, הפסח הוא העיקר והם רק מצטרפים אליו. אך בזה"ז שאין קרבן פסח יש דין אחר במצה, שנאמר "בערב תאכלו מצות". פה חייבה התורה באכילת מצה בלבד, והיא מצוה בפני עצמה.

ומכיון שלדעת הרמב"ם יש צורך שטעם המצה ישאר בפיו, בזמן המקדש, שעיקר המצה הוא הפסח, צריך שטעם הפסח ישאר בפיו. אך בזה"ז שעיקר המצה הוא המצה, צריך שטעם המצה ישאר בפיו. והלכה זו מהתורה היא בזה"ז.

ג. חשיבות השארות טעם המצה בפה

הצורך שישאר טעם המצה או הפסח בפה הוא בגלל שתי סיבות:

א. כפי שאמרנו לעיל לדעת הר"ה כשם שמצינו שההגדה צריכה להאמר על מצות ומרורים (ובסוף המקדש - על הפסח) שנאמר ב'מרור זה', 'בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך', וכן 'לחם עוני', 'לחם שעונים עליו דברים הרבה', ולכן מגלים את המצות בכל זמן ההגדה, כדי שההגדה תיאמר על המצה, ה"ה ההלל שאחרי הסעודה מן הראוי שיאמר על הפסח והמצה, ומכיון שהם כבר נאכלו לפחות טעמם צריך להישאר בפה במשך קריאת ההלל. זוהי סברת בעל המאור. אלא שלדבריו אחרי גמר ההלל מותר לאכול, ואילו הרמב"ם סתם וכתב שאין טועמים אחריו כלל, ומן הסתם כוונתו לכל הלילה, כמו שכתב הרמב"ן, או לפחות עד חצות שזהו זמן אכילת פסח ומצה. שכל הזמן שראוי להגדה זו הראוי שישאר טעם המצה והפסח בפה. (ואם נאמר שזמן סיפור יציאת מצרים הוא כל הלילה כמסופר במעשה החכמים, יתכן שמשום כך צריך שטעם המצה והפסח ישאר בפה כל הלילה).

ב. עפי' סברת המהר"ל שאע"פ שיוצא י"ח מצה בכזית, כל זית וזית נוספים שאוכל עד חצות מקיים בהם מצות מצה, (ולכן יש להסב באכילת כל מצה בליל פסח, גבורות ה' למהר"ל פמ"ח), וא"כ ראוי אפוא שטעם המצה ישאר בפה כל זמן שמקיים מצות מצה (וסעמתי שכן כתב הצי"ב בסוף מדרשת בא).

ד. סיכום השיטות למעשה

נמצא אפוא שלשיטת הרמב"ם האיסור של אכילה אחרי אפיקומן גם בזה"ז הוא מהתורה. (ויתכן שזוהי גם שיטת התוספות). אך לרוב הראשונים האיסור הוא רק מדרבנן זכר לקרבן פסח. אלא שנחלקו בטעם האיסור. לר"ן ולר"ה הוא כדי שהטעם ישאר בפה, ולדעתם שטיפה במי פה תהיה אולי אסורה, כי היא עלולה להפיג את הטעם הנשאר בפה. אך לדעת הרשב"ם, שהאיסור הוא כדי שהפסח יאכל על השובע, ולדעת התוספות, שהטעם הוא בגלל איסור שבירת עצם, א"כ רק אכילה אסורה ולא שטיפה במי פה. ואם המחלוקת היתה רק בדרבנן היה מקום לומר שספיקא דרבנן לקולא. אך מאחר שלשיטת הרמב"ם האיסור הוא מהתורה, ולדעתו יתכן שהמטרה היא שהטעם ישאר בפה, אולי גם שטיפה בעלמא אסורה מהתורה וא"א להקל בדבר.

אך נלע"ד שגם אם נאמר שהצורך הוא שישאר הטעם בפה, לא נאסרה שטיפה אלא אכילה. ודוגמא לכך מצינו באיסור אכילת גבינה אחרי בשר. עיין ס"ז (ירד סי' פ"ט ס"א) שהביא שני טעמים לאיסור זה: א. של רש"י, שהבשר מושך טעם לזמן ארוך. ב. של הרמב"ם, שהבשר נשאר בין השיניים. והנפקא מינה בין הטעמים היא למי שלועס לתינוק ואינו בולע, לטעם

הראשון אינו צריך להמתין ולטעם השני צריך להמתין. מבואר אפוא שהלעיסה אמנם מטעימה את הפה, אך מכיון שלא אכל אין הטעם בא מהמעיים ולכן אין צורך להמתין לאחר לעיסת בשר בלבד. ועש"ך (סי' כ') שפסק כדעה זו. נמצא שעיקר הטעם בא מהמעיים, והוא נמשך זמן רב, ולא טעם מהפה בלבד. וא"כ ה"ה שטיפת פה בלבד אינה מבטלת את הטעם הבא מהמעיים.

מיהו בבה"ט סי' תע"א כתב שמן הראוי להימנע מעישון סיגריה אחרי אפיקומן, ולפיכך ה"ה בשטיפת מי פה. אך מלשוננו משמע שהוא רק חומרא ומעיקר הדין העישון מותר.

מסקנה

לרוב הראשונים האיסור לאכול אחרי אפיקומן הוא רק מדרבנן.

לחלק מהם מותר לאכול אחרי חצות.

לחלק מהם רק אכילה אסורה ושטיפה מותרת.

גם לסוברים שהאיסור מהתורה יתכן שרק אכילה אסורה ושטיפה מותרת.

לכן מותר לשטוף את הפה אחרי אכילת אפיקומן, מעיקר הדין.

בעל נפש שאינו זקוק לכך מסיבות בריאות, ואינו איסטניס שהדבר מפריע לו, מן הראוי שימנע משטיפה במי פה לאחר אפיקומן.

תשובה

מש"כ בס"י תע"ב אות ו', ועיין עוד שם בענין מש"כ המ"ב (סק"א) שבדיעבד אם אכל אחרי האפיקומן יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן.

סימן תפא

שתיית משקין, תה וקפה ומים, ועישון לאחר אפיקומן

א. סעי' א', שר"ע: אחר ארבע כוסות אינו רשאי לשתות יין אלא מים, וכל המשקין דינן כיון. ובמ"ב (סק"א) אינגב"ר וואס"ר וטי"א מותר שאינו מבטל טעם מצה וכמא בעלמא הוא וכר'. סיכום ענין זה הוא כך:

א. יין ושאר משקין המשכרים כיי"ש וכדו' אסור בכל ענין.

ב. משקין שאינם משכרים כמיצים טבעיים, משקאות קלים וסירופים לסוגיהן, נכון להחמיר שלא לשתות, ובמקום צורך גדול יש להתיר, ובפרט בליל שני יש להקל.

ג. קפה ותה בלי סוכר, סודה ומים, מותר אף לכתחילה (אבל קפה ותה עם סוכר מבטל טעם מצה ודינו כאות ב'), ויש שהחמירו אף בשתיית מים וכ"ש קפה ותה.

ד. עישון סגריות — שומר⁴ נפשו ירחק מזה, שמבטל טעם מצה, ויש מתירים בליל שני, ובמקום צורך כגון להפיג שינה יש⁵ מתירים אף בלילה ראשון.

וכבר נתבאר לעיל (סי' תע"ח אות א') שאיסור אכילה ושתייה חל מגמר אכילת האפיקומן, זולת כוס שלישי ורביעי, ואיסורו הוא עד⁷ עלות השחר.

הלכות פסח

אכילת מצה וחייב סיפור יצ"מ) הוא עד חצות, אבל לא נקטין כדבריו, אלא חוששים אנו לשיטות שזמנם של כל הנ"ל הוא כל הלילה וכלשון ההגדה "מעשה וכו' והיו מספרים ביצ"מ כל אותה הלילה".

אמנם, הרבה פוסקים⁴ כתבו שאחר שחוטפתו שינה, ושוב התעורר ועדיין לפני עלות השחר, שוב פקע ממנו חיוב של סיפור יצ"מ (וכלשון השו"ע בס"י תפ"א סעי' ב' "חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח ויצ"מ וכו' עד שתחטפנו שינה") ומותרת לו האכילה והשתייה, ויש⁵ הכותבים שגם אחר השינה טוב להחמיר ולא לאכול ולשתות עד עלות השחר.

בענין מש"כ השו"ע הרב (סעי' א') להתיר אכילת מצה שמורה לאחר האפיקומן — עיין

פסקי

סימן תעח

התעורר לפני עלות השחר אם מותר לו לאכול או לשתות

א. סעי' א', שר"ע: אחר אפיקומן אסור לאכול שום דבר. ובמ"ב (סק"ב) ושע"צ (סק"ג) שה"ה שאסור לשתות (וכפי שמבואר להלן סי' תפ"א אות א', עיי"ש) זולת כוס שלישי ורביעי של ד' כוסות.

ומסתמת לשון השו"ע ונו"כ משמע¹ שהאיסור הוא כל הלילה, עד עלות השחר, שער אז יש חיוב לספר ביציאת מצרים, וכל זמן שקיים חיוב זה צריך שישאר טעם מצה בפה, ויש² שרצו להקל לאחר חצות משום דס"ל להעיקר נקטין כדריעות שאכילת ק"פ (וממילא

תעח — 1. עיין ויג"מ סי' כ"ח אות ט"ו דכ"מ בהדיא במלחמות ה' להרמב"ם עמ"ס פסחים קי"ט ע"ב, ובי"ה בס' שיה יצחק דחוששין לשיטת ר"ע והפוסקים דס"ל דזמן מצה וסיפור יצ"מ כל הלילה, ועי"ע שו"ת שבט הקהתי ח"א סי' קמ"ד שמביא שבפייט לשבחה"ג נמי משמע דכל הלילה אסור. 2. שם בשם הכלבו על הל' פסח בשם תלמידו של רש"י, והוא בעין מה דאמר'י שיהיה מצה ומרור לפניך בעת אמירת ההגדה. 3. הגש"פ חיים לראש להחיד"א הו"ד ביוגר משה שם שהתח"ח הנעורים כל הלילה שאלוהו אי מותרים אחר ב' וג' שעות לאכול מיני מתקה ופירות ועישון וכו' בשם ח"א שהקיל ולא לא ניחיל בזה מימ' מסיים שהעושה כן יש לו על מי לסמוך. 4. חק יעקב סי' תפ"א סק"א, פמ"ג שם א"א סק"א, שו"ע הרב שם סעי' א', מקיים סעי' א' ופתחי עולם סעי' א' (ונראה דהיינו שינה ממש, אבל אם נמנם ושוב התעורר אינו בכלל זה). 5. שו"ת התעוררות תשובה סי' רע"א מאריך בענין זה ומסיק דגם אחר שחוטפתו שינה עדיין צ"מ כל הלילה ולכן איכא עדיין איסור באכילת, ונראה ששתיית קפה או תה שבלא"ה יש מתירים גם מיד אחר אכילת אפיקומן וכדלהלן סי' תפ"א אות א' יש עכ"פ להתיר לכתחילה אחר שקם משנתו.

תפא — 1. נלמד מהמתבאר להלן לענין תה וקפה עם סוכר. 2. סי' מצת מצוה פ"ב הערה קמ"ב. 3. שיטה יחידאה הוא בב"י בשם רבינו שמואל מאירא, והבי' דוחהו, ומ"מ מצינו בהגש"פ טעמים ומנהגים שכן נהגו אדמורי" לויבאיש ובעד ספרי צדיקים מצינו שנהגו בחומרא זו, ובהגש"פ מבית לוי עמ' רנ"ח כ' שהגרי"ז זצ"ל היה שותה תה אחרי הסעודה. 4. בה"ט סק"א ושע"ת סי' תקי"א סק"ה וסידור יעב"ץ. 5. הגש"פ חיים לראש. 6. חו"ע ח"ב עמ' ק"פ, ובאורחות חיים סק"א בשם מאורי אור מתיר לכתחילה אף בלילה ראשון. 7. ועיי"ש שהקם משנתו ועדיין לפני עלות השחר לרוב הפוסקים כבר הותר לו לשתות.

בענין אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן

א שיטת הרשב"ם ותו' בדינא דאין מפטירין

במשנה בע"פ קיט, ז' "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". ובגמ' איתא "אמר רב יהודה אמר שמואל אין מפטירין אחר מלה אפיקומן", ומפרש שם דמתני' דנקטה פסח רבותא קתני, "לא מיבעיא אחר מלה דלא נפיש טעמיהו, אבל לאחר הפסח דנפיש טעמיה ולא מלי עבודה לית לן בה, קמ"ל". ומבואר דהוא משום דלר"ך שישאר טעם הפסח והמלה בפיו, וז"ל הטעם לדין זה, וע' ברש"ם (ד"ה עון) דנראה דקודם הדבר משום דנעיין שישאל את הפסח בסוף סעודתו על השבוע מהדין דלמשחה ולגדולה, וגם המלה היא בזה עם הפסח כזכריה על השבוע, ולכן תקנו שישאר טעם פסח ומלה בפיו, כדי לקבוע הלכה שיהיו הפסח והמלה נאכלין בסוף הסעודה. וברא"ש (סי' ל"ד) אזיל ג"כ בשי' הרשב"ם, דקודם הדין דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן הוא משום דהך דינא דהפסח נאכל על השבוע, אולם במלה ק"ל לברא"ש דאין הטעם כש"כ הרשב"ם משום שהמלה בזה עם הפסח כזכריה, אלא הטעם משום דהמלה הנאכלת בלחורונה בזה"ז היא בזה כזכר לפסח, ויש לה כל דיני פסח.

אולם בתו' (קכ, א ד"ה אין מפטירין) נראה דלמ"ד דאין מפטירין גם אחר המלה אפיקומן, אין הטעם משום על השבוע, אלא זהו הלכה מסוימת בפסח ובמלה, שישאר טעם הפסח והמלה בפיו, ולכן דין זה נהוג במלה כמו בפסח. וכשי' התו' נראה דעת הרמב"ם דטעם הדין הוא משום דנעיין שיהיה טעם מלה בפיו והוא מדיני המלה, וכל' הרמב"ם בפ"ח ה"ט, "כדי שיהיה הפסח סעודתו וטעם בשר הפסח או המלה בפיו שאכילתו היא המלוה", ומשמע מל' הרמב"ם דזה גופא הוא ממלות המלה שיפסיק בה את הסעודה, לפי שאכילתו היא עיקר מלות הסעודה, ואין הדין של אין מפטירין במלה בתולדה מהדין של אין מפטירין בפסח ומשום זכר לפסח, אלא כשם שמלה זו נהוגת בפסח כך היא נהוגת במלה, וכן מדויק ממה שהרמב"ם הביא דין זה בפיו היא דמייירי שם הרמב"ם בהל' מלה בלכד ולא מהל' פסח כלל, וכן דקדק הב"ח (תעו, ז) ועיי"ש. [וכי' הוא דלא כמש"ל לעיל (סי' ז"ה אות א)].

ונראה דמתלו' הרשב"ם והתו' היא מחלוקת בעיקר הדין דנעי' טעם פסח ומלה בפיו, דהנה יש לחקור האם הדין דאין מפטירין אחר אפיקומן, האם זהו חלק ממלות הפסח והמלה שישאר טעם הפסח והמלה בפיו, כדי שיקיים מלות פסח ומלה בשלימות, או דלמא אי"ז אלא איסור דרבנן לאכול אחר המלה והפסח, והפסח בזה, אם עבר ואכל אי אמרינן מאי דעבד עבד, ואינו חייב לחזור ולאכול עו"פ כשאלו לאחר האפיקומן, או דלמא הוא מחוייב לחזור ולאכול אפיקומן בשנית, ועיין בשו"ע סי' תע"ח במג"א (סק"ד) שתי דיעות בזה אם חייב לחזור ולאכול אפיקומן או לא, ונראה דזה תלוי בהל' דאם בלא טעם פסח ומלה חסר בעל מלות דהחסיר את

והנה עולה מתוך דברי הרמב"ן דבר נוסף, דעיקר יסוד הדין דאפיקומן אינו שיהיה הטעם בפיו בלכד, אלא שיהיה הפסח או המלה נאכלים בסוף הסעודה, ונראה דזה מתבאר גם משלון הרמב"ם בפ"ו ה"א מחו"מ 'אחר ואוכל כזית מלה בלחורונה ופוסק', וכן שנה עוד בפ"ח הל"ט, "כדי שיהיה הפסח סעודתו וטעם בשר הפסח או המלה בפיו", הרי מבואר דנעי' שהאפיקומן יהיה בסוף הסעודה ובו יהיה הפסח הסעודה, אולם בטעם הדבר הרמב"ם חולק על הרמב"ן, וס"ל דאין זה רק גזירה בעלמא משום הדין דעל השבוע, אלא יש קיום מקוים בפסח ובמלה בזה שהוא מפסיק בזה את הסעודה, לפי שאכילתו היא המלוה.

ובאמת נראה לומר דלרמב"ם תרי דיני נאמרו בדין דאין מפטירין, דע' בל' הרמב"ם בפ"ח ה"ט ש"כ, "ואח"כ נמשך בסעודה ואוכל כל מה שהוא רוצה לאכול בו", ובלחורונה אוכל מבשר הפסח אפילו כזית ואינו טועם אחריו כלל, ובה"ז אוכל כזית מלה ואינו טועם אחריה כלום, כדי שיהיה הפסח סעודתו וטעם בשר בו בפיו שאכילתו היא המלוה, ומדוקק מל' הרמב"ם דבסוף הסעודה לאחר הכזית האחרון הוא אינו טועם אחריו כלום ואפילו מים, ואילו להלן בהל' י' כתב הרמב"ם, "ואח"כ מוצג כוס רביעי בו" ומבדק עליו בפ"ה ואינו טועם אח"כ כלום כל הלילה חוץ מהמים", ומבואר דשתי מים מותרת גם אחר אפיקומן, וז"ל.

והנראה ברור דעתו דבסוף הסעודה עד ברהמ"ז אין לו לטעום כלום ואפילו מים, דדינא הוא דהפסח הסעודה יהיה בפסח או במלה, כדי שיהיה היכר שאכילתו היא המלוה, ולכן גם שתי מים אסורה לאחר הכזית האחרון, דאף דהמים אינם מבטלים את טעם המלה, אבל מ"מ ע"י השתיה נבטל הפסח הסעודה ע"י הפסח והמלה, דההפסקה היתה במים ולא בהפסח והמלה, וחו הדין המבואר בדרייתא בגמ' (קט"ז, ז) ובלכד שישאל כזית מלה בלחורונה, דבזה מבואר דהפסח הסעודה לר"ך להיות כזית מלה, וממילא פשוט שאין לו לטעום לאחר הפסח הסעודה אפי' מים עד לאחר ברהמ"ז, ולכן בהל' ט' הדגיש הרמב"ם דלאחר הכזית בלחורונה קודם ברהמ"ז הוא אינו טועם אחריו כלום ואפילו מים, אולם בהל' י' דמייירי הרמב"ם לאחר כוס רביעי אחר ברהמ"ז, ובהל' הרמב"ם לבאר את האיסור של אין מפטירין הנהוג כל הלילה, דזהו הדין השנוי במשנה שם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, בזה כתב הרמב"ם את דינו של הרי"ף (כו, דפ"ה הרי"ף), דאין איסור בשתי מים שאינו מבטל את טעם הפסח והמלה, ואמנם שני הדינים גם הדין של כזית בלחורונה וגם שאין מפטירין אחריהם יסודם אי, להראות שאכילת הפסח והמלה היא המלוה, אבל מ"מ חלוקים הם בגדריהם, וע' גם ברי"ף שלא הביא את ההיתר של שתי מים אלא לאחר ברהמ"ז לאחר שתי הכוסות, עיי"ש, וממלא מבואר למש"ז דזה קיום מקוים באפיקומן שיהיה הפסח הסעודה באפיקומן.

הקיום של טעם פסח ומלה בפיו, אי"ז הוא לר"ך לחזור ולאכול, ואי אינו אלא איסור אמרינן מאי דעבד עבד, ואי"ז נראה דזה תלוי בפלוגתא הרשב"ם וברא"ש עם התו' והרמב"ם, דלהרשב"ם וברא"ש דקודם ההלכה משום דנעי' שישאל את הפסח על השבוע, ומשום זה גזרו שישאר טעם בפיו, אי"ז אי"ז אלא דין איסור בלכד שלא לאכול אחר המלה, והוא אינו לר"ך לחזור ולאכול, אבל לפי התו' והרמב"ם נראה דזהו מעיקר מלות הפסח והמלה שישאר טעם מלה בפיו, והוא לר"ך לחזור ולאכול אפיקומן, ולכן היה מרן הגר"ח ז"ל מדקדק לא להסיר דעתו ולדבר בעניינים אחרים בכל זמן הסעודה, כדי שלא יפסיק בין הברכה דלחילת מלה לאפיקומן, ואף שעיקר המלוה מקיים בזכית ראשון שיואל בו ידי חובתו [גם להרמב"ם ממה שטובלו במרוקת בפ"ח ה"ח], מ"מ גם האפיקומן הוא חלק ממלות מלה, ואי"ז פשוט שאם הוא לא אכל אפיקומן הוא לר"ך לחזור ולאכול.

ב

מבאר שישי חוב להפסיק הסעודה במצה

אמנם מלאנו בדברי הראשונים תוספת דברים בצינור הלכה זו, יעוין **בצע"מ** שכתב, "וכל טעם דבר זה כטעם שאמרו בשתי יין שזין כוס ג' ל' שלא יפסיד קריאת ההלל, ולפי שהיו ישראל בזמן שזהמ"ק קיים אוכלים לפני מן החומה והיה המקום לר להם כמו שאמרו כזיתא פסחא והלילה פקעי בצינורא ופירשוהו דאכלי אחרעא ואמרי התם, נראה לנו מזה כי מפני דוחק המקום היו לריכים לזוז ממקומן אחר אכילתן מיד ועולים לראש גבותיהם לומר את ההלל, לפיכך חששו חכמים שלא ישכח לומר את ההלל, לכן אסרו להפסיד אפיקומן שלא לפסח טעם הפסח, והנהיגו הדבר אף לאחר חורבן הבית במלה זכר למקדש דאין מפטירין אחר מלה אפיקומן". ולפי"ז הדין דאין מפטירין אחר פסח ומלה הוא משום חובת אמירת הלל.

אולם הרמב"ן במלחמות כתב: "והיו יודע שטעם אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כדי שיהא הפסח נאכל על השבוע, וזהו שאמרו לא מבטלי אחר מלה דלא נפיש טעמיה וכו' דנעיין שיהא מנכר בעוד שטעם פסח בפיו כדי שיהא לו בכל זה היכר שלא יחזור ויאכל וממלא פסח נאכל בלחורונה הלל בלכד אסרו אלא כל הלילה כדי שלא יאכל פסח בשרם וריקנית, וכשם שאמרו בפסח כך אמרו במלה וכו', מלות חכמים הוא בלכתחילה זכר לפסח", ומבואר דגדר התקנה להרמב"ן שיכרך בהמ"ז כשטעם מלה בפיו, כדי שיהיה לו היכר שלא יחזור ויאכל, ולכן תקנו דהפסח הסעודה יהיה כשטעם הפסח או המלה בפיו, ושיטתו נראה כדרכו של הרשב"ם וברא"ש לעיל או"א, וכמש"ז דהדין דטעם מלה בפיו אינו מחוייב המלה, אלא זהו דין איסור שלא יאכל אחר הפסח והמלה כדי שיקבע אותם בסוף הסעודה.

זהדיא, דכל דינא דכזית פסח או מלה בלחמיה, הוא רק משום שהוא נמשך בסעודה והוא אוכל דברים אחרים שאינם ממנוות הלילה, דממילא בעל ההיכר שהפסח והמלה הם עיקר המלה, לכן יש עליו חיוז לאכול מהפסח או המלה בלחמיה ולהפסיק צום את הסעודה, כדי להראות שזו עיקר מלות הלילה.

ובין נראה מל' הרמב"ם בפ"ו הי"א, צד"ס שאין מפטירין אחר מלה כלום אפילו קליות ואנשים וכיוצא בזה, אלא אע"פ שאכל מלה ואכל אחרים מאכלות אחרות ופירות וכו"ו, חזר ואוכל כזית מלה בלחמיה ופוסק, הרי דכל הדין של כזית בלחמיה הוא כשאכל אחרים מאכלות אחרות, אבל אם הוא אינו אוכל עפי מפסח מלה ומרור, וכל הסעודה אינה אלא הסעודה של המלה, הרי צד"ס אין דין של כזית מלה בלחמיה, והכזית הראשון הוא הכזית האחרון, וזה פשוט.

השובע, וכן מובחר בש"ע (ר"ס תע"ז) שיש חיוז מיוחד לאכול אפיקומן על השובע.

אולם נדעת הרמב"ם שטעם אכילת מלה בלחמיה היא משום שאכילתן היא המלה, וצריך שיהיה הפסח סעודתו כשטעם המלה שהיא עיקר מלות האכילה בפיו, איך נראה פשוט שמי שאין לו אלא מלה והוא אינו רוצה לאכול דברים אחרים, הרי גם בזכית ראשון מתקיים הדין דטעם מלה בפיו, וכן נראה מל' הרמב"ם בפ"ח הל' ט' לאחר שהציג דין אכילת פסח ומלה, וז"ל, ואח"כ נמשך בסעודה ואוכל כל מה שהוא רוצה לאכול ושותה כל מה שהוא רוצה לשתות, ובלחמיה אוכל מבשר הפסח אפילו כזית ואינו טועם אחריו כלל, וזוה"ל אוכל כזית מלה בו, כדי שיהא הפסח סעודתו וטעם צמר הפסח או המלה בפיו שאכילתן היא המלה, ומשמעות דברי הרמב"ם נראה

ג האם יש חיוז לאכול אפיקומן

וממוצא כל הדברים נראה דיש כאן עוד מחלוקת בין הרש"ם והרא"ש ודעמיהו, לצין הרמב"ם ודעמיהו צעיקר דין אכילת מלה בלחמיה, דהנה להרש"ם והרא"ש דהאסור להפטיר אחר המלה הוא משום שהמלה דינה להאכל לבסוף על השובע, בין אם עיקר מלותה הוא לבסוף בכריכה, ובין אם הטעם כי היא צאה גם כזכר לפסח, איך עולה מתוך דבריהם דיש ב' חיוזים של אכילת מלה בלחמיה על השובע, וגם מי שאין לו לאכול בליל פסח אלא מלה, הוא מחוייב לאכול ב' כזיתים מלה בליל פסח, כזית בראשונה וכזית בלחמיה, כדי לקיים חיוז זה של אכילת מלה [שהיא זכר לפסח] על

הלכה ממקורה - ל"ל הפדר - כינור דוד

צפון

אכילת האפיקומן על השובע

הגמרא (ע.) אומרת שקרבן הפסח צריך להיאכל על השובע, והיינו, לאחר שאכל מאכלים אחרים.

מדוע יש לאכול את הפסח על השובע?

רש"י (פז, ד"ה אין מפטירין) והרשב"ם (קטז, ד"ה כגון) מסבירים, שאכילת הפסח צריכה להיות **אכילה של כבוד וחשיבות**, כדרך שהמלכים אוכלים, ולא אכילה מתוך רעב. דין זה אינו נוגע לפסח בלבד אלא לכל הקרבנות הנאכלים, כפי שנלמד מהפסוק "קדש בני ישראל לך נתתם למשחה" (במדבר י"ח, ח), כלומר "לגדולה" (חולין קלב, ועוד).

ואילו **תוספות** (קכ, ד"ה מפטירין) מסבירים בשם **הירושלמי** (פ"ו, ה"ד), שדין זה הוא גדרה מדרבנן, שאם יאכל האדם את הפסח כשהוא רעב, יש חשש שמתוך להיטותו לאכול את הבשר שסביב העצמות **יבוא לידי שבידת עצם** ויעבור על האיסור "ועצם לא תשבירו בו" (שמות י"ב, מז).

לפי שני הנימוקים, דין זה נוגע רק לפסח ולא למצה ולמרור הנאכלים עמו, שכן דין "למשחה" לא נאמר בהם, ושבידת עצם אינה שייכת בהם. וכך מפורש ב**מכילתא** (בא, פרשה ו'): "הפסח נאכל אכילת שבע, ואין מצה ומרור נאכלים אכילת שבע".

האם דין על השובע שייך לאפיקומן?

הדבר תלוי בנראה במחלוקת הראשונים בנוגע לטעם אכילת האפיקומן (לעיל, עמ' 205-206). אם אכילת האפיקומן היא קיום של אכילת מצה, כדעת רש"י והרשב"ם, אין חובה לאוכלו דווקא על השובע, אולם אם האפיקומן הוא זכר לקרבן הפסח, כדעת הרמב"ם והרא"ש, מסתבר שיש לאוכלו על השובע, בדומה לקרבן הפסח, וכך אכן כתב הרא"ש (פ"י, סימן ל"ד), "דאותה מצה אינה לשם חובה, אלא אוכלין אותה זכר לפסח שהיה נאכל על השובע בלחמיה". וכן כתב השולחן ערוך (תע"ז, א), שהאפיקומן נאכל "זכר לפסח הנאכל על השובע".

מהי הגדרת 'על השובע'?

מצד אחד יש לאכול את הפסח ואת האפיקומן על השובע, אך מאידך אומרת הגמרא בבבלי (כג,):

מאי דכתבי: 'כי ישרים דרכי ה', וצדיקים ילכו בהם, ופושעים יכשלו בהם' (הושע י"ד, י); משל לשני בני אדם שצלו את פסחיהן, אחד אכלו לשום מצוה ואחד אכלו לשום אכילה גסה, זה שאכלו לשום מצוה – 'וצדיקים ילכו בהם', וזה שאכלו לשום אכילה גסה – 'ופושעים יכשלו בהם'.

אם כן, יש לאכול את הפסח והאפיקומן על השובע, אולם אין לאוכלם אכילה גסה. מהו הגבול בין השניים?

תוספות (קז, ד"ה דילמא) דן בשאלה זו ומצריך אליה גם שאלה נוספת. בהמשך הגמרא בבבלי (שם) נאמר, שגם האוכל את הפסח באכילה גסה יוצא ידי חובה, אלא שאינו מקיים מצווה מן המובחר, מאידך, ממקומות אחרים בגמרא עולה, שאכילה גסה אינה נחשבת אכילה כלל. כך למשל נאמר בגמרא **ביומא** (פ), שהאוכל אכילה גסה ביום הכיפורים פטור. באילו מקרים אכילה גסה נחשבת אכילה ומתי אינה נחשבת אכילה? **התוספות** (ה"ל) מבארים בשם **רבנו תם** את הדרגות השונות שיש באכילה:

ואומר רבינו תם, דתרי גוונא אכילה גסה: אחת, שנפשו קצה מלאכול, ועל אותה פטור ביום הכיפורים. ויש אכילה גסה שאינו מתאוה לאכול אך יש בה טעם, והא פסח נאכל על השובע, היינו שמתאוה לאכול קצת...

אם כן, ישנם ארבעה מצבים של אכילה: 1. רעב. 2. לא רעב, אך מתאוה קצת לאכול. 3. לא מתאוה לאכול, אך אינו קץ באכילה. 4. קץ באכילתו. במצב 4 האכילה אינה מוגדרת כאכילה והאדם אינו יוצא ידי חובה¹⁷³; במצבים 1 ו-3 האדם מקיים את המצווה, אך אין זו מצווה מן המובחר; ואילו במצב 2 האדם מקיים מצווה מן המובחר. נמצא שיש לאכול את הפסח ואת האפיקומן במצב שבו האדם אינו ממש רעב אולם הוא עדיין מתאוה קצת לאכול.

מעין זה כתב גם המאירי (שם), ש"על השובע הוא ממוצע בין מי שאוכלו רעב למי שאוכלו אחר אכילה מרובה עד שהוא קץ באכילה זו", והוסיף שיש לאכול את הפסח כך שהאדם יהיה שבע לאחר שסיים את אכילתו.

וכך כתב המשנה ברורה (תע"ז, ס"ו) להלכה, שיש לאכול את האפיקומן באופן שיש לאדם קצת תאוה לאכול; אם אינו רעב, אין זו מצווה מן המובחר; ואם נפשו קצה באכילה מרובה שובע, אף שדוחק עצמו לאכול – אינו יוצא ידי חובה.

לסיכום עניין זה נציין את דברי הרוקח (סימן רפ"ג), שכתב שכשאוכל האפיקומן לא יהיה לו הדבר לטורח, שאין זו מצווה מן המובחר¹⁷⁴.

אכילה לאחר האפיקומן וביאור המושג 'אפיקומן'

אכילה לאחר קרבן פסח

המשנה (קטז): אומרת:

אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

דהיינו, אין לאכול אחר קרבן הפסח 'אפיקומן'. מהו אפיקומן? בגמרא (שם) נחלקו בכך אמוראים:

לדעת רב הכוונה היא, שלאחר אכילת הפסח אין לעקור וללכת לאכול במקום אחר, גזרה שמא יאכלו את הפסח עצמו בשני מקומות, ויעברו על דין "בבית אחד יאכל" (שמות י"ב, מז)¹⁷⁵. לפי זה, 'אפיקומן' פירושו 'אפיקו מניכיו' – הוציאו כלבים ונלך לאכול במקום אחר (רשב"ם שם, ד"ה אמר רב).

ואילו לדעת שמואל, רב חנינא בר שילא ורבי יוחנן הכוונה היא, שלאחר אכילת הפסח אין לאכול מיני מתיקה וכדומה לקינוח. לפי זה, 'אפיקומן' פירושו 'אפיקו מן' – הוציאו מיני מתיקה (רש"י ורשב"ם שם), או שזוהי מילה יוונית שפירושה פפריות המוגשות לקינוח (עיינו פירוש המשנה לרמב"ם, י, ח: תפארת ישראל ותוספות רבי עקיבא איגר שם).

להלכה נפסק כדעת שמואל ורבי יוחנן, שאין לאכול מיני מתיקה (או דברים אחרים) לאחר קרבן הפסח, גם אם אינו הולך לאוכל במקום אחר.

מהו טעם האיסור? מדוע אין לאכול אחר קרבן הפסח?

מדברי הגמרא עולה, שיש צורך בכך שטעמו של קרבן הפסח יישאר בפה. ברם, הגמרא אינה מסבירה מהו בדיוק העניין בכך, והאם יש חשיבות בעצם העובדה שהאדם מרגיש את טעם הקרבן, או שהרגשת הטעם היא רק סימן למשהו אחר. הראשונים נחלקו בעניין זה והציעו הסברים שונים לאיסור:

א. רשב"ם (ד"ה כגון ארדילאי), תוספות (קכ, ד"ה מפטירין), רמב"ן (מלחמה ה, כו): בדפי הרי"ף – מטרת האיסור היא שהפסח יאכל על השובע. הרמב"ן מסביר, שאילו היה מותר לאכול לאחר קרבן הפסח, אנשים היו עלולים לאכול את רוב הסעודה לאחר הקרבן, וכך הקרבן לא היה נאכל על השובע. משום כך אסרו חכמים לאכול כל דבר לאחר הפסח, וכך הפסח נאכל לעולם בסוף הסעודה, על השובע¹⁷⁶. לפי זה, מבאר הרמב"ן, אין חשיבות בעצם העובדה שטעם הקרבן נשאר בפה, אלא שתחושת טעם הקרבן בפה מוכירה לאדם שלא לאכול דברים אחרים.

173 אמנם, באור זרוע (ח"ב, סימן נ"ב) כתב, שאם התחיל לאכול כשהוא רעב, אפילו אם בהמשך האכילה הניע לרמה של אכילה גסה – נחשב הדבר כאכילה.

174 הרוקח הוסיף, שבאופן כללי אין להתייחס אל הפסח כאל טורח, שזו דרכו של הבה הרשע, כפי שנאמר בירושלמי (פ"י ה"ד): "כז רשע מהו אומר? מה העובדה הזאת לכם? – מה הסודת הזה שאתם מסתירין עלינו בכל שנה ושנה?".

175 כך ביאר הרשב"ם (ד"ה אמר רב) את החשש לדעת רב.

הלכה ממקורה - צפון

אין לאכול אפיקומן, כונתה מצה זו עצמה כ'אפיקומן'. אפשר אולי להסביר, שמאחר שמצוה זו היא עבורנו כ'מנה אחרונה', דהיינו כ'אפיקומן' של כל השנה, לכן אנו קודאים לה 'אפיקומן'. בדומה לכן הסביר **הרב** (תע"ח, א), שמאחר שמצוה זו חביבה עלינו כמיני מתיקה, אנו מכנים אותה 'אפיקומן'¹⁷⁶.

שתייה אחר האפיקומן

בגמרא נזכר איסור אכילה לאחר האפיקומן, אך לא מבואר האם האיסור כולל גם שתייה. אמנם, במשנה (קיו:): נאמר שיש איסור לשתות בין הכוס השלישית לכוס הרביעית:

בין הכוסות הללו, אם רוצה לשתות – ישתה. בין שליש לרביעי לא ישתה.

טעם האיסור אינו מבואר במשנה ובגמרא, והראשונים נחלקו ברוב. ממחלוקת זו נובעות רעות שונות בשאלה **מתי בדיוק אסורה השתייה ואילו משקים כלולים באיסור**:

א. בסדר רב עמרם גאון (סדר פסח, ד"ה וארבע כוסות) כתב, שאיסור זה הוא חלק מן האיסור לאכול לאחר האפיקומן:

ומה טעם שאמרו חז"ל בין שליש לרביעי לא ישתה? דאין מפטירין אחר פסח אפיקומן.

כך כותב גם **הריטב"א** (סוף הלכות סדר ההגדה), שמטרת האיסור היא שטעם המצה יישאר בפיו. אפשרות זו מוזכרת גם בתוספות (הג"ל).

לפי טעם זה, האיסור נמשך כמובן גם לאחר הכוס הרביעית. כמו כן, האיסור אינו נוגע ליין דווקא, אלא לכל משקה שעלול להפיג את טעם המצה. **במרדכי** (לח ע"ב) מובא, שלפי טעם זה יש שאסרו לשתות אחר הסעודה אפילו מים. כך מובא גם בתוספות (הג"ל) בשם **הרב יוסף טוב עולם**:

קימעה לשתות מים יכנס

אם חולה הוא או איסטניס

ואי בעי משתי חמרא משום אונס.

דהיינו, שאין לשתות אפילו מים, אלא אם כן הוא חולה.

אמנם, **הריטב"א** כתב שלטעם הזה אפשר להתיר שתיית מים או שאר משקים, ורק משקים חזקים כיין יש לאסור. גם **הרי"ף** (כו. בדפי הרי"ף) כתב ששתיית יין אסורה אך שתיית מים מותרת (אמנם, לא ברור כיצד הבין הרי"ף את טעם האיסור).

מכל מקום, יש ראשונים שדחו לגמרי טעם הזה. **תוספות** (הג"ל) טענו, שבגמרא לא נזכר איסור שתייה אחרי אפיקומן אלא איסור אכילה בלבד. **הרשב"ם** (קכ., ד"ה הוי) כתב, ששתייה אינה מבטלת טעם של אכילה. **הרמב"ן** (**מלחמת ה'**, כו. בדפי הרי"ף) הוסיף, שממילא שותים לאחר האפיקומן עוד שתי כוסות של יין, כך ששתייה נוספת אפילו של יין אינה משמעותית לעניין הרגשת טעם המצה.

ב. הרשב"ם (קיו: ד"ה בין ג'), **התוספות** (הג"ל), **בעל המאור** (כו. בדפי הרי"ף) ואחרים מבארים על פי **הירושלמי** (פ"י ה'). שאין לשתות יין בין הכוס השלישית לרביעית, **שם** ישתכר ולא יוכל לגמור את ההלל. לפי הטעם הזה, האיסור נוגע למשקים משכרים בלבד. כמו כן, מסתבר שלאחר סיום ההלל ושתיית הכוס הרביעית אין סיבה לאסור, וכן כתב **בעל המאור** (שם), שהמשתכר לאחר הכוס הרביעית "לא הפסיד ולא נשכר".

ברם, **הרא"ש** (פ"י, סימן ל"ג) כתב בשם **ה"רם** (**ובטור** [סימן תפ"א]) הובא הדבר בשם **רבנו יונה**, שאין די בכך שהאדם יגמור את ההלל, אלא עליו לעסוק כל הלילה בהלכות פסח ובסיפור יציאת מצרים, ולכן נהגו שלא לשתות יין גם אחרי הכוס הרביעית, שםא ישתכר ותחטפנו שינה ובכך יפחית מסיפור יציאת מצרים.

ג. הרשב"ם (קח., ד"ה בין שליש) מציע גם נימוק אחר לאיסור – אם ישתה כוס יין נוספת נראה כמסוּפֵּה על הכוסות. כך הסבירו גם **הרמב"ן** (**מלחמת ה'**, כו. בדפי הרי"ף), **רבנו דוד** (קטו:): **מה"רם חלאווה** (קח.). **וה"רין** (כו. בדפי הרי"ף, ד"ה ומאן). לפי טעם זה כתב **ההגהות מיימוניות** (פ"ח, אות כ) בשם **רבנו גרשום מאור הגולה**, שאינו אסור לשתות יין אלא בעבור יושב על השולחן, וכך כתב **האור זרוע** (ח"ב, סוף סימן רנ"ז), שלאחר שעמר ובידך רשאי לשתות, ואינו נחשב כמסוּפֵּה¹⁷⁷.

פסק ההלכה

להלכה כתב **הבית יוסף** (תפ"א, ד"ה כתב אדוני), שהעולם נוהג כרעת הרי"ף, שאין לשתות יין אפילו לאחר הכוס הרביעית, אבל מותר לשתות מים. לדבריו, יש לאסור גם שתיית משקים אחרים, ורק מים יש להתיר. וכך פסק **בשולחן ערוך** (תפ"א, א): "אחר ארבע כוסות אינו רשאי לשתות יין, אלא מים", ו**ה"רמ"א** הוסיף: "וכל המשקין דינן כיוין".

לעומתם כתב **הפרי חדש** (תפ"א, א), שאין להחמיר בכל המשקים אלא רק במשקה משכר או בחמר מדינה. לדבריו, לפי הטעם השני לדעיל (שםא) ישתכר ולא יספר ביציאת מצרים. האיסור נוגע רק למשקה משכר, ואילו לפי הטעם השלישי לדעיל (שנראה כמסוּפֵּה על הכוסות), האיסור נוגע רק לחמר מדינה הכשר לארבע כוסות. ואין לחשוש לטעם הראשון (שישאר טעם המצה בפיו). כיוון שרוב הפוסקים דחו אותו, לכן יש לאסור רק את שתייתם של משקאות משכרים או של חמר מדינה.

ברם, **המשנה ברורה** (תפ"א, ס"ק א) פסק, שלכתחילה יש לחשוש גם לטעם הראשון, ולכן יש לאסור שתיית כל משקה המבטל את טעם המצה, גם אם אינו משכר ואינו חמר מדינה¹⁷⁸. אמנם, ניתן בכל זאת להתיר את שתייתם של משקים שטעמם חלש ואינם מבטלים את טעם המצה, כמו תה ("טי"א) או משקה תפוחים ("עפל טראנק"), שהרי שתייתם אינה בעייתית לפי אף אחד מן הטעמים (מלבד לדעת הרב יוסף טוב עולם, שאין הלכה כמותו).

המשנה ברורה הוסיף, שבמקום צורך גורל ניתן לסמוך על הטעם השני ולהתיר לשתות כל משקה שאינו משכר¹⁷⁹.

ב. בעל המאור (כו. בדפי הרי"ף) – בזמן המקדש הייתה צפיפות רבה במקום אכילת הפסח, ולכן עם תום האכילה היו צריכים לעקור ממקומם ולומר את ההלל במקום אחר. במצב זה היה חשש שאנשים ישכחו לומר את ההלל, ומשום כך תיקנו חכמים שטעם הפסח יישאר בפה, כדי שהדבר יזכיר להם לקרוא את ההלל. תקנה זו נשארה גם לאחר החורבן, וכך למקדש.

ג. ר"ן (כו. בדפי הרי"ף) – אם האדם לא יחוש בטעם הפסח, הוא עלול לשכוח שאכלו ולבוא לאוכלו שוב במקום אחר, וכך יעבור על האיסור לאכול את הפסח בשני מקומות.

ד. מדברי הרמב"ם (פ"ח, ה"ט) עולה, שהמטרה היא עצם הדבר שהאדם יישאר עם טעם הפסח בפיו (ולא שהטעם נוער רק להזכיר לו רברים אחרים, כדברי הראשונים דלעיל)¹⁷⁷. סברה זו נזכרת גם בדברי **התוספות** (קכ., ד"ה מפטירין, בסופו)¹⁷⁸.

אכילה לאחר אפיקומן

האם איסור זה נוגע גם לאפיקומן?

הגמרא (שם) מביאה מחלוקת בעניין רעת שמואל בשאלה זו: לפי הלשון הראשונה, כשם שאין לאכול אחר קרבן פסח, כך אין לאכול לאחר המצה הנאכלת לזכרו – "אין מפטירין אחר מצה אפיקומן"¹⁷⁹; ואילו לפי הלשון השנייה, האיסור נוגע רק לקרבן פסח, ולא למצה הנאכלת זכר לקרבן – "מפטירין אחר המצה אפיקומן"¹⁸⁰.

להלכה פסקו **הרי"ף** (כו. בדפי הרי"ף) ו**שאר הראשונים** כלשון הראשונה, שאין מפטירין אחר המצה אפיקומן¹⁸¹. וכך פסק **השולחן ערוך** (תע"ח, א), ש"אחר אפיקומן אין לאכול שום דבר"¹⁸².

אם אכל אחר האפיקומן – כתב **האליה רבה** (תע"ז, ס"ק ג), שאם נזכר קודם ברכת המזון יחזור ויאכל אפיקומן, אך אם נזכר אחר ברכת המזון אין צריך לחזור ולאכול.

המשנה ברורה (תע"ח, ס"ק א) כותב: "ובדיעבד אם אכל אחריו שום דבר, יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן", ובשער הציצית (ס"ק ב) כתב שזהו כאלה רבה. מסתבר שכונתו רק למי שנזכר קודם ברכת המזון, כדברי האליה רבה, שאם לא כן יסתור המשנה ברורה את עצמו, שהרי כתב בסימן הקודם (בנוגע למי ששכח לאכול אפיקומן ונזכר אחר כוס שלישית): "ראחר אפיקומן אין לאכול שום דבר... מכל מקום בדיעבד יצא" (תע"ז, ס"ק יב).

ביאור השם 'אפיקומן'

כפי שראינו, המילה 'אפיקומן' במשנה ובגמרא אינה מתייחסת למצה הנאכלת לזכר הפסח, אלא למיני המתקה שאותם אסור לאכול לאחר הפסח ולאחר המצה הנאכלת לזכרו. ברם, כיום אנו מכנים כ'אפיקומן' את המצה הזו עצמה. **השלטי גיבורים** (כו. בדפי הרי"ף) מבאר בשם **רי"א**, שמאחר שנפסק להלכה שלאחר אכילת מצה זו

176 באופן שונה מעט מסביר המאירי (קטו:): באחר מטעמי. שאם נאכל אחר הפסח יראת הרב כאילו לא אכלנו אותו על השוכה.

177 השוכה אפיקומן לשאלה מדוע יש צורך בכך שהאדם ירגיש את טעם הפסח עולה מדבריו של האבני נוח. כפי שנראה להלן (עמ' 212).

178 **הגר"ד מוילניצקי** (מובא ב**חזקוני קדם**, ח"ב, סימן צ"ו) דייק בדברי **הרמב"ם**, שישנם שני דגמים שונים: א. הפסח צריך להיות הדבר האחרון שנאכל **בסעודה**, וכך מודגשת העובדה שאכילתו היא מצווה ולא סתם סעודת רשות. ב. גם לאחר הסעודה צריך שטעם הפסח יישאר בפיו של האדם. מצד הדין הראשון אין לשנות אפילו מים מאכילת הפסח ועד סוף הסעודה, ואילו מצד הדין השני אין לאכול גם אחר הסעודה, אולם אין איסור לשתות מים. לפי שאינם מבטלים את טעמו של הפסח. **הגר"ד הוסיף**, שלפי הרמב"ם אדם דשאי לכאורה לאכול כזית אחר של מצה ולא לאכול אפיקומן כלל, אם אינו אוכל דברים אחרים, שכן באופן זה הוא מסיים את סעודתו במצה ונשאר עם טעם מצה בפיו. רק אם הוא אוכל דברים אחרים לאחר אכילת הכזית הראשון, עליו לשוב ולאכול אפיקומן, כדי להראות שהוא עיקר מצוות הלילה, מה שאין כן לדעת הרשב"ם והרמב"ן. שבכל מקרה אין ריב בבית אחד, אלא יש לאכול כזית אחר בתחילת הארוחה לחיאבן. ועוד כזית אחד בסוף הארוחה על השוכה.

179 לדעה זו מסבירה הגמרא, שהתנא נקט דווקא "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", כדי לומר רבותא, שאפילו כשר הקרבן שטעמו חזק ואינו פג במהרה, בכל זאת אין לאכול אחריו, קל וחומר שאין לאכול אחר המצה שטעמה חלש ופג בקלות.

180 מדברי **התוספות** (קכ., ד"ה מפטירין) עולה, שמחלוקת זו תלויה בטעמים השונים של האיסור: לפי הלשון השנייה, אסור לאכול לאחר הפסח כדי שייאכל על השוכה ולא יהיה בו חשש שבירת עצם, וממילא אסור זה אינו נוגע למצה, שאינה צריכה להיאכל על השוכה; ואילו לפי הלשון הראשונה, מטרת האיסור היא שטעם הפסח יישאר בפיו, וממילא הוא הדין במצה הנאכלת לזכרו, שאנו רוצים שטעמה יישאר בפיו. ועיינו גם במאירי שם.

181 הרי"ף מנמק את הדבר בכך, שההלשון הראשונה מוכחת כשם שתמא רגמרא, ואילו הלשון השנייה מוכחת בשם מה וזכר.

182 **עד מתי אסור לאכול?** לדברי **הרמב"ן** (**מלחמת ה'**, כו. בדפי הרי"ף), האיסור נמשך כל הלילה, אולם כבר ראינו שהאבני נוח חולק על כך וסובר שהדבר תלוי במחלוקת דבי אלעזר בן עזריה ודבי עקיבא, ועוד נדחים בכך להלן (עמ' 212).

183 הסברים אחרים הציע **המהר"ל** (סדר ההגדה, מ'): 'אפיקומן' פירושו 'אפיקו נימא', כלומר נצא לישון ולא נאכל יותר, או שפירושו 'אפיקו מאני', כלומר הוציא את כלי האכילה, כיוון שאסור לאכול עוד.

184 טעם נוסף לאיסור מצאנו ב**ראב"ד** (**תמים דעים**, סימן ל'): **תשובות ופסקים לראב"ד**, סימן ק"ב. לדבריו, איסור זה אינו מעיקר הדין אלא ממנהג שנהגו בזמן שהיו עושים שני ימים טובים, שחילקו יין לעניים וחששו שם העניים יגמרו את כל היין ביום הראשון; ויכיר שלא ישתו (ביום ראשון) היין שנחננו להם לסדר הלילה השני, הנהיגו שלא לשתות יין אחר י' כוסות".

185 **צמצום שנינים לאחר ליל הסדר**

בבאר היטב (תפ"א, ס"ק א) כתב, שמאותה סיבה אסור גם לעשן לאחר אכילת האפיקומן, כיוון שהדבר מבטל את טעם המצה. מכאן שהאיסור אינו נוגע רק לאכילה או לשתייה, אלא לכל פעולה שיש בה כדי לבטל את טעם המצה, ולפי זה יש מקום לאסור צמצום שנינים לאחר ליל הסדר, אמנם, דבר זה אינו מפורש בפוסקים, וגם נראה שאף לאחר צמצום השנינים עדיין מורגש טעם המצה בגרון, ולכן נראה שניתן להקל בכך. בפרט לאור העובדה שטעם הריחה שטעם המצה יישאר בפה שנייה כמחלוקת, כפי שראינו לעיל. במובן, ההיתר הוא על פי האופנים שבהם מותר לצמצם שנינים ביום טוב.

186 **עובדות חזון עובדי** (ת"א, סימן ב') כתב להתיר לכתחילה שתיית כל משקה שאינו משכר, כגון קפה, תה או מין פירות (אף אם הם חזקים), במיוחד לאחר חצות ולאחר שגמר את ההלל, ובפרט שעל ידי כך יוכל להישאר עד יותר זמן ולספר ביציאת מצרים.

אכילה אחרי אפיקומן וביאור המושג אפיקומן

פסחים קט:

אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

וזהו שכתב רבינו ואפיקומן הוא לנו במקום הפסח וכו'. דלכזית שאוכלין בסוף הסעודה קורין אפיקומן על שם שאין מפטירין אחריו אפיקומן.

יא ב"י תע"ח

מדוע אין אוכלים אחר קרבן הפסח?

דרך העבד שאם יביאו לפניו עוד לאחר אכילתו - אוכל. ואם יאכל, יראה שלא אכל על השובע.

טז ע"פ המאירי

ונראה לי טעם דבר זה ... שלא יפסיד קריאת ההלל. ולפי שהיו כל ישראל בזמן שבהמ"ק קיים אוכלים לפניו מן החומה והיה המקום צד להם ... היו צריכין לזוז ממקומן אחר אכילתו... לפיכך חשו להם חכמים שלא ישכחו מלומר את ההלל...

יד בעל המאור, כו: באלפס

ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפילו כזית ואינו טועם אחריו כלל, ובזמן הזה אוכל כזית מצה ואינו טועם אחריה כלום, כדי שיהיה הפסק סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו שאכילתו היא המצה.

יג רמב"ם, חר"מ פ"ח ה"ט

והוי יודע שטעם אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, כדי שיהא הפסח נאכל על השובע.

יב רמב"ן במלחמות כו: באלפס

שתייה אחרי אפיקומן

דאפילו אחר הפסח לא אסר לקמן רק מיני מיכלא אבל מיני מישתא אפילו יין לא מצוין לאסור

יז תוס' שם

קימנא לשתות מים יכנס אם חולה הוא או איסטניס; ואי בעי משתיא חמודא משום אונס... ישתנס.

טז ר' יוסף טוב עלם, בתוס' פסחים קיז:

ומאן רצחי, לית ליה רשותא למישתי אלא מיא, אבל חמרא לא. יח ר"ף כו: באלפס

ולענין משתא בתר כוס רביעי - ודאי אסור, לא מפני מצה, שהרי כבר שתה אחריה שתי כוסות... אלא טעם הדבר כדי שלא יהא מוסיף על ד' כוסות... ואין נמנין על שני פסחים כאחד...

כא רמב"ן במלחמות, כו: באלפס

והא דאמר בין שלישי לרביעי לא ישתה מפרש בירושלמי שלא ישתכר ושלא יוכל לומר הלל.

כ בירושלמי, בתוס' שם

וכן מה שאסור לשתות אפי' מים הא לא מבטלי טעם מצה

יט תוס' פסחים קיז:

משקה שאינו משכר

פרי חדש: מותר

ב"י, רמ"א: אסור

מ"ב: טעם חלש - מותר לכרע. טעם חזק - רק בצורך גדול.

מאמר

ענין סדר יציאת פסח

החכמה

[הקדמה¹]

הנה ביציאת מצרים נברר¹ ישראל ונבדלו² מכל העמים להיות מתעלים במדרגתם ממדרגת האנושיות החמרית ולהיות ראויים³ להתעטר בעטרות הקדשה⁴. ומה שעד אותו הזמן היה חשך החמריות מתגבר בגוף⁵, וגורם לאור התורה והקדשה שלא יאיר, הנה אחר שסבלו ישראל הענוי והשעבוד הגדול שסבלו, נתפסה מרת הדין ונשאר המקטרג בלי טענה⁶ ונזמנו⁷ לאור באור העליון⁸. והנה כלילה זה כל זה מתחדש ומתעורר מה שנעשה בראשונה וזה עצמו סייע אל הגאולה האחרונה שתעשה⁹, ואמנם עקר הסדר תלוי בד' דברים והם פסח מצה מרור¹⁰ וד' כוסות ועתה נבאר ענינם.

[מרור]

הנה צרופ הגלות כבר בארנו¹ שזה היה מה שטהר את ישראל והוציא מהם הזהמא² כדי שיוכלו אחר כך לקבל אור הקדשה, וזה ענין המרור שהוא וימררו את חייהם.

[פסח]

ואולם כשהגיע הזמן שיגאלו הצרך שיגלה להם גלוי מאור קדשתו ית' ובו יתדבקו נשמותיהם³ של ישראל וימשכו אחריו ויתעלו משפלותם ויתפרדו מן השמאה⁴ שהיו שקועים בה⁵ וזה נעשה על ידי קרבן הפסח, ובו נאמר להם משכו וקחו לכם שפרשו זיל משכו ידיכם מעז וקחו לכם צאן של מצוה⁶.

[מצה]

ואמנם עור⁷ הצרכו ישראל לשיהיה גופם מוכן⁸ ומזמן לאור הראוי, שיוזנו ז' ימים אלה בשנה מן המצה שהיא מזון בכחינת יצר טוב לכר בלי יצר רע כלל¹, ובהיות נזונים בזה ימים אלה נשארה התולדה הטובה לכל השנה² להיות כל השנה מוכנים לקדשה.

[אפיקומן³]

והנה כזית המצה⁴ שאוכלים הוא להמשיך⁵ המזון המקדש המחזיק היצר טוב שזכרנו, אמנם כדי שישאר התקון לכל השנה צריך לאכל האפיקומן אחר כך ולא לאכל אחריו שום דבר, שכן שאלו הטעם סר מן הפה כן אין האור סר מהנשמה.

1 חלוקת הקטעים, הפסוק והכוונות הם מהמורל.

2 תורה: בהמשך מבאר כי ענינים שונים: א – אכילת כזית הראשון, ענינו המשכת כח הפעולה של אכילת מצה ד' ימים. ב – אפיקומן, ענינו: השארת "תיקון" הלילה, לכל השנה.

3 כזית המצה, לעיל ביאר ענין המצה ד' ימים, כמו שהדגיש שם.

4 להמשיך – הכזית הראשון יש בכוחו "להמשיך" המזון המקדש של אכילת מצה ד' ימים.

הגדה של פסח – כמוצא שלל רב

טעם המצה משפיע על הנשמה לכל ימות השנה!

ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן

איזו תשובה היא זו לשאלת הבן החכם?

הסבר נפלא על כך, אמר הגאון רבי דוד כהן שליט"א, ראש ישיבת "חברון":

הרמח"ל בספר "מאמר החכמה" כותב שענין אכילת המצה בפסח הוא משום ששאר שבועיה הוא היצר הרע, ובפסח אנו אוכלים מזון מקודש, בלא יצר הרע, כי מצה יש רק יצר הטוב. והוסיף הרמח"ל וכתב: "אמנם, כדי שישאר התיקון לכל השנה, צריך לאכול האפיקומן אחר כך ולא לאכול אחריו שום דבר, שכן שאין הטעם סר מן הפה – כך אין האור סר מן הנשמה", עד כאן בדבריו.

והנה, חז"ל אמרו "איזהו חכם? הרואה את תנולד", ואם כן כאשר החכם שואל "מה העדות וכו'", הרי כוונתו היא: איזו תועלת לעתיד יש לנו באכילת הפסח והמצה בליל פסח, והרי לא נשאר לנו ממנה מאומה לכל ימות השנה, שהרי אנו חוזרים לאכול לחם עם יצר הרע ובשר חולין?

ועל כך באה התשובה: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", ועל ידי שאין אוכלים אחר האפיקומן, ואין הטעם סר מן הפה – כך לא יסור האור מן הנשמה כל השנה, ואם כן מתקדשת כל השנה על ידי אכילת הפסח והמצה!

הגדה של פסח – עולת ראיה

190. כאשר בהרכבה הנכונה השכל והרגש הפנימי בונים אושר האדם, צריך תמיד לדעת, שאע"פ שהשכל הוא לכאורה עומד במעלה עליונה מהרגש, אך זהו רק כ"ז שאין הרגש מתעלה למדרג עז, ע"פ כח השכל עצמו, אבל כשהשכל הגבית את מעלת הנפש למדרגה הגונה, אז הרגש מתעלה כ"כ עד הרברים היותר נשגבים, אין כח בשום שכל המתעצם בדברים וצירופי מאמרים להכירם, הם יהיו נרגשים בעומק מצפון הנפש, וההרגשה הרוממה והנעימה לא תכנס בדברים גלויים. דווקא עם עומק ההרגשה הצפונה יכול האדם לבא לאותה המדה של קדושת החיים, לשם עצם קדושתם, מבלי לצרף עמה תעודות אחרות. כי החיים הקדושים, ההולכים באור ד', היא המטרה היותר נשגבה, והיא הולכת ומוספת כפי תגבורת קדושתה. האפיקומן הנאכל על השובע בתור מטרה לעצמו, לא דבר של הכרח להמשכת חיים של פעולה מעשית, מצד זה הוא מותאם לעומק הרגש היותר צפון בעומק הנפש, הנעלה מכל פה ולשון להביעו.

חכם מה הוא אומר, מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ד' אלהינו אתכם, אף אתה אמר לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

החכם שואל על צורך הדינים הפרטיים והדקדוקים שבמצות, שהם בעיקר תורה שבע"פ, כי ענין הצוואה מורה על תורה שבע"פ, כדחז"ל: המצוה זו משנה (ברכות ה'). אמנם באמת כל ההסתעפות וההתרחבות של המצוה פועלת היא התכלית והכונה כמו עצם המצוה, וע"ז שמתעמלים ת"ת בדקדוקי מצותי של תורה, ונושאים ונותנים בבירור כל פרטיהם, חזר ומורגש טעם המצוה בפי האומה בכללה, וכן כל רבוי ההלכות ודקדוקי המצות מחזקים יותר ויותר את רושם המצוה, כמו גוף המצוה. אשר על כן גדול תלמוד שמביא לידי מעשה, כד' מוהר"ל מפרג ז"ל * שזהו גדלו של התלמוד בעצמו, שהמצות צריכות הן לרבויה התלמוד, והוא בעצמו מוסיף לבסס את אהבת השי"ת, המתגלה באהבת המצות ושמירת פרטי מעשיהן. ועל כן אמר לו: כהלכות הפסח העקריות, של כל סדר הקרבנות ואכילתו, כן מה שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, כדי שישאר טעם פסח בפיה, פועל הוא לקבוע את כל הרושם והטעם של המצוה.

* ע' נתיבות יעולם נתיב התורה פרק ה' ו'.

אוצר מפרשי ההגדה עמ' 123

פירושים נוספים בדרך רמז – יש שביאר, ששאלת החכם היא: מה זה שאתם אומרים שכל הגזירות ותקנות חכמים הם מציווי ה', מה הוא הכלל בדבר זה, ומשיבים לו שהמקור הוא בכתוב "ושמרתם את משמרתתי" וכפי שדרשו חז"ל⁹⁹ "עשו משמרת למשמרתתי", ובהלכות הפסח שגזרו חכמים שלא לאכול דבר אחר הפסח כדי שישאר טעם הפסח בפיו, שזו דוגמא לשאר תקנות חז"ל שנועדו להגדיל ולשמור כראוי את המצוה דאורייתא¹⁰⁰. ועוד ביארו: החכם שואל על החובה לקיים מצוות מעשיות ולמה לא די במחשבה, ותשובתו היא בענין אין מפטירין, שהוא כדי שישאר טעם הפסח בפיו, ומוזה יובן כי האדם שיסודו מעפר לא יוכל לזכור ע"י מחשבה בלבד, אלא נזקק הוא למעשים בפועל כדי לעורר את מחשבתו¹⁰¹. ויש שביאר: החכם שואל דייקא על המצוות "אשר צוה ה' אלהינו אתכם", דהיינו מצוות הפסח שיש בהן הנאה, כגון צלי אש ושאר דינים שנאמרו בו "כדרך שהמלכים אוכלים", ומה תועלת יש בכך אם יש הנאת הגוף. והתשובה בתורה היא "ויצונו ה' לעשות וגו' וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות" וגו', שגם המצוות שיש בהן הנאת הגוף נאמרו מפי הגבורה ויועילו לעשות אותנו צדיקים, וטעם הדבר הוא בעין "אין מפטירין אחר הפסח" שהוא כדי שישאר טעם הפסח בפיו ויזכור את המצוה כל עוד הטעם בפיו – כך גם כל המצוות שיש בהן הנאת הגוף הן מסיבה דומה כדי שזכור אותן¹⁰².

(ראענברום) בשם מתא דירושלים. 99 יבמות כא, א. 100 בתי הנפש להחיד"א. 101 דברי שאול רעד. ומוסיף כי מטעם זה חובת ההגדה היא "בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך", ועי' ספר החינוך צה. 102 הגדת חכמי ירושלים בשם הרב ישא ברכה.

צפון

שלמות מצוות האכילה בלילה זה.

צורתה כצורת האות ו' המורה על חיבור

האפיקומן הוא החלק הגדול של המצה שנחצתה ב'חץ'.

החלק הקטן הוא בצורת האות ד' ועליו נאמרת ההגדה שבזמן אמירתה אנו עדיין בבחינת דלים.

לעומתו, החלק הגדול שמשאירים לאפיקומן - צפון, המעוצב כאות ו', הוצפן עד עתה משום שענינו מורה שלימות².

בתחילת הלילה, הוא הוטמן, כי עדיין לא היינו בבחינת שלמים, אולם עתה אחר שהתעלינו והזדככנו, ראויים אנו לאכילתו. וביתר ביאור:

האות ו' מורה על שש הספירות חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד. שהם שלבי ההולדה המעשית, עד לשלב הלידה ממש, שהיא הציאה מהיסוד, אל המלכות.

שלב זה של סיום מצוות האכילה, הוא בחינת היסוד. דהיינו ריכוז כל הכוחות, ומוכנות לצאת לפעולה, ולהביא את האדם ללידה רוחנית ופנימיות מחודשת.

נעמיק בדבר:

דרך עליית האדם היא על ידי ה'פה' (ונקרא בספרי הק' 'מלכות פה').

כלומר - מאותו הפה שהאדם אוכל, הוא מוציא את תוצאות האכילה, דהיינו הדיבורים הקדושים³.

ובזה מותר האדם מן הבהמה...

"האדם הוא נקרא מדבר". משמעות הדבר שהוא יכול להשכיל להבין להתחבר עד כדי הבאה לידי ביטוי של התובנה שלו, וזוהי שלימות הדעת של האדם.

נמצא, שהשלב הזה של הלילה, הוא שלב המעבר ממצוות האכילה, אל התכלית הנרצית מן האכילה, והיא הדיבור.

וכבר אמרנו, חזור ואמור:

מהלך הלילה הוא, דיבור אכילה ושוב דיבור.

כי הדיבור הראשון, הוא בשביל שנהיה ראויים לאכילה ברמה הגבוהה ביותר, אז נוכל להגיע אל הדיבור ברמתו הגבוהה ביותר.

אמור מעתה:

אכילת אחרונה זו מבטאת את שיא החיבור, בין שלב האכילה לשלב הבא: "הוצאת הדיבור בפה".

בזה התבאר עוד זווית בטעם שהמצה של האפיקומן המסכמת את מצוות האכילה בצורת אות ו', כי ענין האות ו' להורות על חיבור - כענין "ו' החיבור", כי תפקיד האכילה הזאת לסכם את מצוות האכילה ולחברם לתוצאה הנרצית מהן - מצוות הדיבור המרוממים והנעלים של סוף הלילה.

הגדה של פסח - שיערי ארמון

אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן

ביום שאלו מה בין שאלת החכם לשאלת הרשע. ורבים התחבטו בתשובה שנתנה להם: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן".

הגאון רבי שלמה קלוגר מבראדי וצ"ל ענה על כך בקי"ש⁴. אדם קנה שדה חשה העומדת בקמותיה, ובקש לבנות שם בית. קרא לפועל שיקצר את החשה. עבד הפועל כל היום בלילה, וקצר קרבע מן החשה. נתן לו בעל הבית את שכרו, אבל זמנו דחק, ורצה היה להתחיל כבר בבנייה. אמר לפועל: "די לי בפה שקצרת. מחר אתחיל לבנות!" שמע זאת הפועל ובקש: "אנא, המתן עוד יום. אם אתה מקפיד את התבואה - ברצוני לזכות בך!" הסכים בעל הבית, והנה הפלא ופלא: ביום המתרת נקצרה כל התבואה בלה!

תמה בעל הבית: "אתמול קצרת קרבע, והיום שלשה קרעים?" ענה הפועל: "אתמול עבדתי למען השקר, ואלו היום עמלתי בעבור התבואה עצמה. כדי לזכות בך!"

זו שאלתו של הבן החכם: "מה העד, החקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם?" - האם אנו מקימים אותם למען השקר המבטח, או שהם רכוש יקר ואוצר בלום בשל עצמם?

והתשובה לכך, כלולה בדברי חז"ל (עבודה זרה יט.) "אשרי איש ירא את ה', במצותיו חפץ מאד - במצותיו, ולא בשכר מצותיו". כלומר, המצוה בשל עצמה אין ערך לחשיבותה. זאת רומזים לו בכך, שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, כלומר, אין אוכלים אחריו מיני חתיקה, כדי שישאר בפיו טעם המצה. זאת כדי להשיש בלבנו, שהמצה בשל עצמה טעמה נפלא, ואיננו מקימים את המצוה כדי לזכות בשכר וכו' מיני חתיקה" לאתריה...

והדברים מפרשים בתורה בתשובת הבן החכם (דברים ו, כ"ד): "כי ישאלך בנוך מחר לאמר, מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם. ואמרתי לבנו, עבדים היינו לפרעה במצרים, ויציאנו ה' ממצרים כדי תזקק... ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה... לטוב לנו כל הימים לחיתנו כהיום הזה". כלומר, המצוות הן לטובתנו, טובות בשל עצמן. ודין האפיקומן הוא סמל וראיה.

אבל הרשע כבר החליט שהמצוות אינן טובות בשל עצמן אלא הן על עבודתו, ושואל "מה העבודה הזאת לכם", אין הוא חפץ בהן וכופר בשכרן. על כן, אלו היה שם - לא היה נגאל!

(מפשה ידי יצחק, גג.)

רשימות השיעורים - שנה ראשונה:

קיום הבטחות	התחלה בתפילה ובמצוות	יב	בינונים תלום ועומדים	כג	מקדש מעט	לב	תורה עם דרך ארץ	מא
תמימות כספית העומר	תפילת מוסף	יג	קדושת שביעית ב' מינים	כד	פונדקאות	לג	לא יסתור דברי אביו	מב
קטן שהגדיל	דברי דקה במחשבה	יד	הלכות מצוות בכבוד ס"ת	כה	פדיון שבויים	לד	האזנת סתר	מג
לא בשמים היא	יצאה מדרך ישראל	טו	דברים האסורים בשבת	כו	הדלקת נרות חנוכה	לה	הכזבת המעריב	מד
פדיון הבן בספיכות	קדושת ה'	טז	משום השמעת קול	כז	בשליחות	לו	לא ילבש	מה
זר בברכת כהנים	מנחה שבת	יז	טעויות בתפילה ובבהמ"ז	כח	חיוב הנכדים בכבוד	לז	כאי חטא שיזכה חברך	מו
רות המואביה ובדין גרות	מאכלים עם מיני דגן	יח	סנדק בשני אחים	כט	סביהם	לח	ברכת החמה	מז
תקיעות בעת צרה	שמיטת כספים	יט	קיום הסכמי בחירות	ל	ששכר וזבולון	לט	תניי שביעית לד' כסות	מח
ברכת שהחיינו בציצית	גזל הגר	כ	מאזרח ב' יותר מבשולחו	לא	קריאת שמות	מ	תאין בקיום מצוות	מט
שבת הארץ	הצלת נפש בנפש	כא	הדור לצוה	לב	השתנות הטבעים	מא	רפואה ועישון ביו"ט	נ
כהנים בקבר צדיקים	טעויות בתפילת ר"ה	כב	ברוך שפטרני	לג	תפילין של ר"ת	מב		

רשימת השיעורים - שנה שנייה:

מדבר שקר תרחק	בגדרי בל תשקצו	נא	רוב עם הדרת מלך	עא	סיטומתא	פא	חיבור והפדת אותיות	צא
וחי בהם קביעת רגע	צער בעלי חיים	נב	או זרזין מקדימין למצוות	עב	מעשר כספים	פב	עבד אינו דינא לנפשיה	צב
המוות	יחשה בשרה וברבנות	נג	י"ג מדות	עג	אורב ושווא	פג	מכירת בתו כנסת	צג
חמר מדינה לקידוש	אילת - בירור גבול דרום א"י	נד	הפסק דיבור בתקיעות	עד	נר איש וביתו	פד	משום בפרשת זכור	צד
והבדלה	אש מושם חציו	נה	ועוד	עה	חנה ושבעת בניה	פה	על שם הפור	צה
ההנהגה במחלוקת הלכה	לא תחמוד	נו	בעיניו ביו"כ ומצות אכילה	עו	עשרה בטבת	פו	צורות אדם ומשמים	צו
הקבלה	ברכת הגומל - לעוברי	נז	מצות חינוך	עז	קדיש	פז	אתר אינטרנט הפתוח	צז
זקוק כחונה	דרכים	נח	הסדר מדרב ועושהו	עח	רפואה סגולית בשבת	פח	בשבת	צח
אכ"ה אלוהים	לא תתגודד	נט	שכר בהלכה	עט	מזוזה במקום שאין בו ד'	פט	תאריכים ושמות לועזיים	צט
גורם פסולים	בל תשחית	ס	מילה שלא בזמנה	פ	אמור	צ	מסחר בחול המועד	צט
פנים חדשות	מצות מעקה	סא	כופין על מית סדום	פא	לחם משנה	צא	קו התאריך	ק
תכלת בציצית בזמן הזה			קנין כסף - שטות	פב				
תינוק שנשבה								

רשימת השיעורים - שנה שלישית:

גויבת דעת	טבילת כלים	קא	כל נדר	קבא	הכמת התורה וחכמה	קלב	שנה מעוברת	קמא
ספיה לקטן	פתיחת מסעדות ומכסות	קב	סוכה גזולה	קבא	כבוד אחיו הגדול	קלב	בשר בחלב	קמב
אונאת דברים	בתשעת הימים	קג	שנים מקרא ואחד תרגום	קכג	נתכון למחשבת	קלג	פקוח נפש בשבת	קמג
קדושת הכהנים והלוויים	נחמו נחמו עמי	קד	זמני הלכה בארצות	קכד	איסור	קלד	מותר דקה	קמד
תורה שבעל פה	עיקר וספל בברכות	קטו	הצפון	קכז	בבלה מעשית, ושימוש	קלה	קבלת תרומה מגוים	קמה
נרות שבת	יחוד	קטז	קיום מצוות בתלל	קכה	בשמות עינים	קלו	משלוח מנות	קמו
מנון עשרה לברכים	חלב ככר - מצלמות וידאו	קז	שומר תנאים ה'	קכו	מחמת חסרון	קלז	הפסק בברכות ובקיום	קמז
שערי תשובה	דגא ב'תל' עגונות	קח	דמי שרכות	קכז	מצה שריה	קלז	במצות	קמח
נפילת אפים	וממונות	קט	כונה בתפילה	קכח	מוקצה מחמת חסרון	קלח	בדין איט	קמט
כנסת ראה לבתי חולים	עני המהפך בחררה	קיא	קדושת לבנה	קכט	קל	קלח	תוספת שבת ויו"ט	קנ
היזק ראה לבתי חולים	שלושה ספרים נפתחים	קיב	חלומה	קל	ביטוח בהלכה	קמ		
סתם יינם			גדרי ברכת המצוות	קלא				

רשימת השיעורים - שנה רביעית:

מצות תוכחה	גזל בהלכה	קנא	תשובה	קעג	חזקה שליו עושה	קעב	תרומת איברים בתשלום	קצא
גרופה וקטומה ושהיה	חיוב מנהיג כנדר	קנב	מטעיר בסוכה	קעד	שליחות	קעב	קדמויות בצדקה	קצב
גליוהו וזבין	יחשת הבת	קנג	זמן שמחתנו	קעה	ברכת הריח	קעג	מן המותר בפיו	קצג
משפט חחרם	שהחיינו בין המצרים	קסה	מוריד הגשם	קעו	מצוות לאו להנות ניתנו	קפד	עמלק	קצד
לנוה את ישראל	לפנים שמורת הדין	קסו	שונא מתנות יחיה	קעז	נס וטבע - השוה והשונה	קפה	מתנות לאביונים	קצה
שיטת כפים בחול	גיהה או מחזור	קסז	מוסק במצוה פטור	קעח	מותר השמן והפתילות	קפו	הזמנת מחלל שבת	קצו
יום טוב שני	הפקד בית דין	קסח	המצוה	קעט	כבוד אב ואם	קפז	ברכת האילנות	קצז
לשמה ע"י מוכנה	ביומו תתן שכר	קסט	ניחוי מתים	קעט	הצלת עוברים	קפח	ביעור חמץ	קצח
הכנס שאסר	הקצת גבול	קע	דבר שלא בא לעולם	קפ	קריאת התורה	קפט	צער וטורח בקיום מצוות	קצט
פנו קברים	כתיבת ספר תורה	קעא	שבת פועלים	קפא	הכנה משבת ליום חול	קצ	שירה חדשה	ק
טרחא דציבורא	אכילה לפני תקיעות	קעב						

רשימת השיעורים - שנה חמישית:

שומע כעונה	כבוד ת"ח ורבותיו	רא	מלכויות	רכא	תאומי סיאם	רלא	החיינו על פרי חדש	רמא
הלעיסות ולשע יומות	אמירה לכחי	ריב	אין קטגור נעשה סגור	רכב	חרם דרבנו גרשום	רלב	קדושת במקום סעודה	רמב
חזרה בשבת	מראית עין	ריג	אין אדם לתכיו	רכג	אין שליו לדבר עבירה	רלג	אדם המזיק באונס	רמג
אסמכתא	שיעמאל ועשו	ריד	ברכת לישב בסוכה	רכד	חנכה בית הכנסת	רלד	כלי שנשתמש בו הדיוט	רמד
רשלות רפואית	תפילה וקה"ת בתעניות	רטו	גמרה של תורה	רכה	דברי חלומות	רלה	תענית אסתר	רמה
אורחים בסעודת החג	איום מסכת	רטז	פסק בברכות הנהיגין	רכז	הטבת חלום	רלז	שמור וזכור דיבור אחד	רמו
תמימות בזה השבועות	הלך אחר הנתבע	ריז	האכלת בעלי חיים	רכז	מצוה לקיים דברי המת	רלז	בורר בשבת לאלתר	רמז
להתברך בברכת כהנים	שעטנז	ריח	אין תחנה	רכח	תשלומין בתפילה	רלח	גב חפצי מצוה מהודרים	רמח
שכחה להדליק נר שבת	תפילת הדרך	ריט	עושה מעשה בראשית	רכט	כבוד מלכות	רלט	קניית חמץ למכר בפסח	רמט
מכונת אמת	היו דן לכך זכות	ריכ	שבע בברכות	רל	מצוה שהזמן	רמ	כתיבה בחול המועד	רנ

רשימת השיעורים - שנה שישית:

מסורת באכילת בעלי חיים	נישואין פיקטיביים	רסא	עירוב תבשילין	רעא	ראשונים כמלאכים	רפא	מצוות באמצעות מקול וכד'	רצא
מוזיקה בזמן הזה	טיסת כהן מעל קברים	רסב	חיוב דביו שמים	רעב	בטחון והשתדלות	רפב	מצאה בבית כנסת	רצב
מוזיקה בין המצרים וספיה"ע	עין הרע	רסג	נעילת הסנדל	רעג	פרסומי ניסא	רפג	כוונה ולשמה במצוות	רצג
מציל עצמו בממון חבריו	טיסה ביום התענית	רסד	טעמים בסוכות	רעד	מכירת שכר ועונש	רפד	תענית אסתר	רצד
דרכי האמונה	מצות ישוב ארץ ישראל	רסה	דיני הישן בהלכה	רעה	הרעת תנאי עבודה	רפה	קריאת המגילה ביום ובלילה	רצה
בחקותיהם לא תלכו	זכר לחורבן	רסו	מכנס עצמו לפיקוח נפש	רעו	כניסה למקום עבודה זרה	רפו	חצוצה בנטייל ידים	רצו
אשרי מי שעמלו בתורה	בית המקדש השלישי	רסז	הכנסת אורחים	רעז	חברה בע"מ	רפז	תפילין - מח ולב	רצז
גיוון בתפילה וברכת כהנים	חיוב הוצאות משפט	רסח	ניחום אבליים	רעח	בישול אחר בישול בשבת	רפח	מצות הטיבה	רצח
מאסר - עונש או הגנה	אגידה מדעת	רסט	איסור קללה	רעט	הזקיק רעש	רפט	שמחת יום טוב	רצט
הוצאת דיבה	שילוח הקן	רסז	ברכת המפיל	רפ	הדלקת חשמל בתורת נר	רפז	הקבלת פני רבו	רש

רשימת השיעורים - שנה שביעית:

ויקני שעבר עליו הפסח	קיום מצוות בממון אחרים	שט	הפסק פירות שביעית	שיז	בדין רודף	שכה	מתה מחמת מלאכה	שלג
רחיצה בשבת וביו"ט	שי עולמות	שי	חיוב נשים בתפילה	שיח	חלוקת הבית	שכו	קדושת עזרת נשים	שלד
ושבתה הארץ	טיפול בעצמים בשביעית	שיא	כפרה על דרבנן בשוגג	שיט	הלוויית המת	שכז	שכרות בפרים	שלז
תלמוד תורה לנשים	גידולים בחממות בשביעית	שיב	קריאת הפטורה	שכ	אפחשי מאיסורא	שכח	קריש שניתן בצפון	שלו
אין סומכין על הנס	הסתכנות למען הוולת	שיג	מיצר שהחזיקו בו רבים	שכא	ניחוש וסימן	שכט	גילוי סודות	שלז
חיים של תורה	נעקם ונטירה	שיד	השתחחות על קברי דצקים	שכב	קטניות בפסח	של	תמרוקים ותירופות בפסח	שלח
פת כרי	עקמים בתשעת הימים ובט"ו	שיז	תפילת למלאכים	שכג	חיי שעה	שלא	זמן חרותינו	שלט
בישולי נכרי	ביזוי אוכלין	שיז	תפילת ערבית רשות	שכד	הטמנה בשבת	שלב	מסחר במזון לא כשר	שמ

רשימת השיעורים - שנה שמינית:

קודם התפילה	לב בית דין מתנה	שמט	תפילת נעילה	שנז	הלבנת פנים	שסה	שמירה וזקנין	שעג
מכירת עליות	טביעות קול	שנב	אשר יצר	שנח	על היסוס	שסו	כניסה לבית הכנסת	שעז
ביטול עסקה במוצר פגום	נסיעה בטוחה	שנא	מין שפרע בדרכי קיין	שנט	שליח שניזוק	שסז	מחנת בשבת	שעה
לימוד תורה לגוי	ט' באב שחל בשבת	שנב	מקום סכנה	שס	קבורה	שסח	מפרסמים עושי מצוה	שעז
גיור בזמן הזה	שמיטת כספים ופחזבול	שנג	וישב ועובר נגד המתפלל	שסא	פג בהלכה	שסט	פיקוח נפש עתיד	שעז
עדות חוקרים פריטים	זוסי של ים	שנד	חופה	שסב	טעמיה בברכות ובתענית	שע	לפני עיור בין אוסר למתיר	שעז
שליח שהורווי	ערבות במצוות	שנה	איורים ומכשירים מושגלים	שסג	יום הולדת	שעא	מאכלים אסורים שנתייבשו	שעט
מחלוקת	מיניו ופיטורי ש"ץ	שנו	האבות קודם מתן תורה	שסד	טוחן בשבת	שעב	אפיקומן	שפ